

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

FRANCIS BACON'IN DİN ANLAYIŞI

Yüksek Lisans Tezi

Elif ÜNLÜ

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

FRANCIS BACON'IN DİN ANLAYIŞI

Yüksek Lisans Tezi

Elif ÜNLÜ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet Sait REÇBER

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

FRANCIS BACON'IN DİN ANLAYIŞI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Sait REÇBER

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mehmet Sait REÇBER

.....

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN

.....

Prof. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR

.....

Tez Sınavı Tarihi : 10. 07. 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin Adı ve Soyadı

ELİF ÜNLÜ

İmzası

.....

ÖNSÖZ

Tezimizde Francis Bacon'ın din anlayışını tarihsel ve eleştirel bir çerçevede incelemeye çalıştık. 1561-1626 yılları arasında yaşamış olan Bacon'ın yaşadığı dönemi, Orta Çağ'da baskın olan düşüncelerden koparak yeni düşünce ve fikirlerin oluşmaya başladığı bir dönem olarak değerlendirdiğimizde; “değişim/yenilenme/dönüşüm/yeniden inşa etme” fikirleri açısından onun dine nasıl baktığı, Tanrı'ya inanıp inanmadığı, dini bilim yapmanın önünde bir engel olarak görüp görmediği gibi pek çok konu karşımıza çıkmaktadır. Bacon'ın Hristiyanlıkla ve bu dinî gelenekle nasıl bir ilişki içinde olduğu da ayrıca açıklanmaya muhtaç görünmektedir.

Bacon'ın dine dair görüşlerini siyasi ortamın bir gereği ya da pozitivist anlamda modern bilimin doğrulanması noktasında bir araç olarak değerlendirenler olduğu gibi, onun dine vurgusunun kültürel olduğu ve gerçekçi olmadığı şeklinde yorumlayanlar da bulunmaktadır. Yine onun dine bakışının diğer felsefi görüşleriyle uyumlu olduğunu ve bütün unsurların birbirlerini tamamlayan çerçevede sunulduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Bacon'ın din anlayışı çerçevesinde kullandığı “asli günah anlatısı”, “egemenlik”, “masumiyet” ve “asli hâle dönüş” gibi unsurların doğal teoloji ve doğal felsefe ile ilişkisini kurmak gerekmektedir. Bacon'ın din anlayışı ekseninde Tanrı-insan-doğa arasındaki ilişkiyi nasıl temellendirdiği de önemli görünmektedir.

Bir giriş ve iki bölümden oluşan tezimizde Bacon'ın din anlayışı öncelikli olarak ayrıntılarıyla sunulmaya çalışılmış ve sonrasında eleştirilere yer verilmiştir. Giriş bölümünde Bacon'ın din anlayışı için temel oluşturacak yaşadığı döneme ve karşı çıktığı skolastik felsefenin arka planına değinilmektedir. İlk bölümde ise Bacon'ın din anlayışının temel unsurları ayrıntılarıyla irdelenmektedir. Bu bölümde hem Bacon'ın din anlayışı ortaya konulmaya çalışılmış hem de ikinci bölüme temel oluşturacak

şekilde doğal teoloji, Tanrı'nın bilgisi gibi meseleler incelenmiştir. İkinci bölümde ise Bacon'ın eserleri ekseninde bir değerlendirme yapılmakta ve bu bağlamda onun din anlayışı ile ilgili farklı görüşlere değinilmektedir. Sonuç kısmında ise Bacon'ın din anlayışının modern dönemin düşünce sistemi açısından nasıl bir yere sahip olduğu/olabileceği değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada konunun belirlenmesinden son şeklini alıncaya kadarki sürede başta felsefi ve akademik pek çok açıdan bana yol gösteren ve değerlendirmeleriyle destek olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Sait REÇBER'e çok teşekkür ederim. Yine bilgi ve bakış açılarından faydalandığım Doç. Dr. Engin ERDEM ve Doç. Dr. Zikri YAVUZ'a teşekkür ederim. Ayrıca tez konumu, felsefeyi ve hayatı konuşma fırsatı bulduğum arkadaşlarım Rümeysa UYSAL, Tabibe KAYA, Beyza Zeynep KURT ve Ganime DOĞAN'a teşekkür ederim. Son olarak yüksek lisans eğitimim boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme de çok teşekkür ederim.

ELİF ÜNLÜ

KISALTMALAR

age. Adı geçen eser

agm. Adı geçen makale

bk. Bakınız

C. Cilt

ev. Çeviren

ed. Editör

Hız. Hazreti

İng. ev. İngilizceye eviren

ör. Örnek

s. Sayfa

vd. Ve devamı, ve diğeri

yy. Yüzyıl

Works *The Works of Francis Bacon*, ed. James Spedding, Robert L. Ellis ve Douglas D. Heath, 14 C., (London vd.: Longman vd., 1858–74); *Eser Adı, Works Cilt No, Sayfa No*: ör. *The Great Instauration, Works IV*, s. 20.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: TANRI, İNSAN VE DOĞA	4
1.1. ÂDEM, ASLİ GÜNAH VE CENNETTEN KOVULMA.....	4
1.2. EGEMENLİK, MASUMİYET, KURTULUŞ VE ASLİ HÂLE DÖNÜŞ.....	15
1.3. DOĞAL TEOLOJİ VE DOĞAL FELSEFE	19
1.4. METAFİZİK, İLAHÎ VE İNSANİ BİLGİ.....	26
II. BÖLÜM: FELSEFE, DİN VE DEĞİŞİM.....	32
2.1. YENİLENME/DEĞİŞİM VE THE NEW ORGANON.....	32
2.2. NEW ATLANTİS.....	38
2.3. DİNDE BİRLİK, ATEİZM VE BATIL İNANÇ.....	52
2.4. PAN, PROMETHEUS VE ORPHEUS.....	61
2.5. PROTESTANLIK, PÜRİTENİZM VE PRİSKA TEOLOJİ	65
SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA.....	83
ÖZET.....	91
ABSTRACT	92

GİRİŞ

Bacon'ın düşünceleri, Orta Çağ'dan Aydınlanma dönemine geçişte hem doğa felsefesi hem de "restorasyon/ yenilenme (*instauration*)" fikri açısından önemli bir basamağı oluşturmaktadır. Öyle ki, Bacon'ın daha ağırlıklı olarak tartışılan bilim ve yöntem anlayışı haricinde din anlayışının da modern döneme geçişte oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır. Yaşadığı dönem açısından yeni dinî birtakım düşünce ve hareketlerin ortaya çıktığını düşünecek olursak Bacon'ın reform dönemi dinî hareketlerle olan ilişkisi, Hristiyanlıkla ilgili olarak hangi unsurlara daha çok yer verdiği ve bu hususların diğer görüşleri ile uyumu konusu önem arz etmektedir. Bacon'ın, dini nasıl anladığını tahlil etmek bize onun yaşadığı dönemin temel parametreleri açısından bir bakış açısı sağlarken; din ve bilim ilişkisi açısından da uyumun ve çatışmasızlığın bir çabası gibi görünmektedir.

Bacon tümevarım yöntemi, idoller düşüncesi, bilgi ve bilim anlayışı ile tanınan bir filozoftur. 1561'de doğan ve kralın özel danışmanı Nicholas Bacon'ın oğlu olan Bacon, Trinity College ve Gray's Inn'de öğrenim gördü, hukuk eğitimini tamamlayarak avukatlık yapmaya başladı. Parlemantoya girerek I. James zamanında "Sir" unvanı aldı. Danışmanlık, başsavcılık ve başyargıçlık görevlerinde bulundu. 1621'de rüşvet suçuyla tutuklanıp yargılandı ve suçlu bulundu. Bir süre sonra serbest kalmasına rağmen siyasetten kopan fakat hayatının geri kalan yıllarını felsefî çalışmalara adanmış Bacon 1626'da hayata veda etti.¹

Rönesans ve Reform dönemindeki değişimlere kısaca bakacak olursak, bu dönemde genel anlamda Orta Çağ'da gelişen düşünce ve inançlardan bir kopuş

¹ Bacon'ın hayatı ile ilgili bk. Bertrand Russell, *A History of Western Philosophy, and its Connection With Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day*, (New York: Simon and Schuster, 1945), s. 541-545; *Rawley's Life of Francis Bacon, Works I*, s. 3-18.

yaşanmaktadır.² Bacon'ın yaşadığı dönemde, toplumda pek çok farklı ve yeni fikirler bulunmaktadır. Düşünsel ve toplumsal birtakım değişmelerin yaşanmasının yanı sıra Orta Çağ'a nispetle doğa üzerinde yapılan çalışmalar da hız kazanmıştır. "Tanrı devleti" fikrinden bir yeryüzü devleti inşa etmeye, dinsel bir kozmolojiden fizikalist bir kozmolojiye, kutsal insandan birey olan insana ve katı Katolik yorumdan ılımlı Protestanlığa doğru bir geçiş yaşanmaktadır.³ Din anlayışı açısından Rönesans döneminde insanın kilisenin egemenliğinden uzaklaşarak kendi bireysel dindarlığını yaratmaya çalıştığını söylemek mümkündür.⁴ Bu sebeple de Orta Çağ'daki Tanrı eksenli kiliseye bağlı anlayıştan uzaklaşarak Yeni Çağ'da karşımıza çıkan insan ve doğa eksenli anlayışa doğru bir gelişme yaşanmaktadır. Bu bağlamda Bacon'ın Tanrı-insan-doğa ilişkisini nasıl kurguladığı, dinin ve inancın bu noktada nasıl bir rolü olduğunu tespit etmek gerekmektedir.

Bacon'ın doğa felsefesinde olduğu gibi din anlayışında da yaşadığı dönemin ve öncesindeki felsefi ve dinî bakışın etkili olduğu bilinmektedir. Bacon'ın din anlayışını bu açıdan düşündüğümüzde siyasi birtakım unsurlardan etkilenmiş olması muhtemeldir. Ayrıca sadece siyasi açıdan Bacon'ın din anlayışını değerlendirmenin, onun düşüncesini sadece doğal felsefe anlayışıyla sınırlamak kadar yanlış olduğunu düşünüyoruz. Bacon'ın aile hayatı, siyasi yaşamı, yaşadığı dönemde var olan felsefi düşünceler, dinî

² Etienne Gilson, *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*, çev. Şamil Öçal, (İstanbul: Açılım Kitap, 2003), s. 163-207.

³ Kadir Çüçen, "Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, s. 26. İngiltere'de yaşanan Reform sürecinde din-bilim ilişkisi ile ilgili bk. Ann Blair, "Science and Religion", *The Cambridge History of Christianity*, C. 6: Reform and Expansion 1500–1660, ed. R. Po-Chia Hsia, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 425-443.

⁴ Kasım Küçükalkp ve Ahmet Cevizci, *Batı Düşüncesi Felsefi Temeller*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2014), s. 124-126. Bacon'ın yaşadığı dönem ve öncesinde gerçekleşen birtakım felsefi gelişmeler, filozoflar ve düşünceleri için ayrıca bk. John Nichol, *Francis Bacon: His Life and Philosophy*, C. 2, (London-Edinburgh: William Blackwood & Sons, 1889), s. 51-96.

hareketler gibi pek çok unsur onun din anlayışını etkilemiş olduğu için bu unsurların bir arada düşünülmesinin daha doğru bir bakış açısını sunacağı kanaatindeyiz.

Çalışmamızda öncelikli olarak Bacon'ın din anlayışı noktasında temel olduğunu düşündüğümüz “asli günah” ve “Âdem'in doğa üzerindeki egemenliği” meselesine değinilecektir. Bu husus “kurtuluş”, “asli hâle dönüş”, “masumiyetin yeniden kazanılması” gibi Hristiyanlıkla ilgili diğer temaların da temelini oluşturmaktadır. Bu unsurların Bacon'ın metafizik anlayışı ve doğa felsefesi ile ilişkisi ise “yenilenme” fikri ekseninde ele alınmıştır. Ütopik bir eser olan *New Atlantis*'e ayrı bir bölüm açılarak Bacon'ın din anlayışının pratik anlamdaki karşılığına yer verilmiş; onun ateizm, dinde birlik ve batıl inançla ilgili görüşleri sunulmuştur. Daha sonra Bacon'ın Protestanlık, Püritenizm ve Priska teoloji ile olan ilişkisine değinilerek farklı eleştiri ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

I. BÖLÜM: TANRI, İNSAN VE DOĞA

1.1. ÂDEM, ASLİ GÜNAH VE CENNETTEN KOVULMA

Bacon din anlayışını Hristiyanlık ekseninde ve bu gelenekle uyumlu olarak ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir ve bu üç temel unsur çerçevesinde toplanabilir. İlk ve önemli madde “asli günah ve cennetten kovulma (düşüş)” meselesidir. Bu unsur Bacon’ın din anlayışında ana noktayı oluşturmasının yanı sıra dinî yenilenme ve doğal felsefede gerçekleşecek bir değişim/dönüşüm için de gereklidir. Hristiyanlığın önemli bir motifi olan asli günah ve cennetten kovulma; Bacon’ın da din anlayışında cennetteki insanı, işlediği günah dolayısıyla kovulmasını ve bu metafiziğin bir izahını içermektedir. “Bacon” denildiğinde akla gelen düşüncelerin ve felsefe tarihi açısından dönüm noktası olduğu düşünülen fikirlerinin önemli bir parçasını bu yaratılış kıssası oluşturmaktadır. Doğa hakkında araştırma yapmanın ve bilgi edinmenin günahla bir ilişkisinin olmadığını ve bu sebeple de meşru olduğunu göstererek doğal felsefeye bir kapı aralamak açısından asli günah ve cennetten kovulma anlatısı önemli görünmektedir. Yine Mesih’in misyonu, bu dünya ve insanların günahattan kurtulması için yaptıkları ve Tanrı ile olan ilişkisi, bu anlatı çerçevesinde değerlendirildiğinde daha anlaşılabilir görünmektedir.

İkinci önemli husus ise, insanın “*prelapsarian*” (insanın cennetten kovulmadan önce Tanrı ve doğayla olan ilk hâli) konumuna geri dönmesi fikri açısından “doğaya egemen olmak” düşüncesidir. Bu nokta birinci maddenin devamında inşa edilen bir unsur olmakla birlikte kendi başına Bacon’ın din anlayışında vazgeçilmez bir düşüncedir. Egemenlik meselesini, Bacon’ın vurguladığı “masumiyet, asli hâle dönüş

ve kurtuluş” temaları ekseninde değerlendirerek konunun onun din anlayışında nasıl bir yer edindiğini göstermeye çalışacağız.

Üçüncü nokta ise, Bacon’ın Hristiyan dinî geleneğinde var olan birtakım temaları, pasajları, simge ve sembolleri oldukça sık kullanmasıdır. Bu noktanın önemi ise ilk iki maddenin çoğunlukla bu tarz dinî simgelerle ve temalarla döşenmiş olmasıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Bacon’ın düşüncesinin daha doğru anlaşılacağını onun Hristiyanlıkla ilgili olarak dinde bulunan hangi simge, motif ve ritüellerin önemini gördüğünü göstermeye çalışacağız.⁵

Günah ve cennetten kovulma anlatısı ile ilgili olarak Bacon’ın vurguladığı hususları üç aşama ile özetlemek mümkündür.⁶ İlki Âdem’in cennette yaşadığı ve insanın Tanrı ve doğayla olan ilişkisinin orijinal hâlde olduğu zaman dilimidir. İkinci aşama Âdem’in Tanrı’ya itaatsizliği sebebiyle gerçekleşen günah, Tanrı’nın Âdem’i cennetten kovması ve dünyaya düşürtür. Üçüncü nokta ise insanın cennetten kovulması sonrası dünyada yaşamaya başladığı dönemdir. Bu üç aşama Bacon’ın hem dinî bir yenilenme hem de dinî yenilenmeye bağlı olarak doğal felsefede gerçekleşecek yenilenme için bir giriş mahiyetindedir.

İlk aşamada insan, cennette doğa ve Tanrı ile uyum içinde yaşamaktadır. Tanrı, insanı cennette doğanın koruyucusu ve kendisine karşı da sorumluluğu olan bir varlık olarak yaratmıştır. Cennette doğaya hâkim bir varlık olan insan, bir bahçıvan gibi doğayı tanımakta ve bilmektedir. Bacon’ın en önemli vurgularından biri, Âdem’in cennette doğadaki her şeyi isimlendirmesidir.⁷ Bu Bacon’a göre insanın, Tanrı’nın doğada gizlediklerini (ilahî yasaları, formları) açıkça görmesi ve bilmesi anlamını

⁵ Bacon’ın eserleri ekseninde yorumlanan birtakım dinî motiflerle ilgili bk. Stephen A. McKnight, *The Religious Foundations of Francis Bacon's Thought*, (Columbia: University of Missouri Press, 2006), s. 151- 159.

⁶ *Confession of Faith*, Works XIV, s. 47-57; *The Advancement of Learning*, Works III, s. 296-297.

⁷ *The Advancement of Learning*, Works III, s. 296; *The Great Instauration*, Works IV, s. 20.

taşımaktadır. Tanrı tarafından kendi suretinde, imgesinde yaratılan insan, cennette de özgür iradeye sahip bir varlıktır. Buradaki yaşam, dünyadan farklı olarak insanın bilmek için çaba ya da herhangi bir zahmet çekmesinin gerekli olmadığı bir yaşamdır. Ayrıca insanın cennette rasyonel olarak ve herhangi bir vahye ya da doğüstü bir mucizeye gerek kalmadan Tanrı'nın varlığına inandığını söyleyebiliriz. İnsanın Tanrı ve doğa ile bu şekildeki ilişkisi, Tanrı-insan-doğa arasındaki doğal, rasyonel, ilk, orijinal ve bozulmamış hâli ifade etmektedir.⁸

İnsanın bu doğal hâlinin bozulması Âdem'in günah işlemesi ve cennetten kovulmasıyla gerçekleşir ki bu durum insanın yaşamında değişiklik yaratacak olan noktayı oluşturmaktadır. İnsan bu günahı, bilgiye olan merakı ve doğayla olan uyumlu ilişkisi sonrası işlemez. Yani insanın cennette meraklı olması, bilgiyi araması ve doğayı incelemesi, onu günah işlemeye sevk eden hususlar değildir. Bacon'a göre bu günah insanın itaatsizliği ve Tanrı'ya karşı gelmesi ile meydana gelmiştir.⁹ Bacon'ın bu düşüncesini bilginin, doğa araştırmasının insanı Tanrı'dan uzaklaştıran ve insanın merakının onu hataya sürükleyen bir unsur olarak tanımlanmasını değiştirme çabası olarak yorumlamak mümkündür. Günahı ve kötülüğü Tanrı'ya atfetmekten kaçınan Bacon'a göre günah ve günahı dolaylı olarak gerçekleşen cennetten kovulma insanın iradesi ile gerçekleşmektedir.¹⁰ Ancak Bacon bu noktada işlenen günahın ne olduğundan ziyade, bu günahın insan, doğa ve Tanrı ilişkisi noktasında gerçekleştirdiği değişimlere odaklanmaktadır.

İnsanın cennette varlıkları isimlendirme yeteneği bu günah ile bozulmuştur, çünkü insan bir ceza olarak cennetten kovulmuş ve doğayı, nedenleri, yasaları, Tanrı'nın doğaya gizlediklerini keşfetmesi dolaylı ve çaba ile gerçekleşecek hâle

⁸ *Confession of Faith, Works XIV, s. 47-57.*

⁹ *The Advancement of Learning, Works III, s. 264-265; The Interpretation of Nature, Works III, s. 219; The Great Instauration, Works IV, s. 20.*

¹⁰ *Religious Meditations, Works XIV, s. 83.*

gelmiştir. Günah işlemesi ve düşüşü ile masumiyetini ve egemenliğini kaybeden insan bunu ancak din ve bilimle yeniden kazanılabilir.¹¹ Burada önemli olan işlenen günahla insanın özgür iradeli, düşünen ve bilgi edinebilen bir varlık olmasının değişmemiş olmasıdır.¹² Yani insan daha zor ve çaba gerektirecek bir şekilde olsa da hâlâ varlığı isimlendirebilmekte ve bu yolla doğaya hâkimiyetini kurabilecek durumdadır.¹³ Bu sebeple Bacon, insanın Tanrı ile olan ilişkisini doğru konumlandırmaya çalışmakta ve doğayla arasındaki bağı da doğru bir çerçeveye yerleştirmeye çalışarak doğal felsefe için de bir kapı aralamaktadır.

Günahın sonucunda Tanrı ve insan arasındaki iletişim bir anlamda zarar görse de İnsanın cennette olduğu gibi dünyada da rasyonel olarak Tanrı'ya inanması mümkündür; ancak artık din ve Tanrı'ya olan inanç dünyadaki yaşam için önemli bir unsur hâline gelmiştir.¹⁴ Bunun temel sebebi, düşen insanın birtakım hatırlatma ya da doğaüstü bir tanrısal mucizeye ihtiyaç duyabileceğidir. Tanrı da her daim vahiyle yasalarını bildirmekte ve en son da İsa ile vahiy sonlandırmıştır.¹⁵ Bacon, dünya yaşamı için insanın Tanrı ile olan ilişkisinde -cennetten farklı olarak- doğal inancın haricinde doğaüstü bir müdahale ve vahiy de önem kazandığından bazı noktalarda şansa değinir ve mucizeye vurgu yapar. Bu hususlar dikkatle incelendiğinde Bacon aslında dünya yaşamı için Tanrı'nın yarattığı ilahî kaderden ve evrene Tanrı müdahalesinin olduğundan bahsetmektedir. Örneğin, bir mucize olarak suyun şaraba dönüşmesine

¹¹ *The New Organon, Works IV*, s. 80-81, 247-248.

¹² *Confession of Faith, Works XIV*, s. 48-57.

¹³ *The Interpretation of Nature, Works III*, s. 222.

¹⁴ James A. T. Lancaster, "Natural Histories of Religion: A (Baconian) 'Science'?" *Perspectives on Science Science*, 20/2 (2012), s. 253-255.

¹⁵ *Confession of Faith, Works XIV*, s. 49, 52-57.

değınmekte ve bu şekilde Tanrı'nın insana yardım ettiğini ve her şeyin insana bağılı olmadığını vurgulamaktadır.¹⁶

Bu noktada ilahî yardıma dikkat çeken Bacon, bütün insanlığın Âdem'in işlediğı günahı üstlenmesinin nasıl olduğı noktasında ise herhangi bir açıklamada bulunmamakla birlikte Yahudi ve Hristiyan kutsal metinlerinde ayrıntılı olarak bulunan asli günah ve düşüş anlatısına, anlatının bütün ayrıntılarını kullanarak değınmediğı dikkat çekmektedir. Bacon insanın doğadaki egemenliğine ve bu egemenliğı kaybetmesine daha çok odaklandığı için Hristiyan geleneğı çerçevesinde asli günahı sorgulamadan kabul ettiğı düşünülebilir.¹⁷

İnsanın yaşadığı bu serüvenin üçüncü aşaması ise dünyadaki yaşamdır. Burada insana düşen, artık doğrudan bir şekilde göremediğı nedenleri ve yasaları yani tanrısal sınırları keşfetmektir.¹⁸ Bu yolla insan hem Tanrı'nın varlığını keşfedecek hem de cennetteki gibi doğaya egemen olacaktır. Bacon'a göre, Tanrı'nın varlığına ulaşmada doğa araştırması bir araç olabilir, ancak bu araştırma ile insan tam olarak Tanrı'nın imajına ulaşamaz. İnsan düştüğü dünyada doğa araştırmaları ile Tanrı'nın yaptığı fiilleri görerek onun bilgisini, kudretini, gücünü ve iradesini anlayabilir.¹⁹ Bu aşamada insanın Tanrı'nın varlığı ile ilgili olarak elde ettiğı bilgiler, insanın günah işlemesi sebebiyle bilgi edinmek için çabalamak ve zahmet çekmek zorunda olmasının bir göstergesidir. Bu bir ceza olarak da değerlendirilebileceğı gibi insan için bir bilgi ve keşif yolculuğı

¹⁶ *The New Organon, Works IV*, s. 109. Bacon'ın mucizeyi nasıl değerlendirdiğı çalışmamızın sınırları dışındadır. İkinci bölümde kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Konu ile ilgili bir çalışma için bk. Peter Harrison, "Miracles, Early Modern Science, and Rational Religion", *Church History* 75, (2006), s. 493-511.

¹⁷ Hristiyan yaratılış doktrini, insan ve doğa arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu etkileyen önemli bir unsurdur. Peter Harrison, "Having Dominion: Genesis and the Mastery of Nature", s. 7-10 (Çalışma bu makalenin yeniden düzenlenmiş versiyonudur: "Subduing the Earth: Genesis 1, Early Modern Science, and the Exploitation of Nature", *The Journal of Religion* 79, s. 86-109).

¹⁸ *New Atlantis, Works III*, s. 156.

¹⁹ *The Advancement of Learning, Works VIII*, s. 477-478.

olarak da tanımlanabilir. Bu yolculukla aslında insan “*prelapsarian*”a, yani cennetteki orijinal hâline de dönüş için bir fırsat yakalamış olacaktır.

Bacon doğa hakkında bilgi edinmenin, işlenen günahın sebebi olarak görülerek dinde yasak ya da günah olarak değerlendirilmesini doğru bulmaz, çünkü doğayı araştırmanın günah olduğu fikri ve bu araştırmanın insanı Tanrı’dan uzaklaştırdığı düşüncesinin dinin önemli bir unsuruymuş gibi sunulması doğal felsefeyi sınırlandıran, insanın bilgi edinmesi ve sonrasında doğaya hâkimiyetini engelleyen bir husustur. İnsan bilgi arayışında mutlaka doğaya yönelmekte ve bulgularını aklıyla değerlendirmektedir ki bunun temel sebebi yaratılışı keşfetmek, şeylerin özelliklerini araştırmak, bunları kullanarak üretmektir. Ne var ki, Âdem’in cennetten kovulmasıyla birlikte insan, Tanrı’nın verdiği bu sorumluluğu yerine getirmemiştir; ilk günah ve düşünüşle birlikte bilgiden uzaklaşmaya başlamış ve bilgi durgunlaşma evresine girmiştir. Dolayısıyla Tanrı’dan ve yaratılıştan uzaklaşmaya başlayan insanı düşüşten önceki Tanrı’nın verdiği ilk özelliklere, yani insanın bozulmamış hâline döndürme çabası Bacon’ın felsefesinde oldukça sık dile getirilen bir husustur. İnsanın yaratılış ve yaratılanlar hakkında doğru bilgi edinme görevi olduğunu düşünen Bacon’a göre bu görev doğru şekilde yerine getirildiğinde gerileme ve bozulma dönemi geçici bir süreç olacaktır. Yeniden ilk, doğal hâle dönüleceğine dair büyük bir umut vardır; bu ise güçlü, zorlu bir çabalama ve uğraşla mümkün olabilir.²⁰

Bacon’ın din anlayışında yer verdiği insana dair bu üç aşama, onun eserlerinde bu şekilde sistematik ve aşamalı olarak bulunmamakla birlikte hemen hemen eserlerinin çoğunda bu anlatı ile ilgili unsurlara değinir.

²⁰ *The Great Instauration, Works IV*, s. 20-21; *The New Organon, Works IV*, s. 90-93.

Asli günah ve düşünüş anlatısı Hristiyan geleneğinde ve İncil’de yer alan bir anlatıdır. Bacon’ın bu anlatı ile ilgili Kutsal Kitap’a yaptığı referanslara²¹ bakıldığında önemli bir yere sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir.²² Asli günah ve cennetten kovulma anlatısı, İncil’de yaratılış ile ilgili anlatılan pasajlarda ve Hristiyan teolojisinde temel bir doktrin olarak bulunmaktadır.²³ Bu olayı doğrulayabilmek ve gerçekten anlatının bu çerçeveye ve bu süreçle yaşandığını ispat etmek felsefi anlamda zor görünse de Âdem’in

²¹ Başlangıçta Tanrı gökleri ve yeri yarattı. (Başlangıç 1:1); *Kutsal Kitap (Yeni Dünya Çevirisi)*, (New York: Watchtower Bible And Tract Society of New York, 2008), s. 7.

Ve Tanrı söyle dedi: "Bizi yansıtan, bize benzeyen insan yapalım. Deniz balıklarına, gökte uçan kanatlılara, evcil hayvanlara, tüm yeryüzüne, yeryüzündeki diğer tüm canlılara hâkim olsun." (Başlangıç 1:26); *Kutsal Kitap*, s. 8.

Böylece Tanrı insanı Kendi yansıması, Kendi benzeri olarak yarattı. (Başlangıç 1:27); Aynı yer.

Sonra Tanrı yaptığı her şeye baktı; hepsi çok iyiydi. Aksam oldu, sabah oldu, altıncı gün. (Başlangıç 1:31); *Kutsal Kitap*, s. 8.

Yehova Tanrı doğuda, Aden’de bir bahçe yaptı ve yarattığı adamı oraya yerleştirdi. (Başlangıç 2:8); Aynı yer.

Yehova Tanrı göze hoş gelen ve meyvesi yenilen tüm ağaçları; bahçenin ortasındaki hayat ağacını ve iyiyi kötüyü bilme ağacını yerden bitirdi. (Başlangıç 2:9); Aynı yer.

Yehova Tanrı adamı aldı ve işleyip bakması için onu Aden bahçesine yerleştirdi. (Başlangıç 2:15); *Kutsal Kitap*, s. 9.

Böylece adam tüm evcil hayvanlara, göklerde uçan kanatlılara ve tüm yaban hayvanlarına isim verdi. (Başlangıç 2:20); Aynı yer.

Ve Adem’e şunları dedi: "Karının sözünü dinleyip 'Yemeyeceksin' diye emrettiğim ağacın meyvesinden yediğin için, toprak senin yüzünden lanetli oldu. Toprağın ürününü yemek için ömür boyu zahmet çekeceksin." (Başlangıç 3:17); *Kutsal Kitap*, s. 10.

"Alın teri dökerek ekmek yiyip sonunda toprağa döneceksin, çünkü ondan alındın! Topraksın, yine toprağa döneceksin." (Başlangıç 3:19); Aynı yer.

Böylece Yehova Tanrı, onu Aden bahçesinin dışına, kendisinin alınmış olduğu toprağı islemesi için çıkardı. (Başlangıç 3:23); Aynı yer.

²² Erken dönem modern felsefede felsefi birtakım düşünceleri İncil’den alıntılar yaparak meşrulaştırılma çabası bulunmaktadır. Harry J. Pearce, *Natural Philosophy and Theology in Seventeenth Century England*, (Cambridge: King’s College, Doktora tezi, 2016), s. 40; George L. Craik, *Bacon, His Writings and His Philosophy*, (London: Griffin Bohn, 1862), s. 168-170. Bacon’ın İncil çevirisi için bk. *The Translation of Certain Psalms Into English Verse, Works XIV*, s. 119-136.

²³ Nathan D. Holsteen ve Michael J. Svingel, *Exploring Christian Theology*, C. 2, Exploring Christian Theology: Creation, Fall, and Salvation (Bloomington: Bethany House, 2015), s. 11-51; Cengiz Batuk, *Hristiyanlığın Asli Günah Doktrini Bağlamında Mitoloji ve Tarihsellik*, (Samsun, Doktora Tezi, 2006), s. 81-83.

işlediği günah Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın kutsal metinlerinde yer almaktadır; fakat bu üç din açısından farklılaşan nokta bu günahın sonuçları açısından dır. Örneğin, İslam dininde bu anlatı diğer dinlere kıyasla çok fazla ayrıntılı olarak bulunmaz ve Kur'an'da birkaç temel noktaya vurgu yapılmaktadır. Hz. Âdem bir günah işlemiş ve bu günah dolayısıyla cennetten kovulmuş; ancak Allah Hz. Âdem'in tövbesini kabul ederek onu bağışlamıştır. Bütün insanlığın bu asli günahı taşıdığı ve insanın doğayla olan ilişkisinin bozulması gibi bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla İslam dini açısından asıl husus, insanın kendi yaptığı hatanın sorumlusunun yine kendisi olması, yani bir başka kişinin bu hatayı yüklenemez oluşudur. Bu günahın bütün insanlardaki masumiyeti ve günahsızlığı yok ettiğini savunmak yerine, her insanın özgür iradesi ile seçim yapabilecek konumda olduğunu düşünmek daha makuldür. İslam dini açısından dünyaya taşınan ve bütün insanlığın yükü olan bir asli günah bulunmadığı için Hz. İsa'nın da bu günahı insandan temizleme ve insana masumiyetini yeniden kazandırma gibi bir misyonu yoktur. Kur'an'da Hz. Âdem'in isimlendirmesinden bahsedilirken bu isimlendirme ile ilgili bir ayrıntı ve Hz. Âdem'in neyi nasıl bildiği ile ilgili bir detay yer almaz, dolayısıyla düşüş sonrası bilginin ya da insan zihninin bir bozulmaya uğradığı noktasında da bir bilgi bulunmamaktadır. İslam'da birtakım tutkuların ya da insanın zayıflıklarının bu günah ile bir bağlantısı olduğu da düşünülmez. Dolayısıyla Hz. Âdem, dünyaya "halife"²⁴ olarak gönderilirken; Bacon'a göre Âdem dünyaya doğa üzerindeki egemenliğini kaybetmiş şekilde inmektedir.²⁵ Konumuz asli günahın dinler arasında bir karşılaştırmasını yapmak olmadığından burada Bacon'ın meseleye yaklaşımı ve yaptığı vurgular üzerinde durmayı uygun görüyoruz.

²⁴ İbrahim Görener, "Âdem'in Cennetten Yeryüzüne İnişi", *Bilimname*, VIII/18 (2010), s. 39-51.

²⁵ İslam dini açısından "asli günah", "düşüş" ve "kurtuluş" temalarının nasıl olduğu noktasında bk. Georges C. Anawati, "İslam'da Asli Günah Kavramı Var mıdır?", çev. Sadık Kılıç, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 7, (1986), s. 507-518; Gürbüz Deniz, "Kur'an'a Göre Hz. Âdem'in Serüveni", *İslami Araştırmalar*, XXII/2 (2011), s. 89-105.

Âdem'in düşüşten önce doğa hakkında mükemmel bir bilgisinin bulunduğu ve doğa üzerinde insanın düşüş sonrası sahip olduğu egemenlikten daha büyük bir egemenliğe sahip olduğunun ayrı ayrı delillendirilmesi gerekmektedir.²⁶ Egemenliğini ve masumiyetini kaybeden insanı, bu anlatı çerçevesinde düşündüğümüzde düşüş ve düşüş öncesi durumu ve değişimi bir anlamda sadece Âdem bilecektir. Eğer böyle bir anlatıyı doğru kabul edecek olursak, önceki ve sonraki durum arasındaki farkı, değişimi bilen tek kişi olan Âdem'in yaşadığı ilk hâl, aslında en kusursuz ve Tanrı-doğa-insan ilişkisinin en mükemmel hâlini tanımladığından düşüşle birlikte insanın kaybının gerçekten çok ciddi bir kayıp olup olmadığı da tartışmaya açıktır. Bilgi anlamında şu anda Âdem'in bilgisine ulaşabildik mi ve doğa hakkındaki egemenliğimiz onun doğaya hâkimiyetine ulaşabildi mi? Âdem'in bilgisine hiç erişemiyor muyuz ya da asli hâle tam olarak dönüş mümkün müdür? Cevaplanması gereken bu soruların yanında düşüşün insan zihninde birtakım olumsuzluklara, idollere sebep olduğu da ayrı ve daha ayrıntılı bir çalışmayı gerektirmektedir.²⁷ Objektif olarak bakıldığında Bacon'ın asli günah anlatısını kullanmasını, İncil'de yazan birtakım anlatım ve ayrıntılı bilgilere sorgulamadan inanarak rasyonel anlamda bu anlatının doğrulamasını yapma çabası olarak görmek mümkündür.

Âdem, diğer insanlara göre daha çok şey bilebilir; doğayı ve ona ait bilginin pratikte nasıl kullanılacağını biliyor olabilir ya da olayların nedenlerini, varlığın sebebini daha açıkça görüyor olabilir. Fakat her insanın Tanrı tarafından orijinal hâlde, yani saf ve günahsız olarak yaratıldığını; ancak insanın kötülük yaptıkça ve günah işledikçe bu asli hâlinden uzaklaştığını düşünmek de mümkündür. Düşüşün birtakım epistemik sonuçlar getirmiş olduğu varsayılsa bile, bu sonuçların ne olduğunu tespit

²⁶ Peter Harrison, *The Fall of Man and the Foundations of Science*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 16-51.

²⁷ Zihnin nasıl bir değişim geçirdiği noktasında farklı görüşler için bk. Peter Harrison, "Original Sin and Knowledge in Early Modern Europe", *Journal of the History of Ideas*, 63/2 (2002), s. 241-249.

etmek de zordur; fakat bir kişiyi bu noktada sorumlu tutmak yerine, Tanrı'nın insanı iyiyi ve kötüyü seçebilecek bir donanımla yarattığını ve insanın bu seçiminde iradesiyle hareket ettiğini savunmak daha doğru görünmektedir.

Bacon insanın Tanrı ve doğayla olan ilişkisinin, Âdem'in cennetten kovulması öncesinde olduğu gibi doğal ve orijinal pozisyonuna gelmesinden çok sık bahsederken duyunun ve doğanın insanı yanıltabileceğine ve dolayısıyla da tekrar tekrar deney yapmanın önemine değinir. Doğadaki varlıklar üzerine deney yapmaya vurgu yapan Bacon, bunun zor ve çaba isteyen bir iş olacağını vurgulayarak insanın emeğine ve İncil'de de vurgulanan "insanın toprağa mecbur olması"na²⁸ dikkat çeker. İnsan gerçekten bu dünyada bilgiye çabalayarak, zahmet çekerek ve uzun uğraşlar sonrasında ulaşmaktadır, ancak Bacon bunu günahın bir cezası olarak görmektedir. Tanrı, insanı cennette de iyiyi ve kötüyü seçebilecek bir şekilde yaratmış olabilir, fakat insanın cennette dünyadaki yaşama göre birtakım hususlar açısından rahat bir yaşam sürmesinin, dünyada çaba göstererek bilgiye ulaşmasını neden sınırlandıran bir husus olduğu açık olmaktan uzaktır. Belki de bu durum günah ya da cennetten kovulma ile değil de insanın varoluşu ve epistemik durumu ile alakalı olabilir. İnsanın günah işleyen bir varlık olması ile her daim günahkâr olan bir varlık olması ve günahkâr olarak dünyaya gelmesi birbirinden farklı iddialardır. Bacon'a göre asli günahın bir sonucu olarak çaba ve sıkı çalışma ile bilgiye ulaşan insan, bunu Tanrı'nın verdiği bir kefarete olarak da düşünmelidir. Tanrı bu kefareti de aynı zamanda insanın yararına olacak şekilde dönüştürmüştür.²⁹ Doğadaki her şey insanın rahat yaşaması için düzenlenmiştir ve insan doğayı keşfederek Tanrı'nın sunduğu faydaları bulabilir. Bu noktada din, Tanrı'nın sözü ve vahye dayanırken; doğa felsefesi, Tanrı'nın eseri olan doğal dünyaya dayanmaktadır. Bu sebeple doğanın alfabesini keşfetmek aslında Tanrı'nın alfabesini

²⁸ *The New Organon, Works IV*, s. 247-248; *Kutsal Kitap*, Başlangıç 3:19, s. 10.

²⁹ *The New Organon*, Aynı yer.

keşfetmek demektir.³⁰ İnsanın Tanrı'yı unutarak kendisinin ilah olmaya çalışması doğal olmayan bir durumdur ve işte asıl günah olan budur. Bu, insanı yaratılışına, Tanrı'ya ve doğaya karşı yabancılaştırır. Dolayısıyla Bacon, Tanrı'yı taklit ederek faydadan ziyade insana ışık olacak deneyler yapmak gerektiğini ve o ilk gün ışığını keşfetmenin önemini vurgulamaktadır:

Biz... Tanrı'nın uzgörüsünü ve düzenini (*the divine wisdom and order*) taklit etmeliyiz. Çünkü Tanrı ilk gün sadece ışığı yarattı ve orada herhangi bir maddesel töz yaratmaksızın, bütün gücünü bu işe ayırdı. Biz de deney aracılığıyla nedenlerin keşfini ve doğru aksiyomları temin etmeliyiz, faydadan ziyade aydınlık veren deneyleri aramalıyız.³¹

Ama gördüğünüz gibi biz hiç ticaret yapmadık, ne altın, ne gümüş, ne mücevher, ne ipek, ne baharat ne de başka herhangi bir mal alıp sattık; sadece Tanrı'nın ilk yaratımını, ışığı aradık, yani yeryüzünün her yerinde filizlenen ve fişkırın ışığı.³²

Bacon'ın din anlayışında, düşüşten sonra dünya yaşamı için inanç ya da doğaüstü ilahî yardım da önemli hâle gelmektedir. Ancak bu hususu, Âdem'in işlediği günaha bağlamak yerine; insanın iyiyi ve kötüyü seçebilen bir varlık olarak yaratılması ve dünyada insanın Tanrı inancından uzaklaşması, kötülük yapması ile Tanrı'nın insanlığı uyarmak için vahiy gönderdiği şeklinde yorumlamak daha doğru bir bakış gibi görünmektedir.

³⁰ Bacon'a göre insanın doğadan faydalanması için doğanın dilini bilmesi gerekmektedir. Eğer insan kibir ve gururunun üstesinden gelebilirse Tanrı ilahî bir yardımla insana destek olacaktır. Bu sebeple insan doğanın dilini anlayabilecek bir varlıktır. *The Alphabet of Nature, Works V*, s. 208-211; *The Advancement of Learning, Works IV*, s. 460-461; *Religious Meditations, Works XIV*, s. 96.

³¹ Francis Bacon, *Novum Organum: Tabiatın Yorumu ve İnsan Alemi Hakkında Özlü Sözler*, çev. Sema Önal, (İstanbul: Say Yayınları, 2012), s. 147; *The New Organon, Works IV*, s. 71. Bacon'ın insana aydınlık verecek ve insanın tanrısal aydınlanmayı yakalayacağı deneylere vurgusu için ayrıca bk. *The New Organon, Works IV*, s. 81, 107; *The Advancement of Learning, Works III*, s. 327.

³² Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, çev. Çiğdem Dürüşken, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018), s. 66; *New Atlantis, Works III*, s. 156.

Bu kıssa ile ilgili olarak Bacon'ın asli günahı öngörerek birtakım sonuçlarına değinmesinin ve dünya yaşamı için doğal felsefeye kapı aralaması açısından insanın egemenliğine vurgu yapmasının kendi içinde tutarlı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Hristiyanlık ekseninde düşünmediğimizde tek tek asli günah, getirdiği sonuçlar, cennetten düşüşle gerçekleşen masumiyet ve egemenlik kaybı gibi her unsurun delillendirilmesi gerekmektedir. Din anlayışını işlenen bir günah ve bunun sonuçlarıyla biçimlendirmek doğru bir Tanrı ve din anlayışına sahip olmak noktasında yanıltıcı olabilir. Bu, insanın doğayla olan ilişkisine de yanlış bir çerçeveden bakmasına neden olabilir. Şimdi bu konunun Bacon'ın din anlayışındaki diğer unsurlarla tutarlılığı ile düşüş sonrası insanın konumunu görmek için “egemenlik”, “masumiyet”, “kurtuluş” gibi birtakım temaları değerlendirmeye çalışalım.

1.2. EGEMENLİK, MASUMİYET, KURTULUŞ VE ASLİ HÂLE DÖNÜŞ

Bacon'ın asli günah ile ilgili olarak temel vurgusu egemenlik noktasında düğümlenmektedir ve bunu üç farklı şekilde ele almak mümkündür. Birinci aşama düşüş öncesi doğaya egemen insan, ikinci aşama günahın işlenmesi sebebiyle egemenliğin kaybı ve son olarak dünya yaşamı için ise egemenliği yeniden kazanma aşaması olarak düşünebiliriz.³³

Doğaya egemen olmak amacının son aşamada doğru bir amaç olup olmadığı sorusunun ötesinde, Bacon insanın doğa üzerindeki egemenliğinin de artarak ilerleyeceğini ve son aşamaya geleceğini düşünmektedir. Bununla insanın Tanrı'nın bilgisine tam olarak ulaşabileceğini mi, evrende var olan her şeyin bilgisine ulaşılacağını mı, yoksa doğada var olan şeylerin tamamının kontrol altında tutulacağını

³³ *The New Organon, Works IV*, s. 44, 47, 114; Eleonora Montuschi, “Order of Man, Order of Nature: Francis Bacon's Idea of a ‘Dominion’ over Nature”, s. 5-10, <https://iris.unive.it/retrieve/handle/10278/24867/23441/MontuschiBacon.pdf> (04.02.2019 10:21).

mı kastetmektedir? Burada ilk seçenek yani insanın Tanrı'nın bütün bildiklerini O'nun bildiği şekliyle bilmesi, insan için mümkün görünmemektedir, çünkü insan ne kadar çok şey bilirse bilsin, mutlaka bilmediği birtakım şeyler olacaktır. Yani Tanrı ve insan arasındaki epistemik farklılık her daim bulunacaktır.³⁴ Örneğin, insanın bilgisinin çok fazla arttığı ve doğadaki her şeyle ilgili bilgi sahibi olduğu düşünülecek olsa, yine de bu bilgilerin var olan toplam bilginin ne kadarını kapsadığı, son bilme sınırının neresi olduğu insan tarafından bilinecek hususlar gibi görünmemektedir. Bu sebeple doğa üzerindeki egemenliğin son sınıra ulaşmasıyla doğadaki varlıklarla ilgili birtakım kontrol mekanizmalarının kurulması kastedilmiş olabilir. Çünkü insanın, bilim ne kadar hızlı ilerlese ilerlesin, her şeyin bilgisine Tanrı'nın bildiği şekliyle ulaşmasını düşünmek makul görünmemektedir.

İnsanın masumiyetini yeniden kazanması ekseninde Hristiyanlıkta Mesih'e yüklenen misyonu Bacon'ın nasıl anladığına da değinmek gerekmektedir. Kaybettiği egemenlik için çaba harcayarak yeniden eski konumuna kavuşabilecek insan, kaybettiği masumiyetini ise Mesih ile kazanmıştır. Asli günahın insanda bozduğu masumiyet, iyilik, bilgi, Bacon'a göre, insanın çabası ve Tanrı'nın merhametiyle düzelecektir. Bu yüzden Tanrı, Mesih'i göndererek kendisi ve insan arasında bir arabulucu ile asli günahı yok etmiştir.³⁵ Mesih ile Tanrı kendini feda ederek bir anlamda yeryüzünü vaftiz etmiş; Mesih çektiği acılarla insandan günahı alarak ona masumiyeti ve günahsızlığı bırakmıştır. Tanrı böylece, insanı hâkimiyeti ve asıl konumuna ulaşması noktasında desteklemiş ve insana düşüş sonrası bir bağışlanma sunmuştur. Mesih'ten önce kurtuluş için dinî birtakım ritüeller önemli iken, Mesih sonrasında bu ritüellere de gerek kalmamıştır. Bir anlamda günah yükünden kurtulan insanın masumiyeti yeniden

³⁴ *The New Organon, Works IV, s. 110.*

³⁵ *Confession of Faith, Works XIV, s. 48-49.*

canlanmış ve artık geriye doğa üzerindeki hâkimiyetini elde etmek görevi kalmıştır.³⁶ Masumiyetini kazanan insanın zihinsel anlamda da bir değişime maruz kalıp kalmadığı ise Bacon'ın değinmediği ve muğlak bıraktığı bir husustur. Bacon'ın felsefesinde masumiyet anlayışı açısından düşünüldüğünde Mesih'in insanı asli günden temizlemek misyonu olduğu görülmekle birlikte Mesih'in rolünün varoluşsal, zihinsel ve toplumsal birtakım etkilerinin neler olduğu belirgin değildir.

Bacon'ın düşüşün etkisinden kurtulmak için dünyada doğa çalışmaları yapmayı önemsemesinin temel nedeni, dünyayı arzu edilen Tanrı'nın bahçesine döndürmek ve bu verimli bahçede insan hayatını kolaylaştıracak çalışmalar yapmaktır. Bir anlamda bu, Mesih'in, yani Tanrı'nın insan yaşamını mükemmelleştirmek için yaptığı fedakârlığa katkıda bulunmak anlamına gelir.³⁷ Mesih insana masumiyetini vermiştir; ancak Bacon'a göre Tanrı ve insan arasındaki bağı kuracak olan şey, doğal felsefe çalışmalarıdır.³⁸ Mesih önemli bir görevi yerine getirmiş olmakla birlikte insan, egemenliğini kazanmak için doğayı araştırmak durumunda olup, teolojik anlamda da bu çalışma insanın Tanrı'ya yönelmesi ve inancını koruması için gereklidir.

Din anlayışını “asli günah, masumiyet, egemenlik ve kurtuluş” temaları ekseninde biçimlendiren Bacon'a göre, diğer önemli bir adım Tanrı, insan ve doğa ilişkisinin doğru bir yenilenmesini yapmaktır. Bu ilişkinin kurulması hem asli hâle dönüşün temel unsurlarını ortaya koyması hem de düşüş için bir çözüm öne sürmesi açısından önemlidir.³⁹

³⁶ *Confession of Faith, Works XIV*, s. 52-53; John C. Briggs, “Bacon's Science and Religion”, *Cambridge Companion to Bacon*, ed. Markku Peltonen, (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), s. 172-199.

³⁷ Sarah Irving, “Beyond Dominion and Stewardship: Humanity and Nature in Puritan Theology”, *American Theological Inquiry*, 8/1 (2015), s. 52-53.

³⁸ James A.T. Lancaster, “Francis Bacon on the Moral and Political Character of the Universe”, *Francis Bacon on Motion and Power*, ed. G. Giglioni vd., (Switzerland: Springer International Publishing, 2016), s. 247.

³⁹ *The Advancement of Learning, Works VIII*, s. 471.

Bacon'a göre Tanrı, saf bilgi ve iyilik olup aynı zamanda kutsal olan üç unsurun birleşimidir: Baba, Oğul, Ruh. Tanrı iyi olduğu için yaratandır ve yarattıklarını idare edendir.⁴⁰ Bacon'ın bütün eserlerinde görülebilecek en temel vurgu, her şeyi yaratan bir Tanrı anlayışıdır. Tanrı bütün varlığı altı günde yaratmıştır; insanı ise akıllı, özgür iradeli, günahsız bir varlık olarak kendi ruhundan yaratmıştır. Bu sebeple insan, ruhunu doğadan ya da herhangi bir varlıktan değil, Tanrı'dan alır.⁴¹ Tanrı'nın özüne dair bir bilgiye ulaşmak, yani Tanrı'nın imajını tam olarak anlamak mümkün olmamakla birlikte doğaya bakılarak Tanrı'nın merhameti, bilgisi, gücü ve iradesi görülebilir. Özgür iradesini kötüye kullanan insan, işlediği günahla kendinde olan Tanrı'nın imajını kaybetmiştir.⁴² Tanrı ile ilişki kurma kapasitesi böylece bozulan insandaki ilahî imajın kaybı, doğayı tanıma ve bu kapasitenin de kaybı anlamına gelmektedir. Üçlü birliğe inanan Bacon'ın, kullandığı dua metinlerinde insanlığın bozulmuş hâlden kurtularak yenilenmesi için Tanrı'ya samimi bir yalvarma dikkat çekmektedir.⁴³ Bu bağlamda Bacon eserlerinde Tanrı'nın evrenin yaratmasına, Tanrı'nın varlığı ve rehberliğine, Tanrı'nın konuşması ve vahyine vurgu yapmaktadır.⁴⁴

Kaybettiği masumiyetini böylece yeniden kazanan insan, kaybettiği egemenliğini de doğa araştırmaları ile elde ederek Tanrı ve doğayla olan doğru ilişkiyi yeniden kuracaktır. Bacon Hristiyan dinî geleneğinde var olan “egemenlik, masumiyet, kurtuluş” temalarını kullanarak doğal teoloji ve doğal felsefe için bir temel oluşturmakta ve bu noktadan yola çıkarak insan ve Tanrı bilgisi arasında bir ayrım gözetmektedir.

⁴⁰ *Confession of Faith, Works XIV*, s. 48-49.

⁴¹ *Confession of Faith, Works XIV*, s. 50-51.

⁴² Millard J. Erickson, *Christian Theology*, (Michigan: Baker Books House, 1990), s. 495-517.

⁴³ *The Great Instauration, Works IV*, s. 20.

⁴⁴ McKnight, *The Religious Foundations of Francis Bacon's Thought*, s. 105-106.

1.3. DOĞAL TEOLOJİ VE DOĞAL FELSEFE

İlk olarak Bacon'ın bilim sınıflandırmasında teolojiye ve felsefeye nasıl bir yer verdiğini görmek hem din anlayışını doğru tespit etmek hem de din ve felsefe arasında kurduğu ilişkiyi tahlil etmek için yerinde olacaktır. Bacon Tanrı'yı konu alan teolojiyi "doğal teoloji", yani "doğal din" olarak ele almaktadır.⁴⁵ Akıl da bu noktada yaratılmış olanlara bakarak Tanrı'nın varoluşunu ve doğasını anlayabilir. Doğayı konu alan "doğal felsefesi"ni ise "fizik ve metafizik" olarak iki kısımda incelemektedir. Metafizik, fizikten daha genel ve soyuttur; tek tek nesnelere inceleyen bir fizik anlayışı üzerinde inşa edilmiştir. Bu sebeple fizik tikel formları, nedenleri, her madde ile ilgili yasayı ortaya koyarken; metafizik genel ve sabit yasaları yani Tanrı'nın yaratılanlara yerleştirdiği ilahî formları ele almaktadır.⁴⁶

İnsanın doğal hâkimiyetine yeniden kavuşacağını vurgulayan Bacon, *Instauratio Magna* olarak isimlendirdiği büyük değişim ve yenilenmeyi de bu felsefe ekseninde ele almaktadır.⁴⁷ Bacon'a göre "Tanrı'nın vahyi yani Tanrı'nın sözü" ve "Tanrı'nın fiili yani doğa kitabı" olmak üzere iki kaynak vardır. Bu sebeple Bacon, doğal felsefeyi Tanrı'nın sözünden sonra batıl inançlar için en güvenilir çare ve inancın da dayanağı olarak görmektedir.⁴⁸ Dolayısıyla Bacon'ın düşüncesinde din, doğal felsefeden tamamen bağımsız görünmemektedir. Bu noktada onun, doğal felsefe anlayışını din anlayışı ile çelişmeyecek şekilde inşa etmeye çalıştığını söylemek mümkündür.

⁴⁵ *The Advancement of Learning, Works III*, s. 349-352.

⁴⁶ *The Advancement of Learning, Works III*, s. 352-359; *The Advancement of Learning, Works VIII*, s. 481-512; *The New Organon, Works IV*, s. 119-120; Fulton H. Anderson, *The Philosophy of Francis Bacon*, (Chicago: University of Chicago Press, 1948), s. 152-161.

⁴⁷ *The New Organon, Works IV*, s. 52. Yeniden insan egemenliğini tesis etme noktasında "restorasyon" fikri Bacon'ın felsefesi açısından arka planı oluşturan kavramdır. (Bu konu ikinci bölümde sunulacaktır.) Stephen Gaukroger, *Francis Bacon and the Transformation of Early-Modern Philosophy*, (New York: Cambridge University Press, 2001), s. 77-78.

⁴⁸ *The New Organon, Works IV*, s. 89; Perez Zagorin, *Francis Bacon*, (Princeton: Princeton University Press, 1999), s. 44-51.

Bacon'ın düşüncesinde din ve doğal felsefeyi birbirinden ayıramayan ve kopmayan tek ve bütüncül bir sistem olarak değerlendirmek -doğal felsefe anlayışının bütün unsurları için geçerli olmasa da- doğal felsefeye giriş noktasında doğru görünüyor. Bacon İncil'de yer alan yaratılış kıssasından, Hristiyan teolojisi ve inanç ilkelerinden yola çıkarak doğal felsefeye bir geçiş yapmaktadır. Bu geçişle birlikte doğal felsefeyle uğraşmak da kutsal ve tanrısal bir iş hâline gelmektedir.⁴⁹ Hristiyanlıkta bulunan insanlara hizmet ve yardım etme düşünceleri sebebiyle doğal felsefe yoluyla yapılan keşifler ve buluşların da insanların yararına ve pratik bir fayda için kullanılması gerekmektedir.⁵⁰ Bunun en güzel örneğini *New Atlantis*'te Bensalem adasında yapılan bilim faaliyetlerinde görmek mümkündür.⁵¹ Yani doğal felsefe maddi birtakım kaygılardan uzakta dinsel bir motivasyonla, sadece Tanrı'nın yarattığı ışığı isteyerek insana faydalı olmak amacı taşımaktadır. Dinin toplumsal bir unsur olarak da önemli olduğunu düşünen Bacon Tanrı'ya inanan, O'nun yarattıklarını keşfeden, bunu yardımsever duygularla kullanan; kısaca dindar bir yaşamla birlikte ahlaki kaygılar da taşıyan bir toplum örneğini öngörmektedir.⁵²

Tanrı'nın insanın keşfedip yararlanabileceği bir evren yaratmış olduğu fikrini pek çok din ya da felsefi sistemde görmek mümkündür. Burada temel ortak vurgu ise, insanın Tanrı'nın yaratılıştaki tasarımını doğru anladığında doğayı kontrol ederek bunu insan yararına kullanabilmesidir. Bacon'ın “doğa” üzerinde bu kadar vurgu yapması

⁴⁹ Bilimi insanın nesnelere formunu keşfetmesi olarak Bacon'ın doğal felsefe anlayışıyla uyumlu şekilde tanımlayacak olursak, bilim yapmak insanı doğaya hakimiyete götüreceğinden doğa araştırması ilahî ve kutsal bir amaç da taşımaktadır. Frederick Copleston, *A History of Philosophy*, C. 3: Late Medieval and Renaissance Philosophy: Ockham, Francis Bacon, and The Beginning of The Modern World, (New York: Doubleday, 1993), s. 304-306.

⁵⁰ Sorana Corneanu, “Francis Bacon on Charity and the Ends of Knowledge”, *Conflicting Values of Inquiry: Ideologies of Epistemology in Early Modern Europe*, ed. Tamás Demeter, Kathryn Murphy, Claus Zittel, (Leiden: Brill, 2015), s. 339-348.

⁵¹ *New Atlantis, Works III*, s. 156-166.

⁵² *Religious Meditations, Works XIV*, s. 84-85.

Tanrı'nın yaratıcı olması ve insanın Tanrı'nın yarattığı bu evrenden faydalanması üzerine kuruludur.

Bu noktada, Bacon'ın doğal teoloji ile kastettiği şeyin, aslında Aristoteles felsefesiyle karışmayan bir Hristiyanlık olduğunu vurgulayalım.⁵³ Hristiyanlığın Orta Çağ'da Aristoteles felsefesiyle karışan hâlimden önceki saf hâline dönmesi düşüncesi ile Bacon'ın ne kastettiğine ve bunun Hristiyanlık açısından hangi doktrinleri içerdiği, hangilerini dışarda bıraktığına değinelim. Sokrates sonrası dönemi kendi çağına kadar yeterli ve felsefe açısından nitelikli görmeyen Bacon, Skolastik felsefe öncesinde yaşanan Hristiyanlığı değerli görmektedir. Bununla kastettiği şeyin, İsa sonrası havarilerin yaşadığı ve inandığı Hristiyanlık olması; bir anlamda milattan sonraki ilk üç asrı içerdiğini söylemek mümkündür.⁵⁴ İsa sonrasında yaşanan Hristiyanlık tam olarak nasıl bir Hristiyanlıktır? Bu Hristiyanlığın Yahudilikle ilişkisi nedir? Bu dönemde hangi inançlar bulunmaktadır ve hangi doktrinler daha oluşmamıştır? İlk dönemlerde var olan Hristiyanlığın nasıl olduğu çalışmamızın sınırlarını aşmakla birlikte Bacon'ın Hristiyanlığa yaklaşımı açısından düşündüğümüzde onun ilk dönemde inanç ilkelerinin hangisinin var olduğundan daha çok; samimi olan, daha az ritüelin bulunduğu, insan ve Tanrı arasına aracının girmediği bir din anlayışını önemsediyini söyleyebiliriz.

Bacon, bir Hristiyan olarak aslında doğal teoloji ve doğal felsefe hakkındaki fikirleri ile Hristiyanlık ve bilim arasındaki ilişkiyi kurma çabasındadır ki, burada üç farklı ilişkiden bahsedilebilir. Birinci olarak Hristiyanlığın ya da kilisenin bilimin önünde engel olacak şeyler koyması, ikinci olarak Hristiyanlığın bilimi motive eden bir tarafının olması ve üçüncü olarak da Hristiyanlık ve doğal felsefenin bazı hususlarda

⁵³ *The New Organon, Works IV*, s. 63-66.

⁵⁴ Erken Hristiyanlık dönemi ve bu dönemde var olan inanç ilkeleri için bk. Alister E. McGrath, *Christian History: An Introduction*, (Chichester: Wiley-Blackwell, 2013), s. 1-37; Mark Humphries, *Early Christianity*, (New York: Routledge, 2006).

uzlaşırken bazı noktalarda da çatışmacı olmasıdır.⁵⁵ Bacon, Hristiyanlığı bir anlamda doğal teoloji olarak kabul ettiği için bu noktada doğal felsefe ve doğal teolojinin çelişmeyeceğini, tam tersine doğal teolojinin doğal felsefeyi destekleyeceğini ve birbirlerini tamamlayacağını savunmaktadır.

Tanrı'nın sözü olan Kutsal Kitap'ı ve Tanrı'nın fiilinin bir göstergesi olan doğayı, yani iki kitabı okumak açısından Bacon, doğa kitabının okunabilir olduğunu ve Tanrı'nın eylemini ve gücünü bize göstereceğini düşünür.⁵⁶ Bu iki kitabın tam olarak uyumu mümkün müdür? Bacon'a göre doğanın İncil'e göre bir önceliği ya da sonralığından bahsetmek yerine, birbirlerini bir anlamda tamamladıklarını düşünmek daha doğru olacaktır.⁵⁷ Sadece doğa araştırmalarına öncelik verildiğinde Tanrı'nın vahyini ve doğada bulunamayacak hususları göz ardı etmek mümkün iken, sadece vahiy dikkate alındığında da doğa ve insanın yaşadığı evrenle ilgili bir ilgisizlik durumu ortaya çıkacaktır.

Bacon'ın doğal teoloji noktasında dinle ilgili düşünmek, bir sistem kurmak ve felsefi bir analiz çerçevesinde dine yaklaşmak yerine, doğal felsefeye kapı açacak bir din anlayışına sahip olduktan sonra doğa araştırmasına daha çok önem verdiğini söyleyebiliriz. Yani daha ayrıntılı bir din anlayışı ya da din teorisi kurmak yerine, ana

⁵⁵ Peter Harrison ve David C. Lindberg, "Early Christianity", *Science and Religion around the World: Historical Perspectives*, ed. John H. Brooke ve Ronald L. Numbers, (Oxford: Oxford University Press, 2011), s. 77-85; McGrath, *Christian History: An Introduction*, s. 206-209. Din ve bilim ilişkisini anlamak modern dönem açısından bir başlangıç noktasını da oluşturmak anlamına gelmektedir. Bu, daha da özelde Hristiyanlık ve bilim açısından bakıldığında modern döneme ait pek çok düşüncenin de başlangıcıdır. Bu noktada dönemin din anlayışının belirlenmesi hem ayrı ayrı filozoflar ekseninde hem de dönem açısından çalışılması gereken önemli bir konudur.

⁵⁶ *The Interpretation of Nature, Works III*, s. 266-268, 287.

⁵⁷ George L. Murphy, "Reading God's Two Books", *Perspectives on Science and Christian Faith*, 58/1 (2006), s. 64-67; Peter Harrison, *The Territories of Science and Religion*, (Chicago: The University of Chicago Press, 2015), s. 55-81; "The Metaphor 'The Book of Nature' and Early Modern Science", *The Book of Nature in Early Modern and Modern History*, ed. Klaas van Berkel and Arjo Vanderjagt, (Leuven: Peeters, 2006), s. 8-16.

noktalarıyla Hristiyanlıktaki dinî temaları ele almakta ve Hristiyan geleneğine uygun bir çerçevede din anlayışını belirleyerek sonrasında doğal felsefe ile ilgili bilimsel konularla ilgilenmektedir. Bu sebeple Bacon, dinî anlamda daha ayrıntılı bir analizi daha çok teologlara bırakmış gibi durmaktadır.⁵⁸

Bacon doğal felsefeyi insanın restorasyonu için düşünün bir sonucu olarak kaybedilen bilginin kurtarılması olarak tasarlamaktadır. Böylece doğal felsefe ile asli günahı ilişkilendiren Bacon, bir anlamda iki unsuru ayrı olarak kodlasa da dinî ve doğal felsefedeki reformu birlikte ele almaktadır. Bacon'ın doğal teoloji ve felsefeyi birbirinden ayırması, daha çok Aristoteles felsefesi ve Orta Çağ Katolik kilisesinin inançlarının özdeşleştirilmesi, karıştırılması noktasında düğümlenmektedir.⁵⁹ Dolayısıyla skolastik felsefeyi, Aristoteles felsefesini ve Aristoteles felsefesiyle karışan Hristiyanlığı eleştirmektedir. Bacon bu noktada Aristoteles felsefesiyle karışan ve doğa araştırmalarına engel olan din anlayışına karşı çıkmakta; bu düşünceye dayalı evren tasavvurunu ve daha sonrasında ortaya çıkan, ay altı alem ile uğraşmanın Tanrı'dan uzaklaştırdığı düşüncesini eleştirmektedir.

Bacon'a göre hem doğal felsefe hem de doğal teoloji doğru olmayan bir şekilde karıştığında zarar görecektir, zira bilimin önündeki engel, din ya da metafizik değil; insanın değişim ve gelişme açısından ümitsizliği ve imkânsızlık fikrine kapılmasıdır.⁶⁰ Bacon'ın dikkat çektiği nokta; Orta Çağ'da insanların ilahî hakikatten uzaklaşmaları, Tanrı'nın sözünden ayrılmaları ve doğa araştırmalarına ilgi göstermeyerek Tanrı'nın eserlerinden yüz çevirmeleridir. Bu dönemde insanlar Tanrı'nın eserlerine ilgi

⁵⁸ *Essays, Works XII*, s. 131-135; *The Advancement of Learning, Works V*, s. 111.

⁵⁹ Christopher Crosbie, "Francis Bacon and Aristotelian Afterlives", *A Companion to British Literature*, C. 2: Early Modern Literature 1450–1660, ed. Robert DeMaria, Jr., Heesok Chang, Samantha Zacher, (Oxford ve Malden: John Wiley & Sons, 2014), s. 231-246.

⁶⁰ *The New Organon, Works IV*, s. 65-66, 87-91; Samuel Tyler, *A Discourse of the Baconian Philosophy*, (Maryland: D. Schley & T. Haller, 1846), s. 316-322.

duymayarak birtakım filozofların düşüncelerini yüceltmıştır.⁶¹ Doğru doğa felsefesi her çağda çeşitli muhaliflerle karşılaşmıştır. Teolojiyle uğraşanlar, bu alanı bilimsel hâle getirdiklerini zannederek Aristoteles'in tartışmalı ve güçlüklerle dolu olan felsefesini dinle karıştırmaktadırlar. Teolojik unsurlar ile insani unsurlar birbiriyle karışmıştır. Doğada Tanrı'nın yarattığı formlar, yasalar doğru bir şekilde anlaşılmazsa, insan Tanrı'yı farklı ve yanlış şeylerle memnun etme çabası içinde olur. Bazı insanlar dine felsefedeki gelişmelerle saldırılacağından; bazı insanlar da doğal felsefe ile dini yenecek, onu sarsacak bir şeyin keşfedilmesinden korkacaktır. Bacon, bu iki tavrı da hayvansal içgüdülere benzetmekte ve doğayı araştırarak dine herhangi bir zararın gelmeyeceğini, dinin zayıflamayacağını vurgulamaya çalışmaktadır. Tanrı sözünden, yani vahiyden sonra batıl inançlara karşı en güvenilir çare ve inancın da dayanağı doğa felsefesi olduğundan doğa araştırmaları hem insan iradesini hem de Tanrı'nın gücünü göstermektedir. Ayrıca dinin insan zihninin gelişmesi noktasında çok büyük bir etkisi bulunduğunu düşünen Bacon'a göre dinin birtakım bilgisiz, dikkatsiz çalışmalarla doğa felsefesine önder olması, dolayısıyla doğa felsefesine ters düşmesi ve sonuç olarak doğa felsefesindeki ilerlemenin durması ile neticeleneceği kanaatindedir.⁶²

Bacon'ın doğal teoloji ve doğal felsefe ayrımını, bu iki unsurun birbiri ile hiçbir ilişkileri olmadığı anlamında okumak yanlış olacaktır. Bacon'a göre doğal felsefe temelde Tanrı'nın yarattığı ışığı keşfetmek anlamına geldiğinden, bu ayrım, doğa araştırmalarının doğru olmayan bir felsefi ve dinî bakışla karıştığında, bunun doğal felsefe önünde bir engel olarak bulunabileceği hususundadır. Bacon'ın din ve doğal teolojiye yönelik bakışını, doğal felsefeye geçiş için sadece bir araç olarak değerlendirip doğal teolojinin ve dinin artık modern bilim açısından Bacon'ın kastettiği anlamda bir

⁶¹ *The Interpretation of Nature, Works III, s. 287.*

⁶² *The New Organon, Works IV, s. 65-66, 84-85, 87-89; The Interpretation of Nature, Works III, s. 251.*

görevinin olmadığı yorumu da yapılmaktadır.⁶³ Bu yorum ekseninde Bacon'ın doğal teoloji ve doğal felsefe arasında kurduğu ilişkinin pozitivist ve materyalist bilim anlayışı çerçevesinde, amaçsız bir dünya ve Tanrısız bir evren anlayışı düşüncesinin ilk hâlini oluşturduğu savunulmaktadır. Bu düşünceye göre Bacon, dinden tam da kurtulamayan ve meşruiyetini yine doğal teolojiden alan bir doğal felsefe ve bilim anlayışını savunmaktadır.⁶⁴ Bu sebeple Bacon doğal felsefe yapma amacı güderek o dönem için doğal teolojiyi bir basamak ve geçiş olarak görmüştür ve bilimsel anlamda Bacon'ın çizdiği çerçeve bir çocukluk aşamasıdır; artık modern bilim açısından doğal teolojiden yola çıkılarak temellendirilecek bir doğal felsefe ve bilim anlayışına gerek kalmamıştır. Bacon'ın doğal felsefe açısından doğal teolojiden ayrılan ve tamamen bağımsız olarak işleyen bir bilim için öncü olduğu ve bu tarz düşünceleri etkilediğini söylemek mümkündür. Bu değerlendirmenin Bacon'ın doğal teoloji anlayışı açısından uyumlu olup olmadığına bakacak olursak onun, Kutsal Kitap'ı doğal teolojiye giriş için uyumlu olarak kullandığını ve Kutsal Kitap'tan felsefesi için gerekli olan noktaları ele alarak yorumladığını söyleyebiliriz. Ancak Bacon'dan sonra gelişerek devam eden bilim çalışmalarının Tanrı'nın varlığına ulaşma amacı olmaması ya da dinî bir motivasyonla yapılmaması, Bacon'ın böyle bir çaba içinde olduğunu doğrulamaz. Bacon üzerine yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak onun doğa felsefesi anlayışı noktasında geliştiğini düşünerek olursak, bu fikir çok da yanlış görünmemektedir. Ancak yine de Bacon'ın doğal felsefe ve doğal teoloji açısından dengeli bir bakış açısı sunduğunu, Tanrı'ya olan inancı ve bilimsel çalışmalar noktasında insanlığa hizmet etme, pratik fayda gütme gibi birtakım dinsel motivasyonlarının olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

⁶³ Timothy W. Burns, "Bacon's New Atlantis and the Goals of Modernity", s. 9.

https://www.academia.edu/3796495/Francis_Bacons_New_Atlantis_and_the_Goals_of_Modernity_short_version (23.03.2019 15:25).

⁶⁴ Charles Webster, *From Paracelsus to Newton: Magic and the Making of Modern Science*, (New York: Cambridge University Press, 1982), s.10.

Şimdi Tanrı'nın ve insanın bilmesini birbirinden ayıran Bacon'ın, metafiziğe yaptığı vurguyla dinî birtakım temaları doğal felsefe için bir araç olarak görüp görmediğine metafiziğe bakışı ekseninde değinelim.

1.4. METAFİZİK, İLAHÎ VE İNSANİ BİLGİ

Bacon'ın fizik ve yöntem anlayışını onun metafiziğini anlamak için bir temel teşkil eder. Doğayı incelemek için ilk olarak gerekli olan şey yeni bir yöntem olup, bu yolla doğadaki her şey tek tek incelenmeli ve bu incelemenin ardından bir kalıp/form bulmak; yani genel ilkeye, yasaya, Tanrı'nın doğaya gizlediklerine ulaşmak gereklidir. Bu yöntemle doğada düzenin nasıl işlediği, yapıların nasıl çalıştığı, tikellerin her birinin nasıl oluştuğu, hangi maddelerden oluştuğu, hangi gücün onları bir araya getirdiği, bu yapıların nasıl değiştiği gibi pek çok soruya yanıt aranacaktır. Bacon'ın neden ve sonuç ile ilgili düşüncelerini değerlendirdiğimizde, bilimi de buna bağlı olarak “hem nedenleri hem de sonuçları görerek neden ve sonucu değerlendirebilmek”⁶⁵ olarak tanımlamak mümkündür.

Fizik ve yöntem anlayışı ekseninde, insan ve Tanrı bilgisini birbirinden ayıran Bacon'a göre insan, bilgiyi Tanrı'nın bir eylemi olan varlıkta, yaratılıştaki, formda aramalıdır. İnsanlar bilgiyi öğrenirler; ancak Tanrı'da gerçek bilgi, yani her şeyin, bütün varlığın bilgisi vardır. Bu sebeple Bacon Tanrı bilgisini “bilgi (*knowledge*)” olarak, insanın bilgisini ise “öğrenme (*learning*)” olarak tanımlamaktadır.⁶⁶ İnsan doğa araştırmaları ile yeni bilgiler elde edecek ve Tanrı'nın doğaya koymuş olduğu gizemleri

⁶⁵ *The New Organon, Works IV*, s. 48, 50, 94-98.

⁶⁶ *The Advancement of Learning, Works VIII*, s. 470-471; *Works III*, s. 295-296; *The New Organon, Works IV*, s. 51.

keşfederek insan için öğrenme başlayacak, bilgi yayılacak, bilim büyüyecektir.⁶⁷ Doğru bir evren ve Tanrı anlayışına sahip olmak için de doğanın insana ayna olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Bilgiye ulaşmanın günah olduğu ve insanı Tanrı'dan uzaklaştıracağı yorumu doğru olmayıp, günahın bu anlamda kaynağı fazla bilgiye ulaşmak ve bunun için çabalamak değil, insanın kendi kibri ve gururudur. İnsan başlangıçta doğayı bilen bir varlık olarak yaratılmışken, düşünüşle birlikte Tanrı'dan ve doğadan uzaklaşmıştır.

Bacon, ilahî ve insani bilgiyi birbirinden ayırırken Tanrı'yı bir şeyleri gizleyen bir varlık olarak tanımlayarak bunun Tanrı'nın bir zaferi olduğuna; ancak bu gizi keşfetmek, araştırmak ve bulmanın da insanın zaferi olduğuna değinir.⁶⁸ Tanrı bu sebeple insan zihnini doğayı algılayabilecek, doğadaki gizleri bulabilecek şekilde yaratmıştır; insanın asıl görevi Tanrı'nın yarattıklarının sırlarını araştırmaktır. Tanrı eğer dünyayı yaratmışsa doğa, insan bilgisinin meşru bir nesnesi hâline gelmektedir. Bu anlamda Tanrı ve Tanrı'nın yarattığı her şey var olduğu için insan, bu varlıklar hakkında bilgi edinebilir.⁶⁹ İnsan, yaptığı gözlemlerin kendisine izin verdiği kadarıyla doğayı anlayabilir, onunla baş edebilir ve onu kontrol edebilir.⁷⁰ O halde burada yapılması gereken şey; insanın bilgisinin ilerlemesine, hakikatin ve gerçekliğin anlaşılmasına engel olan, zihnin doğa üzerindeki otoritesini sınırlayan bütün unsurları ortadan kaldırmaktır.

⁶⁷ Bacon Daniel'in kehanetine eserlerinde değinmektedir. "Sana gelince ey Daniel, son vakte kadar bu sözleri sakla ve kitabı mühürle. Birçokları araştıracak ve gerçek bilgi çoğalacak." *Kutsal Kitap*, Daniel 12:4, s. 1165; *The New Organon, Works IV* s. 91-92; *The Interpretation of Nature, Works III*, s. 221. Ayrıca bk. Jude Welburn, "Empire and Utopia: Images of the New World in Francis Bacon's Works", *English Literary Renaissance*, 48/2 (2018), s. 167.

⁶⁸ *The New Organon, Works IV*, s. 114; *The Advancement of Learning, Works III*, s. 299; *The Interpretation of Nature, Works III*, s. 217-224.

⁶⁹ *The New Organon, Works IV*, s. 106-107.

⁷⁰ *The Interpretation of Nature, Works III*, s. 220; *The Advancement of Learning, Works III*, s. 264-265.

Bacon, felsefesine Tanrı'dan başlamakta ve Tanrı iyiliğın otoritesi, aydınlığın babası olduğu için insanın doğa araştırması yapması mümkün olmaktadır.⁷¹ Tanrı birtakım gözlemler ya da deneyler yapmadan her şeye ve her bilgiye erişebilmekte; insan da Tanrı'nın planını, tasarımını anlamaya ve bunu keşfedip faydalanmaya çalışmaktadır. Bacon Tanrı'nın bilgisi ile ilgili olarak "ışık" sembolünü belirgin şekilde kullanmakta ve bu sembolle aslında Tanrı'nın yaratmasındaki ilahî aydınlanmaya vurgu yapmaktadır.⁷² Gerçek bilginin tanrısal bir aydınlanma ile geleceğini savunan Bacon'a göre tanrısallık insanın doğayı araştırması için bir öncü konumundadır. İnsan Tanrı'nın yaratmasına bir özne olarak uygun şekilde uyum sağlarsa bilgiye ulaşacaktır.⁷³

İnsan, Tanrı'nın maddeye yerleştirdiği formları keşfederek bilgiye ulaşmaktadır. Ancak ilk bakışta maddelerdeki bu formları ve kalıpları keşfedemez; çünkü Bacon her madde ile ilgili olarak tek tek deney ve gözlem sonrasında formlara ulaşmanın mümkün olduğunu düşünmektedir. Form hakkında bilgi edinilirse, bu doğayı ve onun gücünü de anlamak ve kullanmak anlamına gelecektir.⁷⁴ Bunun gerçekleşmesi için de var olan felsefi sistemleri terk ederek başka bir yol bulmak gerekmektedir ki bu da duyulardan ve tikellerden yola çıkarak en genel ifadelere ulaşmaktır.

Bu noktada ilahî formlara ulaşmanın da Bacon'ın felsefesinde tümevarım yöntemi ile gerçekleştiği görülmektedir.⁷⁵ Bu yöntemle ilahî formlara ve Tanrı'nın doğada gizlediklerine ulaşılacağını iddia etmek, bu yöntemin doğrulanmasına bağlıdır. Konumuz tümevarım yöntemi ve değerlendirmesi değildir, fakat Bacon'ın metafiziğe

⁷¹ *The New Organon, Works IV*, s. 91-92.

⁷² *The Advancement of Learning, Works IX*, s. 57-58; Stuart Peterfreund, *Turning Points in Natural Theology from Bacon to Darwin: The Way of the Argument from Design*, (New York: Palgrave Macmillan, 2012), s. 28.

⁷³ *The New Organon, Works IV*, s. 107-108.

⁷⁴ Amos Funkenstein, *Theology and the Scientific Imagination from the Middle Ages to the Seventeenth Century*, (Princeton: Princeton University Press, 1986), s. 297-299.

⁷⁵ Marco Sgarbi, "The Aristotelian Tradition and the Rise of British Empiricism", *Logic and Epistemology in the British Isles 1570-1689*, (Dordrecht: Springer, 2013), s. 167-180.

ulaşması bu yöntemle gerçekleştiğinden tümevarım yöntemine de kısaca değinmeyi uygun görüyoruz. Tümevarımı, tek tek tikel şeyler üzerinde araştırma yaparak genel ilkelere ulaşmak olarak tanımlayabiliriz. Bacon'ın felsefesi açısından evrendeki bütün formları bu yöntemle bulmak ve bu yolla metafiziğe ulaşmak oldukça zorlu bir yol olarak değerlendirilebilir. Tümevarım yöntemine Carnap, Popper, Russell, Hume gibi isimler tarafından eleştiriler yöneltilmiştir. Bacon'ın din anlayışı noktasında da metafiziği, ilahî formların ve Tanrı'nın doğada gizlediklerinin keşfi olarak düşündüğümüzde bu yöntem tartışmalı görünmektedir. Yapılan eleştiriler dahilinde konumuz açısından tümevarım yönteminin tam olarak geçerliliğini ortadan kaldırmak mümkün olmasa da ilahî formları bulmak açısından Bacon'ın bu yöntemi kullanmasına daha temkinli yaklaşmak gerektiğini düşünebiliriz. Tümevarım yönteminin mantıksal olarak ispat edilip edilmemesi ya da doğrulanması noktasında a posteriori bir kanıt bulunup bulunmaması gibi tartışmalar haricinde konumuz açısından asıl problem, tek tek nesnelere inceleyerek bulamayacağımız ahlak, metafizik, din, siyaset, sanat gibi unsurların bu yöntem dahilinde nasıl değerlendirileceğidir. Bacon için bu yöntem her bilime uygulanabilirken bu hem doğal teoloji anlayışı açısından hem de bu yöntemin nasıl uygulanacağı noktasında muğlak görünmektedir. Tümevarım yoluyla bir hakikate ve gerçekliğe ulaşıyor olmak gerçekliğin, hakikatin bütününe bu yolla ulaşılacağı anlamına gelmez. Bu noktada Bacon'ın tümevarım yöntemini önemserken genel ilkeye, ilahî formlara ulaşmak açısından tümdengelim de göz ardı ettiğini söylemek doğru olmaz. Ancak tümevarım yöntemine yapılan eleştirilere baktığımızda, ilahî formlara bu yolla ulaşıldığında bu çıkarımın ilahî formu ne kadar doğru şekilde ifade ettiği ve Tanrı'nın bu yasaları doğada gizlediğinin nasıl doğrulanacağı hususu tartışmalı görünmektedir.

Bacon kendi dönemine kadar yapılan bazı buluş ve keşiflerin olmasını ise tanrısal işlerin yeni yaratmaları ve taklitleri olarak yorumlamaktadır. Yani insan bilgi

elde etmeye başlamıştır, ancak bununla yetinmek ve bunları tekrarlamak yerine yenilerine ulaşmak için çabalamak gerekmektedir.⁷⁶ Dolayısıyla Bacon'ın felsefesinde insan, Tanrı'ya benzeyerek yaratıcı olmakta ve Tanrı'nın yardımı ile insanlığa yararlı olma potansiyeline kavuşmaktadır. İnsanın evren üzerindeki gücünü, egemenliğini kurmak ve genişletmek için uğraşması hem Tanrı tarafından istenen hem de insan için en soylu şey olduğundan doğanın incelenmesi de ancak doğru bir akıl ve gerçek bir dinle mümkün olmaktadır.⁷⁷

Bacon'ın din anlayışının kendi içinde bir tutarlılık ve bütüncül bir çerçeve sergilediği söylenebilir. Ancak ayrı ayrı bütün alt başlıkları delillendirerek Bacon'ın din anlayışını düşündüğümüzde, birtakım çıkmazların da bulunduğunu söylemek mümkündür. Baştan asli günah anlatısını kabul etmek mümkün olmadığı gibi insanın masumiyetinin ortadan kalktığı fikri de makul görünmemektedir. Her insanın iyiyi ve kötüyü seçecek bir iradesinin olması ve bu şekilde dünya yaşamında bilgi sahibi olması daha açık bir tezdır. Asli günah anlatısı ekseninde düşündüğümüzde Mesih'e ya da tanrısal bir varlığa günahı ortadan kaldırması ve masumiyeti yeniden canlandırması için bir misyon yüklemek gerekmektedir. Bu sebeple Bacon'ın doğal felsefeye engel olmayan ve onu destekleyen bir din anlayışı inşa etme çabası, din anlayışındaki temel unsurların ne ölçüde makul olduğuna bağlıdır. Bacon'ın asli günah anlatısı, insanın egemenliğini kaybettiği ve bu egemenliğini yeniden kazanması gerektiği, Mesih'in insandan günahı temizlediği şeklindeki düşüncelerini felsefi bir perspektifle temellendirmek zor görünmektedir. Bu unsurlar kabul edilerek felsefeye giriş yapıldığında insanın kaybettiği egemenliğini kazanması için din bir engel olarak görünmemekte ve doğal felsefe de kutsal bir hâle gelmektedir. Fakat bu unsurlar kabul edilmediği takdirde hem doğru din anlayışı sağlam bir temelden yoksun olmakta hem de

⁷⁶ *The New Organon, Works IV*, s. 113-114.

⁷⁷ *The New Organon, Works IV*, s. 115; *The Interpretation of Nature, Works III*, s. 218, 251.

doğal teoloji ve doğal felsefe arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı hâlâ önemli bir problem olarak kalmaktadır. Bacon, Hristiyan geleneğindeki bazı inanç ilkelerini kullanarak doğal felsefeye doğrudan bir geçiş yapmak istese de bunun Hristiyanlığı kabul etmeyen ya da Hristiyanlık içindeki her dinî hareket tarafından kabul edilmesi mümkün olmayacaktır.

II. BÖLÜM: FELSEFE, DİN VE DEĞİŞİM

2.1. YENİLENME/DEĞİŞİM VE THE NEW ORGANON

Bacon'ın felsefesindeki en önemli unsurlardan biri “restorasyon/yenilenme” fikridir. Yenilenme, Bacon'ın felsefesi ekseninde “değişim/yeniden inşa/restorasyon/dönüşüm” olarak tanımlanabilir. *The Great Instauration* isimli eserinde “saf bilgi”yi tanımlamada Bacon hem kurmayı hem de yeniden inşa etmeyi anlamsal olarak içeren “*instauro*” ve “*instauratio*” kavramlarını kullanmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Bacon'ın reform açısından düşüncesi “*instauration*” programıdır; yani bu bir yeniden inşa, yenilenme, değişme ve dönüşüm sürecidir.⁷⁸

Bacon'ın din anlayışı açısından iki ana nokta, yenilenme sürecinde önemli görünmektedir. İlk ve en önemli olan husus, doğa araştırmasının dinî yenilenmenin ayrılmaz bir unsuru olduğudur. Dinî bir yenilikle saf hâle dönecek Hristiyanlıktan sonra buna uygun şekilde gerçekleşecek olan doğa çalışmasıdır. İkinci husus ise insanlığın ön yargısız ve zihinsel putlarından kurtulmuş, arınmış hâle dönmesi, yani insanlığın Âdem'in cennetten kovulmadan önceki hâline dönmesidir. Bacon'ın, insanın düşüş öncesi hâline (*prelapsariana*) geri dönmekten bahsederken, bunu doğru bir çerçevede ve doğal felsefeyi engellemeyecek tarzda tutarlı bir bakışla sunması gerekiyordu. Bu sebeple de günahkâr olmak ve meşru bilgi arasında bir ayırım yapmaktadır.⁷⁹ Tanrı'ya

⁷⁸ *The New Organon, Works IV*, s. 114; McKnight, *age.*, s. 51-52.

⁷⁹ Peter Harrison, “Religion, The Royal Society And The Rise Of Science”, (2007), s. 13-16. (Makalenin yeniden düzenlenmiş versiyonu: *Theology and Science*, 6/3 (2008), s. 255-71.)
https://www.academia.edu/16420944/Religion_the_Royal_Society_and_the_Rise_of_Science
(4.02.2019 11:53).

isyani ifade eden günahın sonucunda da insan pek çok acıyla, engelle ve bozukluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bacon bu bakış açısıyla kendi döneminde Tanrı'nın aktif olarak onlara yeni bir bakış sağladığına inanır; yani Tanrı iyileşmeye ve yenilenmeye giden yolu onlara göstermektedir.⁸⁰ Tanrı'nın bu yolu açtığı düşüncesi ile Bacon, siyasi anlamda istikrarlı bir dönemle aydınlanma fikrini bağdaştırmakta ve bunun bulunduğu çağda gerçekleşeceği noktasında oldukça umutludur. Tanrı, insana doğa üzerinde hâkimiyet kurması ve zihnin yenilenebilmesi için birtakım fırsatlar yaratmakta ve yardımcı olmaktadır. İnsan birtakım takıntılar, gurur, entelektüel kargaşalar, dinî çatışmalar ve bölünmeler sebebiyle Tanrı'ya ve doğaya yönelememektedir. İçinde bulunulan durumun kötüye gitmeyeceğini ve değişimin, yenilenmenin başlayacağı noktasında ümitlidir. Bu ümidini ise şu aşamaların gerçekleştirilmesine bağlamaktadır: Yeni bir yöntem keşfetmek, Tanrı'nın dünyayı ilahî bir şekilde yenilemesi, insanın hak ettiği, olması gereken yere gelmesi.

Bacon “asli günah ve düşüş” kavramlarını da, ilk bölümde değindiğimiz gibi, geleneksel anlamdan farklı anlamaktadır. Ancak bu noktadan yola çıkarak Bacon'ın ateist, inançlara karşı uzak ya da ilgisiz olduğunu söylemek doğru bir yorum olmayacaktır. İnsanın bozulmamış ve doğal hâline yeniden dönmesi ile ilgili olarak doğal dinin yeniden kazanılmasına vurgu yapmakta, birtakım doğal felsefe biçimlerini kullanarak gerçek dinin yeniden canlanmasını istemektedir. Doğal ve gerçek bozulmamış dine geri dönüş vurgusuyla, Hristiyanlığın Orta Çağ'da Aristoteles felsefesiyle karışan hâlimden önceki saf hâline dikkat çekmektedir. Sonuç olarak Bacon, insanlığın kaybettikleriyle yüzleşerek yaşadığı karanlık ve kısır dönemin sona ermesi, dolayısıyla da yenilenme ve değişim için bir kapı açılması umudunu anlatmaktadır.

The Great Instauration programının ikinci eseri olarak planlanan *The New Organon* temelde doğal felsefe için yenilenme sürecinin unsurlarını içermekle beraber

⁸⁰ McKnight, *age.*, s. 64-65, 102, 149.

dine yönelik de önemli noktalara değinmektedir. Bu sebeple çalışmada dinî yenilenme ve doğru din anlayışı açısından da pek çok ipucu bulmak mümkündür.

Aforizma 1-10: Mevcut kısır düşünce yapısının (Aristoteles felsefesi ekseninde anlaşılan din anlayışı da dahil) nedenlerini arar ve insan ile doğa arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Gerçek bilim bir zamanlar var olsa da zamanla kaybolmuştur ve yerini birtakım yanlışlıkların tekrarına bırakmıştır.

Aforizma 11-17: İnsan ve doğa ilişkisinin yeniden kurulması noktasında birtakım önerileri ve düşüncelerini dile getirmektedir.

Aforizma 18-37: Doğanın yorumlanması ve doğayı öngörmek arsındaki farka değinir.

Aforizma 38-70: Zihin idollerinden bahseder.

Aforizma 71-115: Mevcut hataları ve nedenlerini ortaya koyar, gelecek için umudunu belirtir.

Aforizma 116-128: Önerilerine, yöntemine ve çözüm yollarına dair yapılabilecek itirazlara yönelik beklenti ve cevaplardan bahseder.⁸¹

Bacon eserin birinci bölümünde insanlığı daha ileriye taşıyacak bir program sunarken temel sorunlara değinmekte ve çareleri, ne yapmak, nereden yola çıkmak gerektiğini vurgulamaktadır. Bacon harekete geçmek, bir şeyleri değiştirmek zorunda olduklarını ve insanın da bu değişimde aktif olarak yer alması gerektiğini belirtmekte ve bulunduğu çağın, dinî yenilenmeyle ilişkili olarak anlaşılabilir bir bilimsel yenilenme süreci çerçevesinde Tanrı tarafından seçilmiş olduğunu düşünmektedir.⁸²

Doğal felsefe açısından öncelikli olarak meseleye bakacak olursak, Bacon'ın yönteminde amacın bilgi üretmek ve bu bilgi ile faydalı ürünler ortaya koymak

⁸¹ Daha ayrıntılı bir okuma için bk. McKnight, *age.*, s. 72-98.

⁸² McKnight, *age.*, s. 60-61.

olduğunu söylemek mümkündür. Kendisinden önceki yöntemin ise bu anlamda kısır olduğunu, teori ve pratiği birleştiremediğini vurgulayan Bacon aklın ve doğanın bir birleşmesini öngörür. Doğru bir felsefe bu anlamda üretkendir ve var olandan yeni bir şeyler yaratmayı başarır, buna karşılık hatalı bir felsefe ise kısırdır. Bacon'a göre din, nasıl bize inancımızı göstermek için pratikte de bunları kullanmamızı söylüyorsa bu durum felsefede de geçerli olmalıdır, dolayısıyla üretmenin yolu deneysel bir doğa araştırmasından geçmektedir. Ancak şu anki felsefe, insan ve doğa arasındaki bu üretimi de durdurmakta ve insanı umutsuzluğa sürüklemektedir.⁸³ Bacon'ın yöntemi ile insan doğayla ve yaratılanlarla buluşacak, doğanın potansiyelini, gizli gücünü keşfedecektir.⁸⁴ Bacon'a göre doğa, insanın zihninden bağımsız olan bir gerçeklik olup doğanın alfabesi ve dili, insanın uydurduğu putlardan, birtakım takıntılardan farklıdır. Bu sebeple insan öncelikle doğru bilgiye erişmesinin önündeki engelleri düşünmeli ve önce zihnini temizlemelidir.

İnsanın zihnindeki birtakım idollerden (putlardan) kurtulmasını yenilenme ve değişimin temel unsuru olarak değerlendirirsek, “idol” kavramını Bacon'ın din anlayışında nasıl bir yer tuttuğu noktasında incelemeye çalışacağız. Bacon, idolleri insanı doğadan ve kesin bilgiye ulaşmaktan alıkoyan, deneyle bağlantısı bulunmayan ön yargılar, yanıltıcı düşünceler, insan zihninin putları olarak tanımlamaktadır. Bu sebeple Bacon'ın “idoller” olarak bahsettiği engeller, duyu ya da doğadan kaynaklı hususlar değil; çoğunlukla zihinle alakalı durumlardır. Bu da yine Âdem'in günahı sonrası aklı gelen birtakım engeller olarak düşünülebilir ya da kısaca düşmüş bir zihnin birtakım engelleri, idolleri olması muhtemeldir.⁸⁵ Doğal felsefe açısından idoller ayrı bir

⁸³ *The New Organon, Works IV, s. 73-76.*

⁸⁴ *New Atlantis, Works III, s. 156.*

⁸⁵ *The New Organon, Works IV, s. 53-65; The Interpretation of Nature, Works III, s. 241-242, 245; Peter Harrison, “The Fall, the Passions, and Dominion over Nature”, *The Soft Underbelly of Reason: The**

çalışmanın konusu olsa da Bacon idoller noktasında da Tanrı ve insan zihni arasındaki farka değinmektedir. İnsan Tanrı'nın yarattıklarını doğrudan kavrayamadığı halde Tanrı var olan varlıkları deney ya da herhangi bir şeye ihtiyaç duymadan doğrudan bilir.

İnsanın doğaya egemen olma amacına erişmesi için öncelikle ön yargılarından kurtulması ve önceki sanılarını bir kenara bırakması gerekmektedir. İnsan doğaya, onun kendi gerçeğine uygun bir şekilde temizlenmiş bir zihinle gitmelidir, çünkü idoller Tanrı'nın yarattığı şeyleri görmeyi, araştırmayı engellemektedir. İnsan bu idollerle kendi yaptıklarına, çıkarlarına, tutkularına odaklanmaktadır.

Bacon dört idolden bahseder. Bunlar sırasıyla; soy idolleri, insan ırkından ve insan doğasından kaynaklanan idollerdir. İnsan doğası gereği kendisini her şeyin ölçüsü olarak görmektedir.⁸⁶

İnsan zihni, ışınları yayması, çarpıtması ve şeklini bozması bakımından kendi özelliklerini farklı nesnelere veren içbükey ve dışbükey aynalara benzer.⁸⁷

Mağara idolleri ise; bireysel idoller olup soy idollerini de içermektedir. İnsan; yaratılışı, eğitimi, entelektüel birtakım ilişkileri ile doğanın ışığını durduran ve bozan kendi bireysel mağarasına sahip bir varlıktır. Bacon'a göre insanlar bilgiyi kendi küçük dünyalarında arayarak doğada, büyük evrende aramayı düşünmezler.⁸⁸ Çarşı-Pazar idolleri; insanlar arasındaki ticari ve toplumsal birtakım ilişkilerden kaynaklanır ki bu

Passions in the Seventeenth Century, ed. Stephen Gaukroger, (London: Routledge, 1998), s. 69. Zihnin güvenilemez olması noktasında: *The New Organon*, Works IV, s. 40.

⁸⁶ *The New Organon*, Works IV, s. 54.

⁸⁷ Bacon, *Novum Organum: Tabiatın Yorumu ve İnsan Alemi Hakkında Özlü Sözler*, s. 127. Bacon'ın, zihni doğal ve rutin olarak bizi aldatan bir aynaya benzetmesi insan aklının yanılabilirliği ve bu yanılabilirlik ile doğayı araştırmanın nasıl sağlıklı yürüyeceği noktasında bir yöntem belirlemesine sebep olmuştur. Bacon'ın yöntem, bir program ve proje dahilinde yürümeye neden bu kadar çok vurgu yaptığı da bu çerçevede okunduğunda bir anlam kazanmaktadır. Bu nokta çalışmamız kapsamında olmadığı için ayrıntılı değinilmemiştir. Ayrıca bk. Perez Zagorin, *Francis Bacon*, s. 25-44.

⁸⁸ *The New Organon*, Works IV, s. 54.

idol genellikle dille ilgilidir. Dil, çoğunluğun istediği gibi biçimlendiğinden kelimeler bu noktada kötü ya da uygun olmayan tarzda biçimlenerek insanı karışıklığa götürmekte, boş ve sayısız tartışmalarla yanlışa sürüklemektedir.⁸⁹ Tiyatro idolleri ise; felsefi sistemlerin kendilerine özgü dogmalarından ve hatalı ispat yöntemlerinden dolayı insan zihninde olan idollerdir.⁹⁰

İdollerin tamamına baktığımızda, dini de bu çerçevede bir idol değerlendirerek zihnin bilimsel faaliyet yapmasını engelleyen bir unsur olarak görenler olabilir.⁹¹ Ancak idolleri, insanın hayatı boyunca insanlarla ve kendisiyle ilgili oluşturduğu birtakım engeller olarak değerlendirdiğimizde; idoller doğal felsefede olduğu gibi doğru din anlayışını oluşturmaya da engel olacak bir unsur olarak düşünülebilir. Bacon'ın tiyatro idolleri ekseninde, Hristiyanlıkla Aristoteles felsefesini birleştirip doğrulamaya çalışmak bir engel ve idol olarak sayılabilir. Ancak Bacon'a göre burada dinin tamamının zihin için doğal felsefe yolunda bir engel olarak değerlendirildiği yorumunu yapmak makul olmaz. Doğal felsefe yapabilmek için zihin, nasıl birtakım kalıplaşmış unsurlardan ayrılmalı ve arınmalıysa; din için de insan, zihinde oluşan bu engellerden kurtulup doğru bir inanç geliştirmelidir. Ayrıca doğal felsefe için bir yöntem arayışında olan Bacon'ın, doğru din anlayışı için Orta Çağ öncesi Hristiyanlığı önemseydiğini, Hristiyanlığın ilk dönem bozulmamış hâline inandığını ve kilisenin daha sonradan dogmalaştırdığı, dine eklediği pek çok ritüeli, batıl inancı reddederek daha samimi ve ikiyüzlü olmayan bir inancı benimsediğini söyleyebiliriz.⁹² Dolayısıyla idoller doğru anlayış geliştirme yolunda hem din hem de doğal felsefe için bir engeldir. Görülüyor ki, Bacon'ın yenilenme fikri bütün unsurların bir arada çalıştığı ve eski düzenden

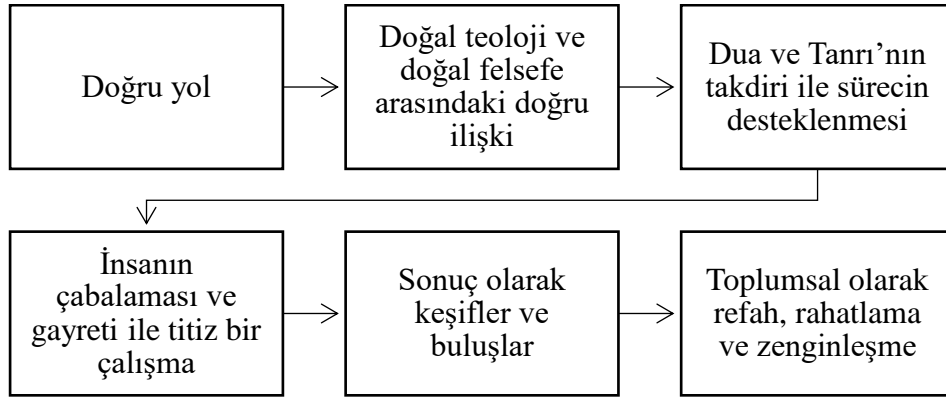
⁸⁹ *The New Organon, Works IV*, s. 54-55.

⁹⁰ *The New Organon, Works IV*, s. 55.

⁹¹ Daniel R. Coquillette, "Past the Pillars of Hercules: Francis Bacon and the Science of Rulemaking", *University of Michigan Journal of Law Reform*, 46/2 (2013), s. 565.

⁹² *Religious Meditations, Works XIV*, s. 89-90.

kurtularak yeni bir anlayış ve reformla nereye varılacağı noktasında bir program sunmaya çalışmaktadır. Bunu şu şekilde gösterebiliriz:

Bacon'ın çizdiği bu teorik çerçeve ekseninde, dinî yaşamın toplum içinde yani pratikte nasıl olduğunu gösterdiği çalışma olan *New Atlantis* hem yenilenmeyi örneklendirmekte hem de yukarıda bahsettiğimiz programın doğru olup olmadığının da sağlamasını yapmaktadır. Bacon'ın son eseri olarak çalışmayı değerlendirdiğimizde yaptığı açıklamaların uygulamada nasıl olduğunu göstermeye çalışması da oldukça önem ifade edecektir.

2.2. NEW ATLANTİS

New Atlantis Bacon'ın eserlerinin sonuncusu olarak düşüncelerini toplu bir şekilde sunması ve bu düşüncelerin pratik anlamda nasıl uygulanacağını gösterdiği için önemlidir. Bacon'ın diğer eserlerinde bulabileceğimiz temalar ve konular *New Atlantis*'te de yer almaktadır. Bu eseri ayrı bir başlık altında incelememizin temel sebebi de hem Bacon'ın diğer eserlerinde vurguladığı dinî temaları hem de ilk bölümde bütüncül şekilde yorumladığımız doğal teoloji ve doğal felsefe ilişkisini görmektir. Eser ütöpik bir çalışma olmasının yanı sıra politika, din, bilim, aile gibi pek çok unsurun bir arada sunulduğu bir çalışma olduğu için dinin bu parametrelerle olan ilişkisini de ortaya koymaktadır.

New Atlantis'teki din anlayışı baktığımızda sosyal bir reformla çerçevelenmiş, gerçekçi bir şekilde derinden hissedilen ve samimi bir dinî inanca dayanan bir yenilenme ile karşılaşırız. Genel olarak Bacon'da iki temel dinî temanın kullanımının yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi bir hizmet anlayışı ve elde edilen bilgilerin pratik anlamda insana faydalı olarak kullanılması; ikinci olarak da Tanrı tarafından özel bir seçim söz konusudur.⁹³ Tanrı Bensalem adasını ve bu halkı kendi iradesi ile seçmiştir. Bacon Hristiyanlığın temel unsurlarından olan "Tanrı'nın krallığı"nın kurmanın ancak doğal felsefe yoluyla olacağını düşündüğü için eserde "Salomon Evi" üyelerinin temel amacı ve görevinin Tanrı'nın yarattığı eserleri incelemek olduğunu ve bu kurumun bütün dünyayı aydınlatacak olan Tanrı'nın yarattığı ışığı aradığını belirtmektedir.⁹⁴ Aslında bu nokta insan emeğinin Bacon'a göre tanrısal bir amaca hizmet etmesi ve başlı başına kutsal olması olarak anlaşılabilir. Dünya Tanrı'ya ibadet için bir alan hâline gelmekte ve edinilen her bilgi Tanrı yolunda bir adım olmaktadır. Böylece Bacon doğa felsefesini Hristiyanlığın yardımseverlik ve hizmet etme anlayışı ile birleştirerek doğa araştırmalarını Tanrı'ya ibadetin bir şekli olarak anlamaktadır.

Bacon'ın din anlayışı noktasında eserde vurguladığı hususları şu şekilde sıralayabiliriz: İlk olarak metne girişte denizciler yönlerini kaybetmiş şekilde çaresiz ve şaşırmış olarak Tanrı'ya kurtuluş ve merhamet için yalvarır, yönlerini kaybettikleri için Tanrı'ya samimiyetle dua ederler: "Her şeye rağmen bu derin denizde bize mucizelerini göstermesi için kalplerimizi ve dualarımızı göklerdeki Tanrı'mıza yönelttik."⁹⁵

⁹³ Stephen McKnight, "Francis Bacon's God", *The New Atlantis*, 10 (2005), s. 74-75.

⁹⁴ *New Atlantis, Works III*, s. 145-147. "Tanrı'nın krallığı" vurgusu: "O halde, Tanrı'nın krallığına ve O'nun istediği doğruluğa yaşamınızda daima ilk yeri verin; o zaman tüm bu şeyler de size verilecektir." *Kutsal Kitap*, Matta 6:33, s. 1237.

⁹⁵ Bacon, *Yeni Atlantis*, s. 29; *New Atlantis, Works III*, s. 129.

Denizciler mucizevi bir şekilde bir ada ile karşılaşır. Bu mucizevi kurtuluş karşısında kendilerini Yunus peygamberin balının karnından çıkışına benzetir, kurtuluşları ve gelecek tehlikeler için de samimiyetle Tanrı'ya yönelmeyi isterler.⁹⁶

Metnin girişinde bulunan Hristiyan geleneğinden izlere bakacak olursak; kanatlı melek mühürleri⁹⁷, denizin üstünde yüzen ve içinde hem Tevrat hem de İncil'i barındıran kutlu sandık, üzerinde haç olan bir mektup, göğe doğru uzanan ve tepesinde haç bulunan ışıklı sütun.⁹⁸ Hristiyanlığa ait bu sembollerle anlatımı güçlendiren Bacon'ın bu sembollerin dine herhangi bir zarar vermediği ve bunları kullanmayı ütopyası için herhangi bir sorun görmediği yorumunu yapmak mümkündür.

Avrupalı denizciler Bensalemlılara Hristiyan olup olmadıklarını sorarlar. Denizciler bu adanın da kendileri gibi Hristiyan olduğunu duyunca çok sevinir ve rahatlar.⁹⁹ Yani denizciler dinî bir ortaklık olduğu için korkmamakta ve Bensalem halkı da açıkça dinlerini itiraf etmektedir. Denizcilerin ada halkına Hristiyan olup olmadıklarını sormaları halkı memnun etmektedir, çünkü bu onların Tanrı'nın krallığını düşündükleri ve bunu önemsedikleri anlamına gelmektedir. Burada eğer her iki tarafın din seçimi farklı olsaydı, her iki taraf açısından bu ütopya daha farklı sonuçlar getirecekti. Bacon'ın her iki tarafın da Hristiyan olmasını tercih etmekle göstermek istediği şeyin, Avrupalı denizciler ile Bensalem halkının sahip olduğu Hristiyanlık arasındaki farklılık olduğunu düşünebiliriz. Bacon'ın başlangıç noktası olarak Hristiyanlığa vurgu yapmasının sebebi, aslında doğa araştırmasından da önce din anlayışındaki birliği, daha sonraki adımlar için önemli görmesi olabilir. Yani dinî inançtaki ortaklık, birlik doğa araştırmaları için bir öncelik teşkil ediyor gibi görünmektedir.

⁹⁶ *New Atlantis, Works III*, s. 134.

⁹⁷ *New Atlantis, Works III*, s. 30; *The Advancement of Learning, Works III*, s. 296.

⁹⁸ *New Atlantis, Works III*, s. 137-138.

⁹⁹ *New Atlantis, Works III*, s. 131-132; Bronwen Price, *Francis Bacon's the New Atlantis -New Interdisciplinary Essays-*, (Manchester: Manchester University Press, 2002), s. 106-107.

Denizcilerin karaya çıkmalarına ise ancak korsan olmadıklarına dair İsa'nın üzerine yemin etmeleri koşuluyla izin verilecektir. Denizcilerle ilgilenen Yabancılar evinin müdürü aynı zamanda bir Hristiyan rahiptir.¹⁰⁰ Bu düşünce bütün inananların rahipliğini, yani din adamı ve doğa bilimcisi olmanın bir arada kurgulandığını ima etmekte ve Bacon'ın doğal teoloji ve doğal felsefeyi bir arada değerlendirmesi de bu düşünce ile temelde uyumlu görünmektedir.

Denizciler gösterilen iyi muamele karşısında bu ulusa her daim dua edeceklerini, gösterilen sevgi, saygı ve iyi muamele ile bu ülkenin "Tanrı'nın aynası olan ülke"¹⁰¹ ya da "meleklerin ülkesi"¹⁰² olduğunu söylerler. Denizcilerin içinde hasta olanlar tanrısal iyileştirme gücü olduğuna inanılan şifalı bir havuza batırılmaktadır.¹⁰³ Bacon'a göre Bensalem halkı gerçek Hristiyanlık unsurlarına sahiptir, hem yöneticiler hem de halk Hristiyanlığı seçerek saf bir iyi niyet ve samimiyetle onu savunmaktadırlar.

Ada halkı Hristiyanlığı İsa'nın göğe yükselişinden yirmi yıl sonra benimsemiştir. Yani Hristiyanlığın en doğal ve en saf değerleriyle dinlerini yaşamaktadırlar. Bensalem halkının Hristiyan olmasını sıradan bir misyonerlik faaliyeti olarak yorumlamak pek mümkün görünmemekte; çünkü Bensalem halkının Hristiyan olması Tanrı'nın doğrudan bir müdahalesi ve seçimi ile gerçekleşmektedir.¹⁰⁴ Bensalem'in Hristiyanlığı seçmesi, İsa'nın yükselmesinden kısa bir süre sonra

¹⁰⁰ *New Atlantis, Works III*, s. 135; Peter Harrison, "Physico-Theology and the Mixed Sciences", *The Science of Nature in the Seventeenth Century*, ed. Peter R. Anstey ve John A. Schuster, (Netherlands: Springer, 2005), s. 165-183.

¹⁰¹ *New Atlantis, Works III*, s. 133.

¹⁰² *New Atlantis, Works III*, s. 136; Bensalem adasını "yalıtılmış dünyevi bir cennet" olarak tanımlamak mümkündür. David N. Whitney, "Salvation Through Science? Bacon's New Atlantis and Transhumanism", s. 1-29,

<https://sites01.lsu.edu/faculty/voegelin/wp-content/uploads/sites/80/2016/09/WhitneyAPSA2016.pdf> (4.02.2019 09:51).

¹⁰³ *New Atlantis, Works III*, s. 135.

¹⁰⁴ McKnight, agm., s.77.

gerçekleştiği için havarilere öğretilen hususların ve yaşanan olayların canlı bir şekilde hafızalarda bulunduğu yorumunu yapmak mümkündür. Bensalem'in Hristiyanlığı zamanla bozulan, insanın birtakım müdahalelerinin olduğu, yanlış yorumlamaların bulunduğu bir Hristiyanlık değildir. Onların saf ve bozulmamış inançları vardır ki Avrupalı denizcilerle Bensalem halkı arasındaki ilk önemli ayırt edici unsur budur. Fakat eserde Avrupalı denizcilerin sahip olduğu Hristiyanlığın bozulmuş, yanlış olan unsurlarına değinilmemektedir. Bensalem adasındaki Hristiyanlığı ve doğa felsefesini Avrupa ile kıyaslayacak olursak, Bensalem'in Hristiyanlığı saf ve bozulmamış; insan cehaleti ve hatalarından dolayı değişmemiş bir Hristiyanlıktır. Ancak Avrupa'nın Hristiyanlık anlayışı bozulmuş, çarpıtılmış; felsefi ve teolojik birtakım tartışmaların içinde boğulmuştur. Bensalem'in doğa anlayışı ise, sevgi dolu bir Tanrı tarafından yaratılan doğanın faydalarını keşfetmek üzerine kurulu iken Avrupa'da ise doğa felsefesi, skolastik bir bakışla felsefi tartışmaların içinde yapılmakta ve doğa deneye dayalı olarak incelenmemektedir.¹⁰⁵

Adanın nasıl Hristiyan olduğuna gelecek olursak; İsa'nın havarisi olan Bartholomaeus rüyasında bir melek görür ve kutsal sandığı denize atmakla görevlendirilir.

Yüceler yücesi Tanrı'nın hizmetkârı ve İsa Mesih'in havarisi olan ben, Bartholomaeus, kutlu bir düşümden bana görünen melek tarafından uyarıldım ve benden bu sandığı denizin dalgalarına bırakmam istendi. Bu yüzden tanıklık ederim ve bildiririm ki, Tanrı'nın bu sandığım kıyılarına vurmasını takdir ettiği yöre halkı, aynı gün Babamız ve Efendimiz Mesih tarafından kurtuluşa, barışa ve iyi istence kavuşacaktır.¹⁰⁶

¹⁰⁵ McKnight, agm., s. 97-98.

¹⁰⁶ Bacon, *Yeni Atlantis*, s. 48-49.

Burada Hristiyanlığın kurtuluş, barış, iyilik ve huzurla özdeşleştirildiğini görmek mümkündür.¹⁰⁷ Bu noktada sorulması gereken en önemli soru, Bacon'ın adanın Hristiyanlığı seçmesi için neden Bartholomaeus'u tercih ettiğidir. Hristiyanlığın adaya Bartholomaeus ile ulaşması noktasında Bacon'ın bu ismi seçmiş olmasının sebebi, geleneğe göre Bartholomaeus'un büyük bir misyoner olarak görülmesi olabilir. Bartholomaeus Hint, Pers, Mezopotamya gibi bölgeleri Hristiyanlıkla tanıştıran isim olup, ayrıca "Bartholomaeus İncili" ve "Mesih'in Dirilişi" isimli iki kanonik olmayan İncil'in de yazarıdır.¹⁰⁸ Bartholomaeus'un insan ve Tanrı arasında kopmuş olan ilişkiyi yeniden tesis edecek ve insanlığın durumunu yeniden düzeltecek bir dinî sembol niteliğinde olduğu yorumunu yapmak mümkündür. Bartholomaeus Tanrı'ya doğru şekilde inanmanın da yolunu gösterecek isim olması ve Bacon'ın bozulmamış Hristiyanlık vurgusu açısından önemli görünmektedir.

Adanın Hristiyan olması ile ilgili yaşanan mucizevi olaya bakacak olursak; İsa'nın göğe yükselişinden yirmi yıl sonra halk, ışıktan göğe doğru yükselen ve tepesinde haç olan bir sütun görür.¹⁰⁹ Ona yaklaşamamaktadırlar. Salomon Evi'nden biri secde ederek dua eder ve sonrasında herkes bunun işe yaradığını görerek secdeye kapanır. Sonunda herkes dua eder, ışıklı sütun dağılır ve geriye ufak bir sandık kalır. Sandığın içinden bir kitap ve mektup çıkar. Kitapta Tevrat ve İncil'in kabul edilmiş bütün bölümleri ile İncil'in son bölümü ve yine yazılmamış olan İncil bölümleri de bu kitapta bulunmaktadır. Dolayısıyla Bensalem halkının elinde orijinal bir kutsal metin

¹⁰⁷ Bacon'ın *New Atlantis*'teki din anlayışının bilimsel kardeşlik üzerine kurulu daha evrensel bir sivil din anlayışı olduğu noktasında bk. Howard B. White, *Peace Among the Willows: The Political Philosophy of Francis Bacon*, (The Hague: Martinus Nijhoff, 1968), s. 236-237.

¹⁰⁸ McKnight, agm., s. 78. Bartholomaeus İncili için bk. Wilhelm Schneemelcher, "Bartalomeus İncili", çev. Ekrem Sarıncıoğlu, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1 (2013), s. 97-107.

¹⁰⁹ "Yehova, onların gece ve gündüz yol alabilmeleri için, gündüz bir bulut sütunuyla yol göstererek, gece ise bir ateş sütunuyla yollarını aydınlatarak önlerinden gidiyordu. Gündüz bulut sütunu, gece de ateş sütunu halkın önünden ayrılmadı." *Kutsal Kitap*, Çıkış 13:21-22, s. 95.

bulunmaktadır. İsa'nın havarisi Bartholomaeus tarafından yollanan Tevrat ve İncil, İsa'nın düşüncelerinin değiştirilmemiş ilk hâlini yansıtmaktadır; kitap yorumlarla kirlenmiş değildir. Bu sebeple de ada halkının, insan hatasından ya da yanlış yorumlardan uzak bir Hristiyanlığa sahip olduğu söylenebilir. Mektupta ise havari Bartholomaeus'un rüyası ve adanın artık kurtulmuş, refaha ermiş olduğu yazmaktadır.¹¹⁰ Bu hadise bir mucize ve Tanrı'nın bir inayeti olup, metinde Tanrı'nın ancak yüce, tanrısal bir amaca hizmet etmesi durumunda bir mucize gerçekleştireceği belirtilmektedir.

Bu noktada akla bazı soruların gelmesi kaçınılmaz görünmektedir: Öncelikle, adada bulunan herkes Hristiyanlığı kabul etti mi? Adanın önceki inancı tam olarak nedir? Ada halkı bilimsel araştırmayı Hristiyan olmadan önce de yapıyor muydu? Hristiyanlık Bensalem halkının bilimsel anlamda gelişmesi için gerekli midir ve dinin bilimsel gelişmelerin devamı açısından önemi nedir? Bir başka din, Bensalem halkının doğal felsefede ilerlemesi için düşünülebilir mi? Adayı yönetenlerin Bensalem halkının din anlayışındaki rolleri nelerdir? Bensalem halkı nasıl bu kadar samimi bir Hristiyanlığa sahiptir? Bu ada halkı, eğer Hristiyan olmasaydı, bilim ve doğa anlayışlarında bir değişiklik olacak mıydı? Bu sorulara verilecek doğru cevaplar ile Bacon'ın ne düşündüğü ve yapmak istediği proje de ayrıntılı olarak anlaşılabilir.

Öncelikle, yaşanan olayla ilgili bazı mucizelerden bahsedilebilir. İlk olarak mektubu ve kitabı hem İbrani hem Pers hem de Hintliler anlamışlardır.¹¹¹ Işıklı haçlı sütun, sandık, kitap ve mektup; bunlar ayrı ayrı birer mucize olarak değerlendirilebilir.

¹¹⁰ Adanın Hristiyan olması ile ilgili yaşanan olayın ayrıntıları için bk. *New Atlantis, Works III*, s. 136-139.

¹¹¹ *New Atlantis, Works III*, s. 138-139. Herkesin kitabı ve mektubu anlaması: "Biz Partlar, Medler, Elamlılar Mezopotamya'da, Yahudiye'de ve Kapadokya'da, Pontus ve Asya İli'nde, Frikya ve Pamfilya'da, Mısır ve Libya'nın Kirene'ye yakın bölgelerinde yaşayanlar ve gerek Yahudi gerekse Yahudiliği benimsemiş olanlar, Girtililer ve Araplar, hepimiz, onların Tanrı'nın muhteşem işleri hakkında kendi dilimizde konuştuklarını işitiyoruz." *Kutsal Kitap*, Elçilerin İşleri 2:9-11, s. 1394.

Adanın bir anlamda dinsizlikten kurtulması Tanrı'nın kudreti ile olmuştur. Bu olayın bir mucize olup olmadığı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmektedir; örneğin, Weinberger adanın Hristiyan olmasını mucize ya da Tanrı'nın bir müdahalesi olarak değerlendirmemektedir.¹¹² Yine dikkat çeken bir diğer husus ise, seçilmiş bir halktan bahsetmek ve Tanrı'nın inayetini bu halkı seçme yönünde kullandığını söylemek mümkündür. Tanrı Bensalem adasını seçer; çünkü bu halk saf hâlde bulunan Hristiyanlığı kabul edip bunu sürdürebilecek bir erdeme sahiptir.¹¹³ Bu sebeple de Bensalem halkının Hristiyanlığı seçmesi rastgele bir seçim olarak yorumlanamaz; onların, dini bir araç olarak kullanması ya da yaşadıkları bu olayı değersiz olarak görmesi durumu söz konusu değildir. Fakat herhangi bir din, doğru birtakım ilkelerle başlayıp sonrasında o dini kabul edenler tarafından değiştirilerek dinin ilk hâli bozulabilir, hatta bir din, ilk geldiği saf hâlden oldukça uzak bir hâle de bürünebilir. Bu noktada Tanrı'nın, Bensalem halkını saf Hristiyanlığı sürdürebilecek ve bu inanç ilkelerini yaşayacak bir toplum olarak adayı seçtiği söylenecektir.

Eserde verilen diğer dinî unsurlara bakacak olursak, adanın eski kralı Salomon'a halk tanrısal bir aracıya tapar gibi tapmaktadır.¹¹⁴ Bu noktada şu soru akla geliyor; Kral Salomon, gerçekte var olan Süleyman peygamber ile aynı mıdır? Kral Salomon tarafından hem o dönemdeki mutlu toplumsal yapıyı sonsuza kadar kalıcı kılmak hem de Tanrı'nın yarattıklarını incelemek için Salomon Evi kurulur. Bu ev, bütün dünyadaki en soylu kuruluş ve krallığın yol gösterici ışığı olarak görülmüş olup, ona aynı zamanda "altı günlük işler okulu" da denilmektedir ki, Tanrı'nın dünyayı ve içindeki her şeyi altı günde yarattığını Kral, Salomon'dan öğrenmiş olabilir. Burada temel amaç ise;

¹¹² Jerry Weinberger (ed.), *New Atlantis and The Great Instauration*, (Illinois: Harlan Davidson, 1989), s. 106-127.

¹¹³ McKnight, *age.*, s. 17.

¹¹⁴ *New Atlantis, Works III*, s. 144.

Tanrı'nın ilk yarattığı şey olan ışığı, yani yeryüzünün her yerinde filizlenen ve fişkıran Tanrı ışığını bulmaktır.¹¹⁵

Ayrıca adada bir de “Joabin” adında Yahudi bir kişi ve ailesi de toplumla uyum içinde yaşamaktadır. Bu sebeple adada din özgürlüğünün olduğu şeklinde bir yorum yapmak mümkündür. Ancak adada başka bir dine inanan insanların olup olmadığı eserde belirtilmemektedir. Bu kişinin neden Yahudi olduğu ve Bacon'ın neden başka bir dine inanan birini seçmediği sorgulanabilir. Ayrıca Bacon Yahudi olan kişi ile ilgili uzun uzun onun Hristiyanlığa saygısızlık yapan, İsa'yı küçümseyen bir Yahudi olmadığını vurgulamaktadır. Adada yaşayan Yahudilerin diğer Yahudilerden farklı birtakım inançları vardır: İsa'nın adından nefret etmezler, yaşadıkları halka gizli bir nefret ve kin duymazlar, İsa'ya yüce vasıflarla hitap ederler ve Bensalem halkına karşı sevgi doludurlar. Yahudilerin İsa'nın bakireden doğduğunu, insandan üstün bir varlık olduğunu, onun Tanrı'nın tahtını kuran meleklerle hükümler olduğunu düşündükleri vurgulanmıştır. Bensalemliler Yahudilere göre Bensalem halkı İbrahim'den gelmiş, Musa da onlar için bir kitap, kabala yazmıştır. Mesih Kudüs'te tahta oturunca Bensalem halkının da onun ayakları dibine oturacağına inanmaktadırlar.¹¹⁶

New Atlantis'te dikkat çeken bir diğer husus ise, Salomon Evi'nin özellikleridir. Salomon Evi; doğada var olan varlıkların nedenlerini, gizli olan hareketlerini ortaya çıkartmak, insanın hâkimiyet alanını genişletmek ve mümkün olan her şeyin sırrına erişmek için araştırmalar yapmaktadır.¹¹⁷ Bu ise insanın doğaya egemen olmasını sağlayacaktır. Salomon Evi Aristotelesçi ya da Platoncu birtakım yöntemlerle çalışmamakta, daha eski birtakım felsefi sistemlere dayanmaktadır.¹¹⁸ Salomon Evi

¹¹⁵ *New Atlantis, Works III, s. 156.*

¹¹⁶ *New Atlantis, Works III, s. 151.*

¹¹⁷ *New Atlantis, Works III, s. 156.*

¹¹⁸ Bu noktada temel eser Bacon'ın *Wisdom of The Ancients* çalışmasıdır. Bu eserdeki ana temalar incelenerek aslında Bacon'ın Salomon Evi'nin çalışmalarıyla neyi kastettiğini ve onun 'yenilenme'

üyeleri de maddi birtakım kaygıları aşarak manevi bir disiplinle çalışmaktadırlar. Tanrı'nın yarattıklarını keşfederek faydalar elde edip insanlığa hizmet amacı taşımaktadırlar. Yani Salomon Evi üyelerinin maddeci ya da pozitivist bir arayıştan uzakta, manevi ya da dinsel bir motivasyonla hareket ettikleri öngörülmektedir.

Bacon'ın projesini doğru değerlendirebilmek için Salomon Evi'nin işlevini daha dikkatli bir şekilde incelemek gerekmektedir. Salomon vurgusu bize İncil'deki Salomon'u ve Salomon Evi ise Süleyman Mabedi'ni hatırlatmaktadır. Böyle bir bağlantıyı kurmanın mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Ancak temelde şu sorular akla gelecektir: Bacon'ın böyle bir bağlantıyı kurma amacı var mıydı? Eğer böyle bir bağlantıyı kurmak istiyorsa bu ilişki ile neyi kastetmektedir? Dinsel birtakım motifleri kullanarak neyi planlamaktadır? Bu hem dinî hem de bilimsel bir ilerlemeye vurgu olarak anlaşılabilir mi? Bacon ateist olsa ya da dini inkâr etseydi, bu tarz Hristiyan geleneğinde var olan birtakım unsurları kullanmayı tercih eder miydi? Bu tür dinsel öğelerle bilimsel bir çerçeve sunmaya çalışması, dini bir araç olarak kullanıp onu ortadan kaldırmak ve manipüle etmek olarak yorumlanabilir mi? Bu noktada McKnight, Salomon Evi'nin Süleyman Mabedi'nin yerine geçmesini değil; Salomon Evi'nin Süleyman Mabedi'nin bir tamamlayıcısı olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Salomon Evi doğa felsefesinin yenilenmesi, Süleyman Mabedi ise doğru dinin bir restorasyonu olarak anlaşılabilir.¹¹⁹ Bacon'ın bu sebeple “yenilenme” programında iki temel unsur vardır. İlki insan ve Tanrı arasındaki ilişkinin yeniden tanımlandığı, dine yönelik bir reform; ikinci ise insan ve doğa üzerindeki ilişkinin yeniden tanımlandığı, insanın doğa üzerinde hâkimiyetini kurduğu ve doğa felsefesinin prensiplerindeki bir reform olduğu söylenebilir. Bacon'a göre doğru bir dindarlık olmadan doğaya ve

düşüncesi açısından doğa felsefesi ve dinin, eskilerin bilgeliği ile nasıl değişip dönüşeceğini anlayabiliriz. (Bu konuda ayrıntılı çalışma dördüncü alt başlıkta sunulacaktır.)

¹¹⁹ McKnight, agm., s. 75.

doğadaki faydalara ulaşmak mümkün görünmemektedir. Doğa üzerinde araştırmalar yapmak ve bunun pratik faydalarını görmek sadece bir bilimsel faaliyet olarak değerlendirilmemektedir. Bu sebeple Salomon Evi'nin faaliyetlerine baktığımızda, bilimsel bir boyutun yanında teolojik bir boyutu da görmek mümkündür. Dolayısıyla doğa araştırması, Tanrı'yı tanıyarak Tanrı'nın yarattıklarını keşfetme üzerine kurulmuş bir çaba olup, Salomon Evi'nde ulaşılan bilgiler ve keşifler sadece hayır ve hayırseverlik için kullanılmaktadır.

Salomon Evi, Süleyman Mabedi'nin dönüşümü ve bir tamamlayıcısı şeklinde anlaşıldığında Bacon'ın dinî inançları ortadan kaldırmadığı ve reddetmediği yorumunu yapmak mümkündür. Yani Bacon, nasıl maddi anlamda bir araştırmadan ve gelişmekten bahsediyorsa, manevi anlamda da bir yenilenme ve dönüşümden bahsetmektedir. Manevi bir yenilenmeye verilen önem, aslında Tanrı'nın yarattığı evrenden insanın faydalanmasına, yani doğaya egemen insana da geri dönüşü içermektedir. Bacon'ın yeniden inşa sürecinin bu anlamda dinî inançları da kapsadığı söylenebilir.

Bacon'ın, kavram olarak "*instauratio*n"la neyi ifade ettiğini de yukarıda bahsettiğimiz bağlantı ile keşfedebiliriz. İncil'deki Süleyman ve Süleyman Mabedi ile Salomon Evi arasında bağlantı kurmak; Bacon'ın değişim, dönüşüm, yenilenme ile ne kastettiğini anlamak ve Bacon'ın projesini doğru tahlil etmek için yardımcı olabilir. Whitney bu dönüşümü araştırarak İncil'de Süleyman'a yapılan atıflar ve Süleyman Mabedi'nin kurulması ile Bacon'ın "*instauratio*n" kavramı arasında bir bağlantı olduğunu savunmaktadır. "*Instaura*" kavramı hem yeniden inşa hem de kurma anlamına gelmekle birlikte Bacon'ın felsefesinin temel kavramlarından biri olarak, birikmiş

birtakım epistemik hatalardan kurtulmayı ve beraberinde doğru bir temelde bilginin geri kazanılmasını içererek epistemik bir değişimi anlatmaktadır.¹²⁰

Bacon İngiltere'nin Yeni Kudüs olduğunu, Kral I. James'in de bu Yeni Kudüs'ü kuracak olan Salomon olduğunu düşünmektedir. Bacon Kral James'i yenilenme ve dönüşümle özdeşleştirmektedir.¹²¹ Tanrı'nın bu noktada yetkiyi ve saltanatı ona verdiği inandırıcıdır. Bu epistemik değişim ve süreç Bacon'ın yaşadığı dönemde gerçekleşecektir. Tanrı merhametiyle bu çağı ve dönemi seçmiş; İngiltere kralı ve halkı da Tanrı'nın özel bir seçimi olarak İngiltere'ye önem verdiği inandırıcıdır.¹²² Kral I. James politik olarak Süleyman Mabedi'nin yenilenmesinden bahsettiği, yani asıl birliğin dinî anlamda bir yenilenme ile olacağı vurgusu bulunmaktadır. Bu nedenle doğa felsefesindeki bir yenilenme, dinî anlamda yenilenmenin de tamamlayıcısı olarak karşımıza çıkar. Bacon'ın düşüncesinde siyasi bir düzen ve otoritenin doğru bir din ve doğa çalışması yanında daha ikincil bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür.¹²³

Politik düzen sonrası toplumun ahlaki değerleri de oldukça önemlidir. Sosyal düzenle ilgili olarak adada bir aile şenliği yapılmaktadır. Halk bu törene oldukça önem

¹²⁰ McKnight, *age.*, s. 28-30; Charles Whitney, "Francis Bacon's Instauratio: Dominion of and over Humanity", *Journal of the History of Ideas*, 50/3 (1989), s. 371-390.

¹²¹ McKnight, *agm.*, s. 78. Bacon'ın doğal felsefesi, onun politik birtakım kaygılarıyla örtüşebileceği gibi doğal teoloji anlayışını da bu noktada değerlendirebiliriz. Bu noktada Bacon'ın felsefesinde, Kral'ın desteklenmesi ve yönetimin bilimsel çalışmalarla ilerlemesi vurgusu bulunmaktadır. Bu, İngiltere'nin daha iyi bir yönetim ve güce kavuşması olabilir. Politik açıdan desteklenebilecek doğal felsefe anlayışı ise, bir alt temel olarak aslında teolojinin üzerinde şekillenmektedir. Julian Martin, *Francis Bacon, the State, and the Reform of Natural Philosophy*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), s. 1-5, 141-149, 172-175. I. James dönemi din anlayışı için ayrıca bk. James Doelman, *King James I and the Religious Culture of England*, *Studies in Renaissance Literature* 4, (Cambridge: D. S. Brewer, 2000).

¹²² Steven Matthews, *Theology and Science in the Thought of Francis Bacon*, (Aldershot: Ashgate, 2008), s. 20.

¹²³ McKnight, *agm.*, s. 93.

vermektedir. Ada halkı için evlilik, doğa yasasından kaynaklanmaktadır. Bu törende Âdem, Nuh ve İbrahim'i öven ilahiler okunur. İsa'nın doğumuna şükranlar sunarak tören biter.¹²⁴ Bacon bu aile şölenine vurgu yaparak ada halkının ahlaki değerlerine değinmekte, böylece sosyal ve ahlaki düzen de dahil olmak üzere *New Atlantis* bir bütün olarak incelendiğinde üç aşamalı bir görünüm ve yenilenme sunmaktadır.¹²⁵

1. AŞAMA Doğru din- Manevi yenilenme

- Bensalem halkı tarafından temsil edilmektedir.

2. AŞAMA Doğru doğa felsefesi- Doğa felsefesinin yenilenmesi

- Salomon evi çalışmaları ile temsil edilmektedir.

3. AŞAMA Siyasal ve sosyal düzende yenilenme

- Toplumsal anlamda uyum ve ilerleme ile gerçekleşecektir.

Bu çerçevede Bacon'ın vurguladığı "yenilenme" fikrinin seküler olduğu söylenemez ya da geleneksel dinin insana ve bilime zarar vermeyen yönlerinin alınması olarak yorumlanamaz. Salomon Evi'nin de modern pozitivist bilimsel düşünce için bir prototip olduğu yorumunu yapmak doğru görünmemektedir.¹²⁶ Metin dikkatle incelendiğinde Salomon Evi faaliyetleri "yenilenme, kurtuluş ve doğaya egemenliğin yeniden tesisi" düşüncelerinden bağımsız olarak ele alınamaz. Bu eserde Bacon'ın amacı, öncelikli olarak insanın Tanrı ile olan ilişkisini yeniden düzenleyip doğru bir zemine oturtmak ve sonrasında ise Tanrı'nın doğaya yerleştirdiği faydaları elde etmektir. Dolayısıyla Salomon Evi bir taraftan maddi bir refah sunarken, aynı zamanda manevi bir destek de sunmaktadır. Doğa araştırmalarında doğaya Tanrı yarattığı için saygı duyup yaratılanlardan faydalanma temel prensibi vardır. Ancak Bacon'ın bu

¹²⁴ *New Atlantis, Works III*, s. 147-151. Bu çerçevede ahlaki erdemlerin doğal felsefe çalışmalarını destekleyeceği ve insanın idollerden kurtulmasına yardımcı olacağı savunulabilir. Bensalem halkının ahlaki değerleri ile ilgili ayrıca bk. Doina-Cristina Rusu, "Virtues and Collaborative Research in Solomon's House", *Studii de Stiinta Si Cultura*, 6/4 (2010), s. 59-69.

¹²⁵ McKnight, agm., s. 96.

¹²⁶ Aynı yer.

ütopyasının günümüz bilim anlayışıyla ne kadar örtüştüğü tartışılabilir. Burada önemli olan nokta, Bacon'ın herhangi bir dinî tartışma ve çatışma olmadan dinde birliğe -bu Hristiyanlık açısından bir birliktir- vurgu yaparak Tanrı'ya inancı ele alması ve bu çerçeveye ile bilimin insanlığa öncü olmasıdır. “Modern dönemde bilim, bu ütopyaadan ne kadar kopuktur?” ya da “Bilim gerçekten şu an, Bacon'ın dinî ve manevi kaygılarıyla gerçekleşiyor mu?” soruları ayrıca incelenmesi gereken noktalardır.¹²⁷

New Atlantis'te en temelde vurgulanan husus hem dinî hem de bilimsel anlamda disiplinli, uygun, doğru bir çalışma ile toplumun öğeleri arasında çatışma yaşanmayacağıdır. Bensalem adasında bilimsel araştırmalar yapılmadan sadece saf Hristiyanlık olsaydı ada gelişebilir miydi? Ya da sadece bilimsel gelişmelerin olduğu, ama ada halkının inancının olmadığı bir durumda aynı süreçler yaşanır mıydı? *New Atlantis*'te açıkça Hristiyanlık ve Yahudilik bilimle çelişmeyecek şekilde sunulmaktadır. Bacon skolastik dönemden sonra nasıl bir din anlayışının, insanın bilim yapması önünde engel olmayacağı şeklinde bir prototip çizmiş olabilir. Bu noktada öngördüğü Hristiyanlığın daha samimi ve dua eksenli olduğunu söylemek mümkün olmakla birlikte bu Hristiyanlık anlayışı ahlaki çerçeveyi de korumakta -aile şölenu gibi- ve toplumu bu açıdan manevi olarak da desteklemektedir.¹²⁸ Görüldüğü gibi, Bacon'ın bu eseri onun din anlayışı noktasında hem bir prototip hem de Bacon'ın diğer felsefi düşünceleri ile uyumunu ve birbirlerini nasıl tamamladıklarını göstermesi noktasında önemlidir.

Başından itibaren yoğun şekilde Hristiyan dinine ait unsurlara dikkat çektiği eserde Bacon'ın bu unsurları, dikkat etmeden rastgele kullanmış olması düşünülebileceği gibi; daha dikkatle incelendiğinde, adanın isminden seçilen havariye

¹²⁷ Anthony J. Funari, *Francis Bacon and the Seventeenth-Century Intellectual Discourse*, (New York: Palgrave Macmillan, 2011), s. 17-31.

¹²⁸ Daniel Derrin, *Rhetoric and the Familiar in Francis Bacon and John Donne*, (Madison: Fairleigh Dickinson University Press, 2013), s. 33-40.

kadar Hristiyanlık çerçevesinde bir din anlayışının sunulduğu görülecektir. Bacon, din olarak Hristiyanlık ekseninde hareket etmekte ve toplumdaki Yahudilerle barış içinde yaşayan bir Hristiyanlık portresi çizmektedir. Aslında Bacon Hristiyanlık ve doğal felsefenin bu noktada nasıl uyumlu olacağını göstermeye çalışmıştır. Ancak Bacon'ın "din" adı altında nasıl bir bakışın doğal felsefe ile uyumlu olacağına değinmesi noktasında Hristiyanlık ekseninde bir bakış açısı çizmesini, diğer dinlerin doğal felsefe ile çelişeceği anlamında yorumlamamak gerekmektedir. Bacon "doğal teoloji" adı altında daha samimi ve daha az ritüelin olduğu, Tanrı'nın bütün evreni yarattığı ve idame ettirdiği, Tanrı'nın ışığını ve koyduğu sebeplerin keşfedilmeye çalışıldığı ve böylelikle de toplumun gelişeceği bir tablo çizmektedir. Aslında Hristiyanlık açısından bakmadığımızda bu anlatılan vurguların genel anlamda diğer teistik dinlerde de bulunduğu düşünülebilir. Tanrı evreni yaratır ve idame ettirir, yasaları koyar ve insan da bunları bularak keşifler yapmaktadır ve keşfedilen hususları pratikte kullanarak insanlığa faydalı olur.

2.3. DİNDE BİRLİK, ATEİZM VE BATIL İNANÇ

Essays Bacon'ın dine dair düşüncelerini açıkça ifade ettiği ve özetle ortaya koyduğu eseridir, denilebilir. Eserde çok sık şekilde İncil'den alıntılar görmek mümkündür. Burada eserde bulunan dinle ilgili vurgulara değinerek bir değerlendirme yapmaya çalışacağım.

İlk olarak Bacon Tanrı'nın yedi günlük çalışması sonrası önce göz ışığını, sonra da aklın ışığını yarattığını, dinlenme gününden bu yana da Tanrı'nın işinin insanın ruhunu aydınlatmak olduğunu söyler.¹²⁹ Bir diğer önemli vurgusu ise insan ruhunun acıyı bilmesi, Tanrı'nın isteğine sığınması ve insanın gerçeğin çevresinde dönmesinin

¹²⁹ *Essays, Works XII*, s. 82; Francis Bacon, *Denemeler*, çev. Akşit Göktürk, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), s. 26.

yeryüzünde erişilmiş bir cennet olduğunu vurgulamaktır.¹³⁰ Ölümün başka bir dünyaya geçiş olarak görülmesinin kutsal ve tanrısal bir düşünce olduğu kabul edilmekle birlikte bu düşüncelere birtakım kör inançların ve gururun karışmasının da mümkün olduğuna değinilmektedir.¹³¹

Dinde birlik meselesine gelince; Bacon aslında dinden, dindeki bölünmelerden bahsederken Hristiyanlığı kastetmekte, genel anlamda “din” kavramını çok fazla kullanmamaktadır. Dinin toplumlar için başlıca birleştirici bağ olduğunu ve dinin kendisinin bu noktada gerçek bir birlik göstermesinin önemli olduğuna değinir.¹³² Dinde birliğin ilk amacı Tanrı'nın hoşnut kılınmasıdır. Bunun arkasından iki temel yarar olabilir; bunlar kilisenin dışındakilere ve içindekilere olan yararlarıdır. Kilisenin içindeki bir insan için birliğin parçalanması insanı kiliseden uzaklaştırır. Bir grup topluma gelip toplumda aynı dine inananların farklı şeyler savunduğunu görünce bu onların kiliseden uzaklaşıp alaycılar topluluğuna karışmalarına neden olur. Kilisenin dışındakiler için ise, birlik bir anlamda barışı getirir.¹³³

Dinde birliğin sınırlarının saptanması bir diğer önemli konudur. İki aşırı uç bu noktada dikkat çeker; birincisi yobazların hiçbir uzlaşma önerisine yanaşmamaları, diğeri ise orta yoldaymış gibi görünüp Tanrı ve kulları arasında hakemliğe soyunmalarıdır. Bu iki aşırı uçtan da kaçınmak gereklidir.¹³⁴ Hristiyan birliğinin açık seçik olduğunu İsa'nın “Bizden olmayan bize karşıdır, bize karşı olmayan bizdendir.”¹³⁵

¹³⁰ *Essays, Works XII*, s. 83; *Denemeler*, s. 26.

¹³¹ *Essays, Works XII*, s. 84; *Denemeler*, s. 28.

¹³² *Essays, Works XII*, s. 86; *Denemeler*, s. 31.

¹³³ *Essays, Works XII*, s. 87-88; *Denemeler*, s. 31-32.

¹³⁴ Bacon'ın din anlayışı açısından dinin hem kendi içinde hem de bilimle olan ilişkisinde ‘orta bir yolu’ benimsediğini söyleyebiliriz. James North, “Francis Bacon's Alphabet of Nature and The Triple Tau”, s. 6-7,

https://www.academia.edu/35452164/Francis_Bacons_Alphabet_of_Nature_and_The_Triple_Tau (28.03.2019 17:11).

¹³⁵ *Denemeler*, s. 32.

sözleri ile açıklar. Burada Bacon'a göre insanların Tanrı'nın kilisesini iki türlü çatışmaya sürüklemekten kaçınmaları gerekmektedir. Birincisi dinde çokta önemli olmayan biçimsel şeylere kafa takıp tartışma çıkarmak; ikincisi ise tartışmanın artık bir münakaşaya dönüşmesi durumudur. Aslında aynı şeyi savunduklarını dahi göremeyen bu insanlar, olmadık yere dinde birtakım tartışmalar çıkarır; bunu yeni kavram ve terimlerle yaptıklarından yeni bir şey söylemiş zannedilirler.¹³⁶

Bacon'a göre, eğer dinde bir birlik sağlanacaksa bu, toplum yasalarını bozmadan gerçekleştirilmelidir. Dinde birliğin sağlanması noktasında Hristiyanlığın iki kılıcı vardır: ruhsal kılıç ve dünyevi kılıç. Her ikisinin de dinin sürekliliğini sağlamak için kullanılacağı yerler vardır. Üçüncü bir kılıç olarak Bacon, Muhammed ve benzerlerinin kılıcını örnek vermektedir. Bunu Hristiyanlar kullanamaz, çünkü bu kılıç zorla, savaşla, kanla ve baskıyla dini yaymaktır.¹³⁷ Bacon'ın Hz. Muhammed ve benzerlerinin bu şekilde dini yaydığı noktasında bir kaynağı bulunmamaktadır. Burada Haçlı seferleri ile Hristiyan mezhep savaşlarına neden değinmediği de dikkat çekmektedir. Yine Hristiyanlığın tam olarak sevgiyle ve şefkatle insanlar arasında yayıldığını tarihsel veriler ışığında incelemek gerekmektedir.

Bacon atak insanlardan bahsederken bu insanların çoğunlukla Muhammed'in mucizesi gibi bir mucize gösterdiklerine değinmektedir. Muhammed, çevresindekileri yanına çağırarak dağın yanına gelmesi için ona seslenmiş; ancak dağ gelmeyince "Dağ Muhammed'e gelmeyince Muhammed dağa gider."¹³⁸ diyerek işi pişkinliğe vurmuştur.¹³⁹ Böyle bir anlatım ya gerçekten Hz. Muhammed hakkında yeterli bir bilgiye sahip olunmadığı ya da kasıtlı olarak Hz. Muhammed'i küçük düşürmek için alınmış bir metin olarak yorumlanabilir. Anlatılan rivayetle ilgili Bacon herhangi bir

¹³⁶ *Essays, Works XII*, s. 89-90; *Denemeler*, s. 32-33.

¹³⁷ *Essays, Works XII*, s. 90-91; *Denemeler*, s. 33-34.

¹³⁸ *Denemeler*, s. 63.

¹³⁹ *Essays, Works XII*, s. 116-117; *Denemeler*, s. 62-63.

kaynak göstermez. Bu anlatının atak insanlarla ilgili doğru bir örnek olup olmadığı da ayrıca tartışmaya açıktır. Rivayetin tam olarak nasıl gerçekleştiği de yine araştırmaya muhtaçtır. Bacon'ın, yukarıda verdiğimiz örnekler dahilinde İslam dinini zorla, kanla yayılan bir din ve Hz. Muhammed'i de bu noktada toplumsal açıdan saygıdeğer olmayan, güvenilmeyen bir insan olarak gösterdiğini söyleyebiliriz. Bacon'ın verdiği pasajların doğruluğuna bir kanıt göstermediği dikkate alındığında İslam ile ilgili genel anlamda basmakalıp ve bilgiye dayanmadan olumsuz düşündüğünü ve ön yargılı yaklaştığını söylemek mümkündür.

Yine Bacon doğal felsefeyi, “Antik Yunan”, “Romalılar” ve “Batı Avrupa uluslarının felsefesi” şeklinde üç döneme ayırarak bu üç dönemi bilimin niteliği ve zenginliği açısından önemli görmektedir. Orta Çağ'da Müslümanların yaptığı doğal felsefeyi ise, Arapların yaptığı felsefe olarak değerlendirerek skolastik felsefe anlayışıyla aynı çerçevede değersiz olduğunu düşünmektedir.¹⁴⁰ Bacon'ın bu sınıflandırması ile Orta Çağ İslam dünyasını sadece bir topluma indirgemiş olduğunu hem de Orta Çağ Hristiyan dünyasıyla aynı hatalara düştüklerini savunduğunu söyleyebiliriz. Bacon'ın bu noktada Orta Çağ İslam dünyasında doğa felsefesi çerçevesinde kaydedilen gelişmeleri görmezden geldiğini söylemek mümkündür.¹⁴¹ Bu sebeple de Bacon'ın, İslam dini ve Müslümanlarla ilgili indirgeyen, küçümseyen ve ön yargılı bir bakış açısı olduğu görülmektedir.

İnsan yaptığı işlere geri dönüp baktığında Tanrı gibi eğer onur ve gurur duyuyorsa, Bacon'a göre, Tanrı'nın öbür niteliklerini de paylaşabilir; çünkü Tanrı yarattıktan sonra dönüp yaptıklarına bakmış ve çok iyi demiştir.¹⁴² İyiliğin ve huy

¹⁴⁰ *The New Organon, Works IV*, s. 77-78; Edward Grant, *God and Reason in the Middle Ages*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 315-316.

¹⁴¹ Chikh Bouamrane, “Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Gelişmesi”, çev. Hüseyin Şimşek, *İSTEM Dergisi*, VII/14 (2009), s. 383-396.

¹⁴² *Essays, Works XII*, s. 113; *Religious Meditations, Works XIV*, s. 81; *Denemeler*, s. 59.

güzelliğinin ise Tanrı'nın bir niteliği olduğunu belirten Bacon için iyilik, dinde erdem sayılan hayırseverliğin bir karşılığıdır. İyiliğin insan yaratılışının derinliklerinde yattığını söyleyerek iyiliği Hristiyanlık kadar hiçbir yasa ya da dünya görüşünün savunmadığını düşünür. İyilik noktasında Tanrı örnek alınmalıdır; çünkü O hem kötülerin hem iyilerin üzerine yağmurunu yağdırır.¹⁴³

Şimdi de Bacon'ın ateizm ile ilgili düşüncelerine bakalım. Bacon evreni Tanrı'nın yarattığını kabul ederek var olan her şeyin Tanrı'yı işaret ettiğini belirtir. Tanrı'nın bir insanı inandırması için bir mucizeye ihtiyacı yoktur. Çünkü evrende ruhsal bir yapı vardır ve Tanrı'nın evrende yaptığı ufak bir işe bakıldığında dahi Tanrı'yı görmek mümkündür. Yine sığ bir felsefe bir kişiyi belki ateist, tanrıtanımaz birisi yapabilir; ancak derin bir felsefe ise kişiyi en sonunda dine dayandıracaktır. Çünkü sığ bir felsefede insan tek tek şeylerle ilgilenir, sadece iki şey arasındaki bağlantıyı kurar. Ancak derinlemesine bir felsefi aktivitede insan, var olan şeyleri bütüncül olarak değerlendirip genel ilkeler çıkarabilir ve görünenin arkasındaki formu fark edebilir. Yani insan Tanrı'nın varlığına en sonunda inanacaktır.¹⁴⁴ Bacon Tanrı'nın varlığına da bir deneme yanılma yolu ile evrenden yola çıkarak inanılabileceğini vurgulamaktadır. Nasıl ki tümevarım yönteminde tek tek şeyleri inceleyip genel ilkeler çıkartmak mümkünse, Tanrı ile ilgili de evrene bakıp bir ilke olarak Tanrı'ya ulaşmanın mümkün olabileceğini düşünmektedir.

Bacon, tarihte ateist olmakla suçlanan insanların dahi bir dinin gerekli olduğunu düşündüklerini ifade eder. Tanrı'ya inanarak evrende birtakım değişikliklerin olduğuna inanmanın, sadece rastgele bir şekilde evrende varlığın oluştuğuna inanmaktan daha kolay olduğunu vurgularken insanların her ne kadar Tanrı'ya inanmadıklarını söyleseler de içsel bir şekilde Tanrı'ya inandıklarını düşünür. İnsanların genelde olmasını

¹⁴³ *Essays, Works XII*, s. 119; *Denemeler*, s. 64-65.

¹⁴⁴ *Essays, Works XII*, s. 131-132; *Denemeler*, s. 77.

istedikleri için ya da çıkarlarına uygun olarak ateizmi kabul ettiklerini düşünen Bacon için insan içsel olarak bir Tanrı'nın varlığına inanır; ancak çeşitli sebeplerden dolayı Tanrı'yı inkâr etme yoluna girer. Örneğin Epikür bir ateist olarak tarihte yer etmesine rağmen, Bacon'a göre o, Tanrı'nın varlığını değil; tanrısal bir yönetimin varlığını yadsımaktadır.¹⁴⁵

Bacon bu noktada önceki toplumların Tanrı ile ilgili olarak birtakım sezgilerinin olduğunu; ancak tam olarak Tanrı'yı tanımlayamadıklarına değinmektedir. Örneğin, Kızılderililerde her Tanrı'nın bir adı vardır; ancak "Tanrı'nın bir adı yoktur."¹⁴⁶ Yani Bacon Tanrı'nın ve Tanrı kavramının gelişimsel bir süreçle insan zihninde oluştuğunu düşünmektedir. Bacon'ın düşüncesinde çok sınırlı olmakla birlikte, insanın tek Tanrı kavramına dair algılarının evrimsel bir süreçle, zaman içinde geliştiğini düşündüğünü söyleyebiliriz. Bu düşünce dikkatle incelendiğinde hem insanın zihinsel olarak kavramlara zaman içinde ulaştığı hem de insanın tarih sahnesine çıkmasından itibaren tek Tanrı'yı tasavvur edecek zihinsel kapasiteye sahip olmadığı fikri çıkmaktadır. Bu şekilde düşünmek ise 'insanın zihinsel anlamda tam olarak sezgilerinin oluştuğu dönem ne zamandır?' sorusunu akıllara getirmektedir. Eğer bir Tanrı varsa Tanrı neden insanların bu şekilde kendine ulaşmaları için gelişimsel bir yol çizmiş olabilir? Tek Tanrı'nın zihinsel anlamda tasavvur edilebildiği dönemden önce yaşayan insanlar, tek Tanrı inancına neden sahip olmamışlardır ve bu insanların suçu nedir? Bu sebeple Bacon'ın Kızılderililerin çok Tanrı'ya sahip olması, ancak tek 'Tanrı'nın adının onlarda bulunmadığına değinmesi, onun Hristiyanlıkta var olan Tanrı'nın adının artık insan tarafından söylenebilir olması ve insanlığın bu kapasiteye ulaştığı fikrine sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak bizim tespit edebildiğimiz kadar bu düşünce Bacon'ın

¹⁴⁵ *Essays, Works XII*, s. 132-133; *Denemeler*, s. 77-78.

¹⁴⁶ *Essays, Works XII*, s. 133; *Religious Meditations, Works XIV*, s. 92-93; *Denemeler*, s. 78.

bu eseri haricinde çokça vurguladığı ve din anlayışı noktasında temel olan bir görüşü gibi görünmüyor.

Bacon ateizmle ilgili olarak kör bir inanca ya da yanlış bir inanca karşı çıkan kişiye de toplumun ateist yakıştırmalarını yaptığını, yani sadece bilinçli olarak bir Tanrı'nın varlığını reddetmekten öte yanlış olduğunu düşündüğü inancı dile getiren kişinin de bir şekilde ateist olarak suçlandığını belirtmektedir. Bacon bir ateistin kutsal şeylerden vazgeçmeyi dile getirdiğini, ancak en sonunda kendisinin ruhsuz ve maneviyatsız kaldığını vurgulamaktadır.¹⁴⁷

Bacon ateizmle ilgili olarak dört temel sebep dile getirmektedir. İlk olarak değindiği nokta dinde pek çok bölünmenin yaşanmasıdır. Bir dinin ana iki bölüme ayrılmasında bir sakınca yoktur, bu her iki tarafın daha fazla çalışmasına ve gelişmesine kapı aralayabilir; ancak daha fazla ayrılık insanı ateizme sürükleyecektir. Diğer bir sebep papazların davranışlarıdır. Ancak bu husus sadece Hristiyanlık dini açısından kişiyi ateist yapan bir husus olarak yorumlanabilir. (Örneğin, İslam dini açısından bir kilise sınıfı, ayrıcalıklı bir konumda olan kişiler söz konusu değildir.) Üçüncü husus ise; dindeki kutsal olan şeyleri küçümseyerek onları sıradan şeyler olarak görmektir. Son olarak insanlar genellikle dar zamanlarda daha iyi dindar olurken, mutluluk ve refah içinde geçen dönemlerde ateizme gidebilirler.¹⁴⁸

Bacon'ın vurguladığı diğer önemli nokta ise, Tanrı'nın varlığını yadsıyan bir insanın, aslında kendi yüceliğini ve soyluluğunu da inkâr etmiş olmasıdır. İnsan bedeni yönden bakıldığında bir hayvandır, ancak ruhuyla Tanrı'ya bağlanan insan, kendini Tanrı'ya yakın hisseder. İnsanın ruhu da bu anlamda Tanrı'nın bir lambası gibidir ve bütün sırların içini araştırmaktadır. Tanrı'yı inkâr demek, bir anlamda ruhu da inkâr etmek anlamına gelmektedir. İnsan Tanrı'yı inkâr ederken ruhun büyüklüğünü, insan

¹⁴⁷ *Essays, Works XII*, s. 133; *Denemeler*, s. 78.

¹⁴⁸ *Essays, Works XII*, s. 133-134; *Denemeler*, s. 78-79.

varlığının yüceliğini de inkâr etmiş olmaktadır. İnsan Tanrı'ya sığındığında kendi bedeniyle kendi başına erişemeyeceği bir güç bulduğundan Tanrı'yı inkâr etmek, insanı kendi başına gerçekleştiremeyeceği şeylerden de mahrum bırakmaktadır. Dolayısıyla ateizm insanın yaratılışının güçsüzlüğünden ve bedeninin çıkmazından silkinip yükselmesini de engellediğini için iyi bir tutum değildir. Bacon'a göre insanın yüceliğini fark etmesi ve bedeni aşip soyluluğunu görmesi ancak Hristiyanlık ile mümkündür ya da insan Hristiyanlık yoluyla bu gücü keşfedebilir. Bu hem insan hem de bir ulus için geçerli olabilir. Bu noktada Roma'nın gücünün hiçbir devlet tarafından geçilememesini, devletin iyi bir Hristiyan olmasına bağlayan Bacon'a göre Roma da Tanrı'ya olan bu inancıyla ayakta kalmış ve diğer devletler onu geçememiştir.¹⁴⁹ *New Atlantis*'te ise bu vurgu, Bensalem halkının dindarlığını sürdürdüğü ve saf olan Hristiyanlığı bozmadan yaşadığı için felaketlerle yüzleşmediği şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Batıl inanç ile ilgili olarak ise Bacon, Tanrı konusunda hiçbir düşüncesi olmamayı, Tanrı'ya yaraşmayacak düşünceleri olmaktan daha iyi bulur. Tanrı hakkında bir düşüncesi olmamak, yani inançsızlık Bacon'a göre Tanrı'ya yaraşmayacak düşünceleri olması, yani saygısızlıktan daha iyidir.¹⁵⁰ Bu noktada her iki düşüncenin de eğer bir Tanrı varsa, bu noktada doğru Tanrı'yı tanımlamaktan aciz olduğu açıktır. Bu noktada doğru tavır Tanrı'ya yaraşacak niteliklerle ona inanmaktır. Bacon batıl inancın Tanrı'ya karşı bir saygısızlık olduğunu belirterek örneğin "X vardı ve çocuklarını doğar doğmaz yerdin." demektense "X'i tanımıyoruz." demenin daha makul olduğunu söyler.¹⁵¹ Tanrı'yı inkâr etmenin ise, batıl inanç kadar doğal inancı, erdemi, yasalara saygıyı dışladığını savunur. Batıl inancın tamamıyla bu iyi düşünceleri dışladığını ve insan ruhunu ele geçirdiğini düşünen Bacon Tanrı'yı tanımayan ateistlerin devletlerde

¹⁴⁹ *Essays, Works XII*, s. 134-135; *Denemeler*, s. 79.

¹⁵⁰ *Essays, Works XII*, s. 135; *Denemeler*, s. 81.

¹⁵¹ *Essays*, Aynı yer; *Religious Meditations, Works XIV*, s. 94-96; *Denemeler*, aynı yer.

hiçbir karışıklığa yol açmadıklarını; çünkü onların dünyadan öteyi düşünmemeleri dolayısıyla kendilerini hep dizginlediklerini savunur. İnsanların ateizme daha çok barış zamanlarında yöneldiklerini belirtir:

Batıl inancın nedenleri, insanın hoşuna giden ve duygularını yücelten ayinlerle törenler; aşırı içten pazarlıklı sofuluk gösterisi; kiliseye yük olmaktan, papazların tutkularına hizmetten, çevirdikleri birtakım dolaplarla ceplerini doldurmalarından başka işe yaramayacak bir aşırı gelenek düşkünlüğü; yeniliklere kapıları ardına dek açan birtakım bönce tasarımlara kulak vermek; Tanrı'nın işlerini insanca ölçülerle açıklamaya kalkışarak bir kavramlar kargaşası yaratmak; son olarak da, özellikle, sıkıntı ile yıkımın birbirini izlediği barbarlık çağlarıdır.¹⁵²

Bacon'a göre batıl inancın dinden sayılması maymunu insana benzetmek gibi çirkin bir iştir. Benimsenmiş birtakım kurallar batıl inançla bozulur ve bunun sonucunda dinle alakası olmayan tuhaf gelenekler ortaya çıkar. Eskiden yerleşmiş batıl inançlardan kurtulurken iyi şeyleri götürmemeye de dikkat etmek gerekmektedir.¹⁵³

Bacon insanlarla ilgili olan şeylerde en çok değişikliğin din ve inanç konularında olduğunu; çünkü insanı en çok etkileyen gücün din olduğunu düşünür. Gerçek din sağlam bir kaya üzerine kurulmuştur ve diğer inançları dalgalar alıp götürse de o sağlam bir şekilde kalacaktır. Yeni bir din; yerleşmiş dinde birtakım çatışmaların başlaması ile dinin ileri gelenlerinin soysuzlaşması, düşük bir yaşayışa sahip olmaları ve bulunulan dönemin bir barbarlık, budalalık ve bilgisizlik dönemine de denk gelmesi ile ortaya çıkar. Burada Bacon, yeni dinin ortaya çıktığı dönem olarak İslam'ın ortaya çıkmasını örnek verir ve Muhammed döneminde bu koşulların var olduğunu söyler. Kurulu düzenin yetkilerine karşı koyarak onu ortadan kaldırmak amacı gütmüyor ve rahat bir yaşam sunmuyorsa bu yeni dinden korkmak gerekmez. Bir dinin içinde birtakım öğreti ayrılıkları da olabilir, ancak bu, ortam müsait olmadıkça devlette büyük politik

¹⁵² *Denemeler*, s. 82.

¹⁵³ *Essays, Works XII*, s. 136-137; *Denemeler*, s. 82.

değişikliklere sebep olmaz. Yeni din öğretileri ise üç yolla kurulur: Mucize, bilgelik ve söz ustalığı, kılıç zoru. Bunun önüne geçmek için ise bozukluğu gidermek, ayrılıkları bağdaştırmak, kan dökücü cezalardan kaçınarak ılımlı bir tavır sergilemek, elebaşları da tatlı dille devletin yanına çekmek gerekir.¹⁵⁴

Sonuç olarak bu eserde Bacon'ın Tanrı tasavvuruna, ateizm ve batıl inançla ilgili olarak düşüncelerine ulaşmak mümkündür. Bacon'ın dinde birliğe vurgu yapması, dini insanın yaşamını etkileyen önemli bir unsur olarak görmesi önemlidir. Yine Tanrı'yı inkâr etmenin insanın ruhunda da bir açmaz oluşturacağı ve Tanrı'ya doğru niteliklerle inanmanın gerekliliği savunulabilir görünüyor. Ancak İslam'ın kılıç zoruyla, kanla ve baskıyla yayıldığı; Hz. Muhammed'in toplumda güvenilir olmayan bir konumunun olduğu ile ilgili olan düşünceleri doğru olmaktan uzaktır. Bu tavrın İslam dini ve Hz. Muhammed hakkında bir bilgisizlik ve ön yargı olduğunu söyleyebiliriz. Bacon'ın dinde bölünmelerle ilgili bahsettiği aşamalar genellikle dinin içinde yaşanan hususlar olarak toplumlar tarafından tecrübe edilmektedir. Bu sebeple de Bacon'ın dindeki bölünmeyi ve toplumdaki dine dair ikiyüzlülüğü, batıl inançları, samimiyetten uzak dinî ritüelleri dikkatle gözlemiş olduğunu söylemek mümkündür.

2.4. PAN, PROMETHEUS VE ORPHEUS

Bacon birçok antik masalın doğanın sırlarını içeren ve Hristiyanlığın saf hâliyle ilgili olan unsurlar barındıran felsefi bir içeriği olduğunu, ancak masalların gerçek anlamları Platon ve Aristoteles felsefeleriyle kaybolduğunu ve çarpıtıldığını düşünür. Bu nedenle de bu masalların yeniden yorumlanması gerektiği kanaatindedir. Eskilerin bilgeliğini yeniden öğrenmek ise doğa felsefesinin de gelişmesini sağlayacaktır. Bacon masalları kendi bakış açısıyla yorumlarken aslında masalların hakiki anlamlarını ortaya

¹⁵⁴ *Essays, Works XII, s. 276-277; Denemeler, s. 217-218.*

koyduğuna inanmaktadır. *Wisdom of The Ancients* de bu anlamda yenilenme ve değişimin bir parçası olup, kaybolan ya da gizlenmiş olan eski hakikati ortaya çıkararak bozulmuş duruma bir çözüm bulmayı amaçlamaktadır.¹⁵⁵

Wisdom of The Ancients isimli eserde otuz bir masala yer verilmektedir. Bu eserde de Bacon'ın diğer eserlerinde gördüğümüz ana konuları ve vurguladığı hususları görmek mümkündür. Konumuz ile alakalı olarak üç tane hikâyeye bu bölümde değinmek yerinde olacaktır.

İlk olarak “Pan/doğa” isimli anlatıya bakalım: Pan yaratılan varlıkların bütünü ve doğayı simgelemektedir. Bu masala göre doğanın kökeni hakkında Tanrı tarafından yaratıldığı, tek bir başlangıcının ya da maddi birtakım başlangıçların olduğu gibi farklı görüşler ortaya atılabilir. Üçüncü görüş ise Pan'ın yani doğanın, Âdem'in düşüşünden sonra ölüm ve yozlaşmaya maruz kalması ve bu hâliyle dünyanın, Tanrı'nın ve günahın dölü olmasıdır. Pan'ın kökeni hakkında farklı hikâyeler anlatılsa da doğa Tanrı'nın keliması ile oluşmuştur. Bacon, önemli olan hususun doğanın ışığını keşfetmek olduğunu belirtir. Hikâyede Pan'a boynuz atfedilir ve bu boynuzlar göğe dokunmaktadır. Bacon'a göre burada kastedilen, metafizikten doğal teolojiye giden kısa bir geçit bulunmasıdır. Metafiziği, formları keşfetmek ve buradan ilahî yasayı anlamak olarak yorumladığı için bu düşüncesini Pan ile anlatmıştır. Pan'ın elinde bulunan değneğin ucunun yuvarlak olması ise, Tanrı'nın işlerinin dolaylı ve dairesel olmasındandır. Yani kötü olandan iyi birtakım işler çıkabilir. Canlı olan şeylerde Pan'ın ruhundan olup, Pan dağların efendisidir ve Tanrı'nın ihtişamının bir göstergesidir. Pan, korkuyu ve dehşeti de yaratır. Bazen bu dengeyi tutturamaz ve insanlar korkarlar. Bu noktada Tanrı'nın

¹⁵⁵ *Wisdom of The Ancients, Works XIII*, s. 75-81. McKnight, *age.*, s. 121-134.

kudreti ve insanın akli birbiri ile uyumlu olmalıdır; ancak bu durumda ilerleme sağlanabilir.¹⁵⁶

Bacon bu mitlerde doğadan, doğanın sırlarından, maddeden ve atomdan bahsederken bunların Tanrı tarafından yaratıldığına, Tanrı'nın maddeyi değiştirebilecek gücü olduğuna ve bunlara hâkim olduğuna değinmektedir.¹⁵⁷ Bacon, bu bölüme kadar anlatılanları doğrular şekilde, bu Antik Yunan anlatılarıyla inancının uyumlu olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

“Prometheus/ İnsanın durumu” isimli masalda ilk olarak dikkatleri çeken husus, insanın yaratılmasının Tanrı'nın takdiri ile gerçekleşmesidir. İnsan, Tanrı'nın özel bir eseri olarak akıllı bir varlık olarak, insanı doğada yaratılan her şeyin ona hizmet etmesi ve insanın doğaya hâkim olması için yaratmıştır. İnsan eğer Tanrı'nın bu yaratmasından uzaklaşırsa doğada bir karmaşa ve anlamsızlık hâli ortaya çıkacaktır. Bilginin de bu anlamda insan koşullarının iyileştirilmesi için kullanılması gerekmektedir. Bu sebeple insan Tanrı'nın kendisine verdiği ilk, yüce konumu unutmamalıdır. Tanrısal kudret insana iki türlü armağan vermektedir. Bunlardan ilki yukarıda bahsettiğimiz yaratılışla verilen yüce konum, ikincisi ise insanın doğada çalışıp elde edeceği kazanımlardır. Tanrı insana başlangıçta doğa bilgisini tam olarak vermiştir, ancak insan tembellik yaparak buna razı olmamıştır. Sokrat sonrası dönemde insanlar bilginin son aşamasına vardıklarını düşünerek öteyi araştırmamıştır. Kendi birtakım yanlışlıklarını Tanrı'ya atfederek ilahî doğaya saygısızlık etmişlerdir, oysa doğru olan tavır doğada var olan kusurları görüp Tanrı'dan yardım dilemektir. Ancak bu yardım dileme, Tanrı'ya içtenlikte tapınmaktan ziyade boş ve gösterişli birtakım törenlere dönüşmemelidir. Yani samimi bir dindar olmak, ikiyüzlü bir dindar olmaktan iyidir. İnsan, yaratılışı

¹⁵⁶ *Wisdom of The Ancients, Works XIII, s. 92-102*; Tom van Malssen, *The Political Philosophy of Francis Bacon -On the Unity of Knowledge*, (New York: State University of New York Press, 2015), s. 60-61, 118-122.

¹⁵⁷ *Wisdom of The Ancients, Works XIII, s. 113-117, 122-124, 134.*

çerçevesinde hem insani bir zayıflığa hem de ilahî bir güce sahiptir. Bacon sonuç olarak Hristiyanlıkla bu masaldaki unsurları uyumlu bulmaktadır. İnsan akli ilahî olan sırları keşfetmek için çabayla adım adım ilerlemeli ve denemekten vazgeçmemelidir. İnsan Tanrı tarafından dünyanın merkezine yerleştirildiğinden doğa insanın kullanımı için tasarlanmıştır; fakat düşünüşle birlikte insan bunlardan uzaklaşmış ve gizemlere, ilahî sırlara, formlara erişmek için çabalamak zorunda kalmıştır. Tanrı, insanın bütün ihtiyaçlarını doğadan karşılayabileceği şekilde yaratmıştır.¹⁵⁸

Bu masalın da özellikle ilk bölümde vurguladığımız insanın cennetten düşüş anlatısı ile uyumlu olduğu görülüyor. Bacon'a göre yine hem Kutsal Kitap'taki yaratılış kıssası hem de Antik Yunan'ın bu anlatısı uyumlu olduğundan Hristiyanlığı, bir anlamda doğal teoloji olarak tanımlamak mümkündür.

“Orpheus/ felsefe” isimli masal, doğa felsefesindeki bozuluşu anlatmaktadır. Aslında bu masal felsefi anlamda düşüşün bir öyküsüdür. Tanrı, insana bozulmamış ve doğru hâliyle doğa felsefesini ortaya koyma; özgün bir felsefeyi gerçekleştirme yeteneğini vermektedir. Ancak insan çaba sarf etmezse bunu kaybeder. Bacon bu düşüşü de kalıcı görmez. İnsan mutlaka gerçek felsefeye ve ilk, saf hâle geri dönecektir.¹⁵⁹

Bu üç anlatıda Bacon'ın din anlayışının temalarını görmek mümkündür. Bu eseri son olarak incelememizdeki amaç ise Bacon'ın temel vurgularının Antik Yunan anlatılarıyla uyumunu daha açıkça göstermektir. İnsanın cennetten kovulması, masumiyet ve egemenlik kaybı, kurtuluş ve dünya hayatında insanın çabalamak zorunda olması gibi Kutsal Kitap'ta anlatılan anlatıyla Antik Yunan mit ve masallarının uyumunu gösterme çabası, Hristiyanlığın asıl hâlinin doğal teolojiyle uyumlu olduğunu da ispat amacı taşımaktadır.

¹⁵⁸ *Wisdom of The Ancients, Works XIII, s.144-156.*

¹⁵⁹ *Wisdom of The Ancients, Works XIII, s. 110-113.*

2.5. PROTESTANLIK, PÜRİTENİZM VE PRİSKA TEOLOJİ

Bu kısımda Bacon'ın din anlayışı noktasında çizdiğimiz bakış açısından daha farklı düşünen araştırmacılara değinmekle birlikte, Bacon'ın yaşadığı dönem açısından oldukça önemli olan birtakım dinî düşüncelerin, ona etkisi üzerinde duracağız. Bacon'ın din anlayışında yaşadığı dönemin de etkisi hissedilmektedir. Bu noktada aile yaşamının da Bacon üzerinde etkisi olmuştur.¹⁶⁰ Bacon'ın din anlayışında vurguladığı hususların genellikle Rönesans döneminde tartışılan hususlar olduğunu ve onun yakın çevresinin de Bacon ile hemen hemen aynı düşünce yapısında olduğunu söyleyebiliriz.¹⁶¹

Bazı araştırmacılar Bacon'ın Püriten olduğunu düşünmektedir.¹⁶² Püritenizmde baskın olan birkaç noktayı özetleyecek olursak; Püritenler Orta Çağ'da bulunan maddi olanın kötü olduğu ve doğayla ilgilenmenin insanı Tanrı'dan uzaklaştıracağı şeklindeki yorumu yanlış bulmaktadır. Hayat görüşlerini Tanrı merkezli olarak yorumlamak mümkündür. Dinî tecrübe kişisel olmalıdır ve kilisede yapılacak ayinde sadelik önemlidir. Püriten teolojide Tanrı'nın hâkimiyeti, yüceliği, adaleti ve hükümlüğü temel noktalardır. Tanrı kendi iradesinin bir eseri olarak evreni yaratmıştır ve idame etmektedir. Dinde bireysellik ve sade bir ibadet önemlidir. İnananla Tanrı arasında herhangi bir aracının bulunması düşünülemez. Kilisenin ve kutsal kitapların her türlü uydurulmuş olan unsurdan arınması gerektiğini ortaya koymaktadırlar. Püritenlerde

¹⁶⁰ Matthews, *Theology and Science in the Thought of Francis Bacon*, s. 1-25.

¹⁶¹ Matthews, *age.*, s. 117-119.

¹⁶² "Püritenizm terim olarak Hristiyanlıkta 16. yüzyılda aşırı İngiliz Protestanların oluşturduğu bir dinî hareke işaret etmektedir. Bu akımın mensupları, kilisenin kutsal metinlerinden kaynaklanmayan ve sonradan uydurulmuş her türlü katkıdan arındırılması gerektiğini savunmuştur. Bu hareketin temel hedefinin, İngiliz Protestanlığını, Roma Katolik form ve törenlerinin bütün kalıntılarından temizlemek suretiyle saflaştırmak olduğu belirtilmiştir." Ali İ. Güngör, "Hristiyanlıkta Püriten Anlayış ve Etkileri", *Dinî Araştırmalar*, 7/21 (2005), s. 8.

Tanrı sadece insanı değil, toplumu da kutsamaktadır. Yine bir Püriten için dindar hayat tarzı ve buna bağlı olarak disiplinli bir ahlaki yaşam seçilmiş olmanın bir göstergesidir.¹⁶³ Bu durum Bacon'ın *New Atlantis*'te vurguladığı Bensalem halkının seçilmişliği ile aynı unsurları içermektedir. Yani sonuç olarak yukarıda püritenlerle ilgili olarak vurguladığımız noktaları Bacon'ın düşüncesinde de görmek mümkündür.¹⁶⁴

Orta Çağ açısından düşündüğümüzde kilise, hakikatin ve hakikate götüren yolun da ne olduğunu belirleyen olduğu için bilgi ve bilgiye ulaşmanın yolu da kilisenin egemenliğindeydi. Orta Çağ için doğa üzerinde bir araştırma yapmak kutsal olmayan, değerce aşağıda olanla uğraşmak demektir. Tanrı'ya yönelmek için tam tersi doğadan, maddeden uzaklaşmak gerekiyordu. Bir başka ifadeyle, Doğayla uğraşmanın kişiyi Tanrı'dan uzaklaştıracağına inanılıyordu.¹⁶⁵ Bu sebeple doğayı araştırmak ve bilim yapmakla Tanrı ve din arasında bir bağlantı kurulmuştur. Eğer Bacon gibi, doğanın Tanrı tarafından yaratıldığını, doğa araştırması ile Tanrı'yı ve yaratılanlardaki formları keşfetmek olduğunu düşündüğümüzde bilim yapmak kutsal bir amaç kazanmaktadır. Ancak doğayı araştırmayı boş ve değersiz maddi bir işle uğraşmak olarak tanımladığımızda bilim günah ve boş bir uğraş olmaktadır.

Reform sürecinde İngiltere'de Protestan çevrenin bilimsel araştırmalara yoğun bir ilgisi ve merakı bulunmaktaydı. Reform ilahiyatının temel tezi olarak karşımıza insanlığa hizmet prensibi çıkmaktadır. Doğa araştırması noktasında ulaşılan sonuç insanın yararına kullanılmalıdır. Bu noktada da dinsel bir motivasyon karşımıza çıkar. Doğa ile ilgili araştırmalar bir sevgi anlayışına dayanmaktadır. Ulaşılan bilgiler Tanrı'yı

¹⁶³ Püritenizm ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Güngör, agm., s. 7-26; Francis J. Bremer, *Puritanism: A Very Short Introduction*, (Oxford: Oxford University Press, 2009), s. 4-13, 34-47.

¹⁶⁴ John Henry, "Religion and The Scientific Revolution", *The Cambridge Companion to Science and Religion*, ed. Peter Harrison, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), s. 44-47.

¹⁶⁵ Kürşat H. Akalın, "Reform Sürecindeki İngiltere'de Rasyonel Bilimin Yükselişi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28/1 (2010), s. 217-238.

sevmenin bir göstergesi olarak faydalı olacak şekilde pratik yaşama da dönüştürülmelidir. Ancak bu şekilde Tanrı'yı sevmek kanıtlanabilir.

Bacon'ın düşüncesinde de oldukça sık rastladığımız gibi Reform ve Rönesans dönemi için görülebilecek en açık düşüncelerden birisi, doğanın Tanrı'nın elinin ve ustalığının bir ürünü olarak düşünülmesidir. Yani Tanrı'nın kudretini görebilmenin yolu doğayı araştırmak olup doğa Tanrı'nın ihtişamını gördüğümüz, Tanrı'nın tasarımının gerçekleştiği, tanrısal özün açığa çıktığı yerdir. Bu sebeple her varlık Tanrı'nın bir görünüşünü anlatır. Evren incelendiğinde de bir yaratıcı tarafından yaratıldığı keşfedileceğinden Tanrı, doğanın dışında değil; doğadaki yaratıcı kudrette aranmalıdır. Doğadaki her şey tanrısal özün bir aynası olduğundan doğayı bilmek demek bir anlamda Tanrı'nın yaratıcı kudretini de hissetmek demektir.¹⁶⁶ Batıda reform döneminde benimsenen bu görüş, aslında gözleme ve deneye dayanan bilimsel araştırmanın da anahtar düşüncesi olmuştur. Dolayısıyla Tanrı kendisini sadece Kutsal Kitap'ta açığa çıkarmaz, yaratmış olduğu evrende de kendisini gösterir. Bu şekilde doğada olan biten her şey, her bir varlığın nasıl hareket ettiği, nasıl oluştuğu, hangi unsurlardan oluştuğu gibi doğaya dair her düşünce de bir anlamda dinsel bir boyut ve motivasyon kazanmıştır.

Tanrı'yı doğadaki fenomenleri araştırarak bulmak, Tanrı'nın var olduğunu bir anlamda doğaya bağlamak olarak yorumlanabilir. İnsanın doğaya bakmadan, sadece kendisine bakarak da Tanrı'yı bulmasının mümkün olduğu düşünülebilir. Bu noktada Tanrı'yı görebilmek için zorunlu olarak yaratılanların incelenmesini öne sürmek dar bir bakış olarak yorumlanabilir. Evreni gözlemleyerek Tanrı'ya ulaşan pek çok insana her dönemde rastlamak mümkündür. Aynı zamanda Tanrı'nın gücünü, kudretini keşfetme temel motivasyonu ile yapılan bir doğa araştırmasının da bitmesi mümkün görünmemektedir. Hatta hızla ilerleyen bir bilim anlayışına dönüşeceğini söylemek de

¹⁶⁶ Akalın, agm., s. 221.

mümkündür. Ancak bugün pozitivist bilim anlayışıyla 17. yy.daki bu bilim anlayışını birbirine karıştırmamak gerekmektedir. Reform döneminde yaşanan sürecin sonrasında nasıl bir dönüşümle bilim anlayışının bugüne geldiği konumuzun sınırlarını aşmaktadır, ancak o dönem için temel parametre, Bacon'da da görüldüğü üzere, Tanrı'nın yaratılıştaki sırlarını keşfederek O'nun kudretini, yüceliğini, iradesini görmek olmuştur. Ayrıca Bacon Tanrı'nın sadece doğa yoluyla var olduğuna tanıklık etmenin ötesinde içsel olarak da Tanrı'nın var olduğunu bildiğimizi vurgulamaktadır. Tanrı'nın var olduğunu doğadan yola çıkarak bulmak, her zaman için bilim yapıldığı anlamına gelmez. İnsan doğa üzerinde ayrıntılı bir araştırma ve deney yapmadan da doğaya bakarak bir varlığın bu evreni yaratabileceğini düşünebilir.

Bir diğer reform dönemi teoloji anlayışı ise; Tanrı'nın yarattığı kanunları değiştirmeyeceği düşüncesidir. Yasa değişmeyeceği için insan, doğa araştırması ile birtakım genel ilkelere ulaşabilir ve tikellerin arkasındaki formları, kalıpları keşfedebilir. Bu husus Bacon'ın tümevarım ilkesini benimsemesinde etkili olmuştur. Yine Bacon'a göre Tanrı kendini ispat için bir mucizeye ihtiyaç duymaz; Tanrı kendi varlığını göstermek için bir doğa kanununu ortadan kaldırıp mucize gerçekleştirmez. Tanrı zaten evrende en basit unsurda dahi kendini gösterdiği için deneysel bir bilim kutsal hâle gelmektedir, çünkü Tanrı'nın yaratıcı kudretiyle kendisini doğada açığa çıkarmış olduğu ve koyduğu düzeni bozmayacağı ve değiştirmeyeceğine dair bir inanç vardır. Bu sebeple Bacon, öğrenen, bilim yapan, doğayı araştıran insanları artık Tanrı'nın bir havarisi olarak görür. Deneysel bir bilimsel faaliyet içinde olanlar Tanrı'yı tanıtan havarilerdir. Bu şekilde toplumsal anlamda insanlar bir pratik bilgi üreterek daha iyi yaşam koşulları sağlayıp faydalı olmaktadır. Bu da Tanrı'ya olan sevginin ve ibadetin bir göstergesi olup, başarı elde ettikçe kişi dinen de başarılı olur. Dolayısıyla bilimsel araştırma yolu aslında Tanrı'nın yolu hâline gelmektedir.¹⁶⁷ Burada

¹⁶⁷ Akalın, agm., s. 224-230, 233-234.

vurgulanması gereken temel husus, dünya hayatı ve ibadetler birbirlerini dışlayan değil; birbirini tamamlayan unsurlar hâline gelmektedir. Bacon'da da Salomon Evi ve dinî yaşam bir arada sunulmaktadır. Yani bir anlamda dünyevi başarılar Tanrı tarafından seçilmiş olmanın, Tanrı'yı övmenin, zikretmenin ve ibadetin bir parçası, göstergesi hâline gelmiştir. Bu sebeple de kilisenin öne sürdüğü gösterişli birtakım törenlerden ziyade sade ve samimi bir dindarlık gerekmektedir. Sonuç olarak insanı harekete geçiren ve motive eden birtakım dinsel motiflerle bilim yapılmaya başlanmıştır. Kiliseden ve dogma birtakım inançlardan kurtuluşla dindar; ancak kilise otoritesinden bağımsız, daha esnek ve makul bir dinî hayat ortaya çıkmıştır.

Bacon'ın Priska imanına sahip olduğu noktasında da birtakım düşünceler mevcuttur. Priska teolojisine bakacak olursak; bu teoloji bütün dinlerin temeli olan tek gerçek teolojinin Antik Çağ'da insana verildiğini savunmaktadır.¹⁶⁸ Dinler ortak olan pek çok unsuru içlerinde barındırırlar. Bu, aslında bilimsel bir araştırma için de dinî bir temel bulmak olarak yorumlanabilir. Bu bakış açısının temel felsefesinin Hristiyanlığı Yunan felsefesi ile sentezleme çabası olduğunu söyleyebiliriz. Yani Antik Yunan düşüncesinin aslında Hristiyanlıkla aynı şeyi söylediğini savunmaktadır. Hristiyanlığı yeniden şekillendirmek için Antik Yunan unsurlarını kullanma ve Hristiyanlıkla diğer dinler arasındaki ilişkiye ve ortak noktalara bakarak Hristiyanlıkta bulunan dar ve dogmatik unsurları yıkmaya çalışmaktadır. Bu sebeple de Priska teolojisini dogmatik

¹⁶⁸ “Priska” ifadesi 15. yy.da ilk defa Marsilio Ficino tarafından kullanıldı. Ficino'ya göre din, herkes için ortak ve doğal bir içgüdü olduğu için Tanrı ve ahlakın doğuştan gelen bir doğal inanç olduğunu savunmaktadır. Tanrı bu doğal inançla birlikte vahiy göndererek insanlara yardım etmeyi amaçlamaktadır. Tanrı vahiyle gerçeği bize gösterebilir, ancak önemli ve değerli olan akılla Hristiyan gerçeğine ulaşmaktır. Bu sebeple inançlarımız bu doğal inançtan kopmamalıdır ve onunla tutarlı olmalıdır. Yani Ficino dinî inancın kaynağını bir anlamda evrenselleştirmekte ve doğallaştırmaktadır. Ficino'nun bu teolojiji benimsemesi on beşinci yüzyılda Hristiyan teolojisinin tarihsel durumu ile anlaşılabilir. Sonuç olarak Ficino Hristiyanlığın bu doğal içgüdü ile oldukça uyumlu olduğunu, diğer dinî geleneklere göre tanrısallığı daha çok vurguladığını belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. James Hankins, “Marsilio Ficino and the Religion of the Philosophers”, *Rinascimento*, 48 (2008), s. 101-121.

olan Hristiyanlığı yok etme çabası olarak tanımlayabiliriz. İlkel olan Hristiyanlığın ahlaki gelişimi önemseyen basit ve doğal din olduğu vurgusu yapılmaktadır. Rahip ve papazların birtakım müdahaleleri, yanlış mucizeler insanı doğal dinden uzaklaştırmaktadır. Ortaya atılan gizemli durumlar, dindarların davranışları, metafiziksel birtakım belirsizliklerle doğal din bozulmuştur. Rahipler de bu doğal din anlayışını küçümseyerek birtakım fazladan ibadet, ayin çıkardılar ve böylece saf din bozuldu, değişti, dönüştü. Sonuç olarak da Priska teolojisi herhangi bir kiliseye, otoriteye bağlı olmadan da dinî inancın mümkün olduğunu göstermektedir.

Bacon doğal din ve saf, bozulmamış Hristiyanlıkla ilgili olan pek çok unsuru bu bakış açısında ele almış olabilir. Bacon'ın Priska teolojisi noktasında savunduğu fikirlerinin hem Hristiyan teolojisini iyileştirme, saf hâline döndürme hem de doğa felsefesinin gelişmesi ve ilerlemesi açısından tutarlı olduğunu söyleyebiliriz. Antik bilgelik zihnin Tanrı'ya hem de doğaya yönelimi için bir 'ışık' olacaktır. Antik Çağ bu anlamda doğal ve bozulmamış olan ilk düşünme biçimine sahip olup, insanlar bu ilk düşünme biçimine, antik bilgelige kavuşarak ruhu ve zihnini temizleyecek; bu şekilde de kendini Tanrı'ya ve yaratılışa adayabilecektir.¹⁶⁹ Bu şekilde insan hem doğayı kavrayacak hem de maddi birtakım kazançlardan uzaklaşarak kendisiyle olan meşguliyetinden kopup Tanrı'ya yönelecektir. Tanrı da insandan yarattıklarını tanımasını, anlamasını bekler. Doğa araştırması bu sebeple Tanrı sevgisine insanı götürmektedir.

Bacon'ın çalışmalarında yukarıda bahsedilen hususları görmekte birlikte eserlerinde 'Priska teolojisi' adıyla bunlara değinmemektedir. Ancak eserlerinde doğal felsefenin ve doğal teolojinin anlaşılmasından, doğanın sırlarına nüfuz etmekten

¹⁶⁹ Zihnin temizlenmesi ve düşüşle bozulanın yenilenmesi öğrenme reformu ile olurken, insan aslında her daim tutkularına ve günah işlemeye meyilli olarak masumiyetini din ve inançla sağlamalıdır. İnsan ancak birtakım manevi pratiklerle içsel egemenliğini kurabilir. Peter Harrison, "Francis Bacon, Natural Philosophy, and the Cultivation of the Mind", *Perspectives on Science*, 20/2 (2012), s. 151-152.

bahsetmektedir. Antik bir bilgeliğe sahip olduğunuzda Tanrı'nın yarattıklarına ulaşacak, böylece doğal ve orijinal hâliyle dine kavuşmak da mümkün olacaktır. Bu sebeple Bacon'ın bu vurguları onun Priska imanına sahip olduğu yorumunu yapmamıza kapı aralamaktadır. Bu şekilde Bacon hem kutsal kitabın yorumlanmasını yapmakta hem de doğanın Tanrı'nın bir yaratması, yani tasarımı olduğu fikrini güçlendirmektedir. Bacon geleneksel sorgulama biçimlerine karşı çıkarken reddettiği şey, Aristoteles ve Platon'la başlayan ve Skolastik dönemde de devam eden yozlaşmış, bozulmuş sorgulama biçimi ve yöntemidir. İnsan ve doğanın yeniden doğru ilişki kurarak bu kısır döngüden kurtulması Tanrı'nın da istediği bir durumdur.

Bacon'ın yaşadığı dönem açısından bakacak olursak Protestanlık ve Püritenizm ile bilimin gelişiminin birbirlerini destekleyecek şekilde devam ettiği görülecektir.¹⁷⁰ Eğer Protestanlığın bir anlamda bilimin gelişmesine destek olduğunu söyleyecek olursak Bacon bu ilişkiyi görebileceğimiz filozoflardandır. Bu sebeple bu ilişkiyi dönemselsel ve tarihsel olarak görmek Bacon'ın din anlayışının tarihteki etkisini de ortaya koyacaktır.

Bacon'ın dinle ilgili bir şey söylemediği ya da dine çok az değindiği genellikle vurgulanmakla birlikte yapılan bazı çalışmalarda Bacon'ın dinî fikirlerinin ve din anlayışının göz ardı edildiğini söyleyebiliriz. Onun din anlayışı incelenmeden felsefesinde yer alan diğer unsurların daha çok ön plana çıkartıldığını söylemek mümkündür. Bacon'ın, dini dikkate almadığı, dini küçümsediği şeklinde yorumlar da yapılmaktadır. Bu noktada doğru tavır Bacon'ın din ile ilgili ne dediğini ve Tanrı-insan-doğa ilişkisini nasıl kurduğunu yeniden değerlendirmek olacaktır.¹⁷¹

¹⁷⁰ Ann Blair, "Science and Religion", s. 432-438.

¹⁷¹ Bacon'ın dinî metinlerine dört farklı bakış için bk. Kuno Fischer, *Francis Bacon of Verulam: Realistic Philosophy and its Age*, İng. çev. John Oxenford, (London: Longman, Brown, Green, Longmans & Roberts, 1857), s. 302-320.

White, Bacon'ın bilimden bahsetmesinin temel sebebinin politika ve devlet çıkarları olduğunu vurgulamaktadır. Bacon'ın dinî birtakım öğeler kullanmasını ise Hristiyanlıkla ilgili unsurları ortadan kaldırma amacı taşıdığı ve onları kültürel olarak kabul edilebilir şeyler olarak sunarak manipüle etmeyi amaçladığı şeklinde değerlendirmektedir. Bacon'ın artık tanrısal bir krallıktan uzaklaşarak insanın kendi çalışmasıyla yönetilen bir ülkeye dönüştürmek istediğini savunmaktadır.¹⁷² Bir diğer görüş ise; Bacon'ın din dilini ve dinî öğeleri kullanarak erken dönemden modern döneme geçişte bu unsurları manipüle ettiğini söylemektedir.¹⁷³ Leslie ise, Bacon'ın ruhsal ve maddi dünyaları dönüştürdüğünü, değiştirdiğini iddia eder ve Bacon'ın düşüncesinde ruhsal kurtuluşun Tanrı tarafından olmadığını savunur. Kurtuluş ancak insan tarafından sağlanan maddi bir refah ile olacaktır.¹⁷⁴

Bacon'ın felsefe tarihi açısından önemi noktasındaki görüşlerde olduğu gibi din anlayışı ilgili olan görüşlerde de birbirine zıt farklı fikirler bulmak mümkündür.¹⁷⁵ Burada asıl sorun Bacon'ın Reform dönemi Hristiyanlıkla nasıl bir ilişkisi içinde olduğu noktasında fikir birliğinin olmamasıdır.¹⁷⁶

¹⁷² White, *age.*, s. 1-14.

¹⁷³ Jerry Weinberger, *Science, Faith and Politics: Francis Bacon and the Utopian Roots of the Modern Age: a Commentary on Bacon's Advancement of Learning*, (Ithaca: Cornell University Press, 1985), s. 18-19; Julian Martin, *Francis Bacon, the State, and the Reform of Natural Philosophy*, s. 2. Rönesans döneminde siyaset ve doğal felsefe ilişkisi için ayrıca bk. Julian Martin, "Natural Philosophy and its Public Concerns", *Science, Culture and Popular Belief in Renaissance Europe*, ed. Stephen Pumfrey vd., (Manchester: Manchester University Press, 1991), s. 110-117.

¹⁷⁴ Marina Leslie, *Renaissance Utopias and the Problem of History*, (Ithaca: Cornell University Press, 1998), s. 81-105.

¹⁷⁵ Steven P. Matthews, *Apocalypse and Experiment: The Theological Assumptions and Religious Motivations of Francis Bacon's Instauration*, (Gainesville: University of Florida, Doktora Tezi, 2004), s. 9-32; John Losee, *A Historical Introduction to the Philosophy of Science*, (New York: Oxford University Press, 2001), s. 55-56.

¹⁷⁶ Matthews, *Theology and Science in the Thought of Francis Bacon*, s. vii. Reform dönemi çeşitli dinî hareketler için ayrıca bk. McGrath, *age.*, s. 150-212.

Bacon genellikle teolojiyle hiçbir alakası olmayan, din ve inançların yerine bilimi yerleştirmeye çalışan bir filozof olarak yorumlanmıştır. Teolojiye bağlı olan bir bilim ve felsefeden kopuşu simgelediği şekilde yorumlar yapılmaktadır. Çoğu araştırmacı tarafından Bacon'ın odak noktasının bilim olduğunu vurgulanmıştır, çünkü Bacon ile ilgili yapılacak bir temel okumada daha çok doğanın özünü kavramaktan, doğaya egemen olmaktan, doğayı kendi bütünlüğü içinde bilmekten bahsettiği görülecektir. Ancak ayrıntılı ve derinlemesine bir okuma Bacon'ın bilim harici farklı bir unsura önem verdiğini bize gösterir. Bu unsur ise dindir. Teolojiden kopuk bir bilim anlayışı yerine aslında doğru olan ifade, kiliseden kopuk bir bilim anlayışıdır. Bacon'ın her şeyi Tanrı'dan ve dinden bağımsız olarak anladığı yerine bir otorite olarak kiliseyi ve onun engelleyen bilim anlayışını eleştirdiğini söyleyebiliriz. Bacon'ın eserlerinde bilim ve dini birbirinden ayırıyormuş gibi görünen pasajlar vardır, ancak bu ayırım daha çok Bacon sonrası dönemde belirginleşmiştir.¹⁷⁷ Bilim ve doğa felsefesi temelde Bacon'ın inanç sisteminin temel ilkeleriyle şekillenmektedir.

McKnight da Bacon'ın dini bir anlamda manipüle ettiği ve bir araç olarak kullandığı noktasındaki fikirlere karşı çıkar. Bacon'ın gerçek, samimi ve derin bir dindarlığa sahip olduğunu dile getirir. Ancak McKnight Bacon'ın bütün projesinin dine dayandığını da savunmamaktadır, çünkü Bacon'ın bütün projesinin dine dayandığı iddiasını ispat etmek de ayrıca mümkün görünmemektedir.¹⁷⁸ Ancak Bacon'ın dinden uzak olduğu yorumunu da yapmanın mümkün olmadığını söylemektedir. Yani Bacon'a “materyalist ya da seküler anlamda bir bilim peygamberi” demenin doğru olmadığı açıktır. Hem Bacon'ın dinle hiçbir ilişkisinin olmadığı şeklinde yapılan hem de bütün projesinin bir din inşası olduğu noktasındaki bu iki geleneksel, genelleyci ve indirgeyen bakış da pek doğru görünmemektedir. Bacon'ın felsefesinde kiliseye bağlı

¹⁷⁷ Matthews, *age.*, s. vii.

¹⁷⁸ McKnight, *age.*, s. 1-10.

bir Tanrı'nın krallığı fikri yoktur; ancak Tanrı'ya bağlı bir evren anlayışı bulunmaktadır. Yani doğayı inceleme ve bilim yapma mantığının Tanrı anlayışına dayandığını söylemek mümkündür.

Bacon Hristiyanlığın ya da genel anlamda dinin reddinden bahsetmemektedir. Bacon'ın eserleri incelendiğinde Hristiyan kutsal metinlerinden alınmış bölümler bulmak mümkündür. İncil'in "Başlangıç/Yaratılış" bölümünden pek çok alıntıyı onun eserlerinde görebiliriz. McKnight Bacon'ın eserlerinde kutsal metinleri kullanmasını, Tanrı'nın tarihteki eylemlerinin daha derin, daha gerçekçi bir çerçevesini sunmaya çalıştığı şeklinde yorumlar.¹⁷⁹ Bu yorum Bacon ile ilgili yapılan diğer yorumlardan oldukça farklıdır.

Bacon'ı yorumlayanlar çoğunlukla tek bir bakış açısıyla onun düşüncelerini genelleme eğiliminde olmuşlardır. Bakıldığında Bacon tek bir unsuru eserlerinde öne çıkarmaz. Onun felsefesindeki unsurları bir arada bütüncül bakış açısıyla ele almak daha doğru bir bakış olacaktır.¹⁸⁰ Örneğin, sadece onun bilim anlayışını öne çıkarmak onun felsefesini tam olarak anlamaya engel olacaktır. Bacon'ın düşüncesinde inanç ve akıl, tanrısal olanla insana özgü olanlar belli bir denge içinde sunulduğunu düşünecek olursak bir unsuru öne çıkararak diğer tarafı Bacon'ın göz ardı ettiğini söylemek doğru bir bakış olmayacaktır.¹⁸¹

¹⁷⁹ McKnight, *age.*, s. 3.

¹⁸⁰ Doina-Cristina Rusu, *From Natural History to Natural Magic: Francis Bacon's Sylva Sylvarum*, (Radboud University, Doktora Tezi, 2013), s. 235-241.

¹⁸¹ *Denemeler*, s. 5.

SONUÇ

Bacon genel olarak bütün dinlerden ya da dinlerle ilgili sistematik bir teoriden bahsetmemektedir. Dolayısıyla “din” kavramı ile ilgili olarak eserlerinde genel geçer bir tanım da bulunmaz. Bacon temel eserlerinin neredeyse tamamında dinden, teolojiden, Tanrı’dan bahsetmekte ve dinî birtakım temalar kullanmaktadır. Bacon’ın din anlayışı diğer düşüncelerini belirli oranlarda etkilemiştir. Dinin kaynağı, psikolojik bir ihtiyaç olup olmadığı gibi modern dönem tartışmaları ile ilgili unsurlardan büyük ölçüde uzaktır. Bulunduğu toplum ve dönemi de düşünecek olursak dine bakışı Bacon’ın düşünce yapısı için bir çıkış noktası oluşturmaktadır. “Din” kavramını genellikle Hristiyanlık için kullanmakta, dine Hristiyanlık açısından bakmakta ve Hristiyanlığı batıl olmayan bir din olarak görmektedir. Hristiyanlığın bir anlamda doğal teolojiyi sunduğunu ve doğal felsefeyle uyumlu olduğunu düşünmektedir. Genel anlamda dinî birtakım öğelerden bahsetmesine rağmen Bacon’ın felsefesinde din anlayışı noktasında sistematik bir felsefi analiz bulunmamaktadır. Örneğin, Tanrı’nın bu âlemi yarattığından bahsederken bu düşünceyi delilleriyle ve karşıt delillerle ayrıntılı olarak sunmak ya da Tanrı’nın her şeyi bilen bir varlık olduğundan bahsederken bu sıfatın diğer sıfatlarla olan ilişkisi, bilmenin ne demek olduğu, bu bilginin zamanda nasıl ortaya çıktığı gibi daha yoğun felsefi ve teolojik sorgulamalar yapmak yoluna gitmez. Hristiyanlık ve bu dinî gelenek çerçevesinde birtakım temaları, motifleri din anlayışında kullandığını görebiliriz, ancak daha ayrıntılı bir felsefi ve dinî sorgulamayı teologlara bıraktığını söylemek yanlış olmaz. Yani Bacon doğal felsefeye kapı aralayacak olan bir din anlayışı çizmiş ve daha sonrasında bu din anlayışı ekseninde yöntem sorunu gibi bilimsel meselelerle ilgilenmiştir. Bu sebeptendir ki, kendisinden sonra da daha çok doğal felsefe üzerine olan düşünceleri tartışılmıştır.

Bacon ile ilgili yapılan çalışmalarda birtakım indirgemeler görmek mümkündür. Bacon’ın metafiziği ve dini bilimden ayıran isim olduğu, din hakkında herhangi bir

açıklama yapmadığı, sadece doğal felsefeyi önemseyerek dinî konularda ilgisiz kaldığı zaman zaman dile getirilmiştir. Bu şekilde yorumlanmasındaki temel sebeplerden biri Bacon'ın modern düşünce bağlamında birtakım fikirleri savunduğunu temellendirmek ve bu düşünceye bir dayanak bulmak olabilir. Bacon'ın 'modern felsefenin ve bilimin babası' olarak tanımlandığını ve genellikle birtakım klişelerin sorgulanmadan onun düşünceleri olarak kabul edildiğini görüyoruz. Bacon'ın din anlayışının nasıl olduğu noktasında da aynı şekilde indirgeyici bakış açısına rastlamak mümkündür. Genellikle din ve bilimi birbirinden ayırdığına ve metafiziği dışladığına vurgu yapılmaktadır. Bu tarz bir vurgunun sorgulanmadan tekrarlanması temel sebebinin genelde doğal felsefe üzerine yapılan çalışmalarına öncelik verilmesi ve Bacon'ın felsefesindeki unsurların bir bütün olarak değerlendirilmemesi olduğu düşünülebilir. Örneğin, Bacon'ın metafiziği ve metafiziksel unsurları dışladığı noktasındaki düşünceyi inceleyecek olursak, Bacon'ın "metafizik" tanımlaması fiziğin elde ettiği tek tek nesnelere hakkındaki nedenlerin bir yasa oluşturacak şekilde ele alınmasını içermektedir. Dolayısıyla metafizik genelde var olan nedeni, yasayı ve formu yani Tanrı'nın doğaya gizlediklerini görmeye yarar. Bu ayrım dahi Bacon'ın metafiziği dışladığı şeklindeki yorumun makul olmadığını göstermeye çalışmıştır. Bu sebeple özellikle Bacon'ın din anlayışı noktasında birtakım indirgemelere daha sık rastlamaktayız. Orta Çağ'dan Rönesans'a, modern döneme doğru ilerleyen süreçte Bacon'ın düşünceleri oldukça önemli olduğu için onun dine nasıl baktığını ve Hristiyanlıkla ilgili düşüncelerini kendi başına ve klişelerden uzak bir şekilde değerlendirmek gerekmektedir.

Bacon'ı yaşadığı dönemi, ailesi ve aldığı eğitim açısından düşündüğümüzde onu Püriten, Anglikan ya da Kalvinist olarak tanımlamak mümkündür. Eserlerinde bu dinî anlayışları doğrulayacak birtakım unsurlar bulunduğu gibi bu düşüncelerle çelişecek unsurlar da bulmak mümkündür. Bu sebeple Bacon'ı bir Protestan ve daha üst bir çerçevede ise bir Hristiyan olarak değerlendirmek daha doğru bir bakış açısı gibi

görülmektedir. Bacon'ın din anlayışının ve Hristiyanlığa değinmesinin siyasi birtakım sebeplerle olduğu ya da o dönem koşulları içinde gerçek inancını söylemediğini ve yönetimdeki önemli görevleri sebebiyle Hristiyanlıkla ilgili yazdığı gibi yorumlar yapılabilir. Ancak Bacon'ın felsefesi incelendiğinde teoloji ve doğal felsefeye bakışı iç içe olduğu görülecektir; bu unsurlar birbirlerini tamamlayan bir şekilde bir arada bulunmaktadır. Bu sebeple din anlayışının gerçekçi olmadığını iddia etmekten ziyade siyasi olarak birtakım unsurlardan etkilenmiş olmasını göz önünde bulundurmaya savunmak daha doğru bir bakış gibi görünmektedir. Ancak Bacon'ın din anlayışını felsefesindeki bütün unsurların ana noktası olarak görmek ve her şeyi din anlayışı ekseninde değerlendirdiğini savunmak da aynı şekilde riskli görünmektedir. Dolayısıyla iki uç noktadan ziyade, Bacon'ın düşüncelerinin, yaşadığı dönem çerçevesinde birtakım siyasi ve sosyal unsurlardan etkilenmiş olduğunu; ancak din anlayışının Bacon'ın felsefesinde gerçekçi ve önemli bir noktayı oluşturduğunu savunmak daha doğrudur.

Bir diğer önemli nokta ise erken dönem modern felsefede pek çok ismin Bacon'da olduğu gibi dinden bahsettiği, İncil'deki pasajlara yer verdiği, Hristiyanlıkla ilgili inanç ilkelerini anlattığı ve dolayısıyla Bacon'da bulunan dinî unsurların ve din anlayışının özel ya da önemli bir noktayı oluşturmadığı yorumu olabilir. Erken modern dönemde dinî birtakım vurguların kullanılması, Bacon'ın da bunları hiç düşünmeden ve sorgulamadan kullandığı anlamına gelmemektedir. Bacon'ın modern dönemi etkileyen bir filozof olduğunu düşünecek olursak din anlayışının diğer düşünceleriyle olan ilişkisini tespit etmek dahi başlı başına önemlidir.

Sonuçta yukarıda bahsedilen hususları bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, Bacon'ın Hristiyanlığa bakışının en azından görünüş açısından samimi ve gerçekçi olduğunu söylemek mümkündür. Bacon'ın dini ve Tanrı'yı inkâr etmediği açıktır. Mesih sonrası oluşan bozulmamış Hristiyanlığın önemli olduğunu ve aslında Tanrı'ya inanmanın doğal bir inanç olarak insanda var olduğunu savunmaktadır. Bacon

Hristiyanlıkta var olan pek çok sembol, simge ve ritüelden bazılarını çok sık kullanmakta; bozulan, değişen ve sonradan eklenen birtakım unsurlardan dini arındırarak dinin aslında var olan ilkelerine ulaşmayı önemsemektedir. Bacon'ın özellikle *New Atlantis*'te Bensalem halkının, yanlış yorumlanan bir Hristiyanlıktan uzak olduğu vurgusunu yapmasını; dinî ritüellerin azlığını ve daha samimi bir inancı önemseyişi şeklinde yorumlayabiliriz. Ancak Avrupalı denizcilerle Bensalem halkının din anlayışı karşılaştırıldığında ya da Bacon'ın Hristiyanlığın bozulmamış, doğal hâline ulaşmaya yaptığı vurguyu düşündüğümüzde; inanç ilkeleri açısından farklılığın nasıl olduğu muğlak görünmektedir. Mesih'in misyonu, asli günah anlatısı, kurtuluş, masumiyet gibi temel noktalar Bacon'ın din anlayışında da bulunmaktadır. Yani Bacon'ın Hristiyanlığın orijinal ve doğal hâline yaptığı vurguyla tam olarak neyi kastettiği, bu bakışın Yahudilikle uyumlu olup olmadığı, daha evrensel bir din anlayışının kastedilip kastedilmediği noktası muğlak görünmektedir.

Bacon'ın düşüncelerinde din anlayışı ve Tanrı tasavvuru doğrudan doğa araştırmasına bağlanmaktadır. Aslında din anlayışında gerçekleşecek bir yenilenme Bacon'a göre diğer unsurlarda gerçekleşecek değişim ve restorasyonla ilişkilidir. Bu yolla Hristiyanlığı barış, huzur, iyilik ve kurtuluşla özdeşleştirmektedir. Aristoteles felsefesinden ve kilisenin sonradan eklediği ritüeller ve inanç ilkelerinden arınma sonrasında dinde gerçekleşecek olan reform, Tanrı ve insan arasındaki ilişkiyi de kuvvetlendirecektir. Mesih'in, insanı asli günahahtan kurtarması sonrası gerçekleşecek böyle bir arınma da doğa ve insan arasındaki doğal hâle dönüş için doğa felsefesinde gerçekleşecek olan reforma da kapı aralamaktadır. Dolayısıyla Bacon katı Katolik bakışı değiştirerek maddenin kötü olmadığı, dinde ritüelden daha önemli olan unsurun samimiyet olduğu, günahın insan bilgisi ve merakı ile işlenmediği noktasında bir bakış açısı sunmaktadır. Bacon'ı bu sebeple Püriten, Anglikan ya da Calvinist olarak tanımlamaktan ziyade, daha geniş bir bakış açısıyla, onun ılımlı bir Protestan hatta daha

doğru bir bakış açısı ile temelde Orta Çağ Hristiyanlığına karşı olduğunu söylemek daha makul olacaktır.

Bu noktada vurgulamamız gereken husus, araştırmacılar tarafından yukarıda belirtilen Bacon'ın din anlayışı noktasındaki vurgularının yeterince dikkate alınmamasıdır. Çalışmamız ekseninde, Bacon'ı insanlığın hatalarına vurgu yapan ve insanın gerçek, doğal olan konumuna ulaşması için çabalayan bir düşünür olarak değerlendiriyoruz. Bacon'ın modern düşünce için bir program çizdiğini ve bu düşüncenin gelişmesi yolunda bir yöntem ve bakış açısı oluşturmaya çalıştığını düşünecek olursak, Bacon'ın din ve doğal felsefeyi bir arada ele aldığına dikkat çekmek gerekiyor. Bacon'ın yukarıda değindiğimiz gibi birtakım pasajlarda din ve bilimi ayırıyor gibi görünmesi temelde Aristoteles felsefesi ve Hristiyanlığın Katolik bakışının bir araya gelmesini hatalı bulduğunu noktasındadır. Bacon'ın felsefesinde doğal felsefenin görevi temelde Tanrı'nın ışığını bulmaksa, doğal teoloji ve doğal felsefeyi ayrı ayrı tasavvur etmek yerine birbirlerini tamamlayan bir bütünün parçaları olarak düşünmek daha makuldür. Bu sebeple modern düşüncede bilim anlayışı açısından çizilen materyalist ve pozitivist bakış açısı Bacon'ın din anlayışıyla uyumlu görünmemektedir. Bilimden yola çıkarak Tanrı'nın ya da akıllı bir tasarımcının olmadığı ve daha çok kendiliğinden oluşan bir evren anlayışı da Bacon'ın Tanrı anlayışıyla uyumlu değildir. Bacon dini ve doğal felsefeyi bu anlamda iç içe bir şekilde tasavvur etmekte ve doğayı Tanrı'nın yaratmasının bir sonucu olarak görmektedir. Modern dönemde ya da Bacon sonrası süreçte Bacon okunurken aslında bilim anlayışının daha baskın şekilde tartışılması ve sanki dini göz ardı ediyormuş gibi görülmesinin, Bacon daha rasyonel bir çerçeve ile okunduğunda, bunun yanlış olduğu; onun metafizik ve din anlayışından daha bütüncül ve birbirleri ile iç içe şekilde bahsettiği görülecektir. Bu tezde temel gayemiz, doğal felsefe ve doğal teoloji arasındaki uyumu göstermek olmasa da Bacon'ın din anlayışını doğal felsefe

anlayışından ayrı olarak düşünmek mümkün olmadığı için din anlayışının altını çizmek önem ifade etmektedir. Bacon'ın hedeflediği şey, din anlayışını bilime geçiş noktasında gerçekten iyi bir şekilde kullanmış olmasıdır, denilebilir. Hristiyanlıktan doğal felsefeye geçişin engelsiz şekilde nasıl olacağını göstermeye çalışmıştır. Bacon'ın çizdiği bu çerçevenin Hristiyan olanlar açısından makul olduğu düşünülebilirken; asli günahı, Âdem'in cennetteki yaşamını, egemenliğini ve düşüşünü kabul etmeyenler için bu hususlar gerekçelendirilemediğinden bu bakış açısı tatmin edici görünmemektedir.

Bacon'ın bilim ve din ya da felsefe ve din arasındaki ilişkiye ılımlı bir şekilde yaklaştığını düşünmek mümkündür. Doğal felsefeyi Tanrı'nın sözünden sonra, batıl inançlar için en güvenilir çare ve dayanak olarak düşünmesi, doğru bir akıl ve gerçek bir dinle insanın bu dünyadaki egemenliğe ulaşacağını vurgulaması bu yorumu destekliyor gibi görünmektedir. Bacon'ın "din" ile kastettiği Hristiyanlık ve daha da özelden Katolik olmayan bir bakış açısı olduğu için bilim ve din ya da felsefe ve din arasındaki ilişkiyi anlama tarzı da Hristiyanlık ve bilim ya da Hristiyanlık ve felsefe arasındaki ilişki şeklinde gerçekleşmektedir. Bu sebeple Bacon'ın bakış açısının genel anlamda din, bilim ve felsefe ilişkisinden ziyade Hristiyanlığın bilim ve felsefe ile ilişkisi çerçevesinde düşünülebileceği ve eğer Bacon bir çözüm sunuyorsa bunun da daha özel olarak Hristiyanlık için düşünüleceği yorumunu yapmak mümkündür. Bu çerçevede akıl ve iman noktasında da Bacon'ın bir çatışmadan ziyade Tanrı'ya inanmaya akıl yoluyla ulaşılabilirliğini ve doğa araştırmaları ile Tanrı'nın gücünü ve bilgeliğini görmenin mümkün olduğunu düşündüğü söylenebilir. Doğru bir akıl yürütme ve gerçek bir dinle bu ilişkiyi tasavvur eden Bacon, ayrıntılı bir çözümlenme yapmasa da vahiy ve akılla Tanrı'nın varlığına ulaşmayı imkân dahilinde düşündüğü söylenebilir. O, vahiy mümkün görür ve Tanrı'nın sözünün, Tanrı'nın doğa kitabı ile birlikte insanın doğruya ulaşması noktasında yol gösterdiği düşüncesindedir. Bu noktada doğaüstü bir mucizeyi eğer o halk bu vahiyi koruyup devam ettirecek bir bakışa sahipse Tanrı'nın bu mucizeyi

gerçekleştireceğini ve orayı kutsayacağını düşünmektedir. Bacon'ın düşüncesinde hem vahiy hem de akılla iman etmenin mümkün olduğunu düşündüğümüzde de akıl ve iman arasındaki ilişkiyi genel olarak olumlu bir şekilde ele aldığı söylenebilir.

Teistik deliller bağlamında Bacon'ın eserlerinde açık bir şekilde kozmolojik, ontolojik ya da teleolojik delilden bahsettiği söylenemez. Ancak, onun her insanın içinde Tanrı'ya olan bir inancın bulunduğu, evrende yaratılan en basit şeyde dahi bir düzenin ya da yasanın var olduğunu, bunun da doğa üzerinde araştırmalar yaparak görülebileceği ve kişiyi bu yolla Tanrı'nın varlığına götüreceği ve bu noktada Tanrı'nın bir mucize gerçekleştirmesinin gerekli olmadığı şeklindeki düşüncelerini dikkate aldığımızda felsefesinde bu türden delillerin örtülü şekilde öngörüldüğü sonucuna varılabilir. Evrenin mekanik ya da evrimsel bir süreçle, yani bir yaratıcı olmaksızın var olabileceği fikri Bacon'ın felsefesiyle uyumlu görünmemektedir. Dolayısıyla evrende her şeyi irade eden ve yaratan aktif bir Tanrı fikrini Bacon'a atfetmek doğru görünmektedir. Teizm açısından Bacon'ın Hristiyan bir bakış açısına sahip olduğu açıktır, çünkü o Tanrı'ya dair bu düşüncelerinin yanı sıra teslis, asli günah ve düşüş gibi Hristiyan dinine mahsus birtakım inançları dogmatik bir tarzda da olsa benimliyor görünmektedir.

Tanrı'yı, metafiziği, dini, ruhu, göz ardı eden bir bilim anlayışı yerine, Bacon için dinin bilim yapmayı gerektirdiğini dikkate aldığımızda; onun “doğru bir din anlayışı” ve “doğru bir felsefi bakış”la bilim yapmanın mümkün olduğu fikrinde olduğu, dolayısıyla bu noktadaki temel sorununun yanlış bir din, felsefe ve bilim tasavvurundan kaynaklandığını düşündüğü açıktır. Diğer taraftan, Bacon'ı dinî açıdan herhangi bir dinî hareketle tanımlamak yerine, genellikle Orta Çağ Hristiyanlığına karşı eleştirel bir tutum sergileyerek Hristiyanlığın asli formuna dönmesi noktasında reformcu bir anlayışa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Bacon'ın politik bir yönelim ya da bilimsel faaliyete meşruiyet kazandırma çerçevesinde dine

sadece araçsal bir işlev yüklediğini düşünmek yerine, dinin felsefesindeki diğer unsurlarla bütüncül bir ilişki içinde olduğu düşünmek daha makul olacaktır.

KAYNAKÇA

AKALIN, Kürşat H., “Reform Sürecindeki İngiltere’de Rasyonel Bilimin Yükselişi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28/1 (2010), s. 217-238.

ANAWATI, Georges C., “İslam'da Asli Günah Kavramı Var Mıdır?”, çev. Sadık Kılıç, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1986), s. 507-518.

ANDERSON, Fulton H., *The Philosophy of Francis Bacon*, (Chicago: University of Chicago Press, 1948).

BACON, Francis, *The Works of Francis Bacon*, ed. James Spedding, Robert L. Ellis ve Douglas D. Heath, 14 C., (London vd.: Longman vd., 1858–74).

-----, *Novum Organum: Tabiatın Yorumu ve İnsan Alemi Hakkında Özlü Sözler*, çev. Sema Önal, (İstanbul: Say Yayınları, 2012).

-----, *Denemeler*, çev. Akşit Göktürk, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018).

-----, *Yeni Atlantis*, çev. Çiğdem Dürüşken, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018).

BATUK, Cengiz, *Hristiyanlığın Asli Günah Doktrini Bağlamında Mitoloji ve Tarihsellik*, (Samsun, Doktora Tezi, 2006).

BLAIR, Ann, "Science and Religion", *Cambridge History of Christianity*, C. 6: Reform and Expansion, 1500-1660, ed. Ronnie Po-Chia Hsia, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 427-45.

BOUAMRANE, Chikh, “Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Gelişmesi”, çev. Hüseyin Şimşek, *İSTEM Dergisi*, VII/14 (2009), s. 383-396.

BREMER, Francis J., *Puritanism: A Very Short Introduction*, (Oxford: Oxford University Press, 2009).

BRIGGS, John C., “Bacon’s Science and Religion”, *Cambridge Companion to Bacon*, ed. Markku Peltonen, (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), s.172–199.

BURNS, Timothy W., “Bacon’s New Atlantis and the Goals of Modernity”, s. 1- 9.
https://www.academia.edu/3796495/Francis_Bacons_New_Atlantis_and_the_Goals_of_Modernity_short_version (23.03.2019 15:25).

COPLESTON, Frederick, *A History of Philosophy*, C. 3: Late Medieval and Renaissance Philosophy: Ockham, Francis Bacon, and the Beginning of the Modern World, (New York: Doubleday, 1993).

COQUILLETTE, Daniel R., "Past the Pillars of Hercules: Francis Bacon and the Science of Rulemaking", *University of Michigan Journal of Law Reform*, 46/2 (2013), s. 549-592.

CORNEANU, Sorana, “Francis Bacon on Charity and the Ends of Knowledge”, *Conflicting Values of Inquiry: Ideologies of Epistemology in Early Modern Europe*, ed. Tamás Demeter, Kathryn Murphy, Claus Zittel, (Leiden: Brill, 2015), s. 339-364.

CRAIK, George L., *Bacon, His Writings and His Philosophy*, (London: Griffin Bohn, 1862).

CROSBIE, Christopher, “Francis Bacon and Aristotelian Afterlives”, *A Companion to British Literature*, C. 2: Early Modern Literature 1450–1660, ed. Robert DeMaria, Jr., Heesok Chang, and Samantha Zacher, (Oxford ve Malden: John Wiley & Sons, 2014), s. 231-248.

ÇÜÇEN, Kadir, “Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Atatürk’ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, s. 25-34.

DENİZ, Gürbüz, “Kur’an’a Göre Hz. Âdem’in Serüveni”, *İslami Araştırmalar*, XXII/2 (2011), s. 89-105.

DERRIN, Daniel, *Rhetoric and the Familiar in Francis Bacon and John Donne*, (Madison: Fairleigh Dickinson University Press, 2013).

DOELMAN, James, *King James I and the Religious Culture of England*, Studies in Renaissance Literature 4, (Cambridge: D. S. Brewer, 2000).

ERICKSON, Millard J., *Christian Theology*, (Michigan: Baker Books House, 1990).

FISCHER, Kuno, *Francis Bacon of Verulam: Realistic Philosophy and its Age*, İng. çev. John Oxenford (London: Longman, Brown, Green, Longmans & Roberts, 1857).

FUNARI, Anthony J., *Francis Bacon and the Seventeenth-Century Intellectual Discourse*, (New York: Palgrave Macmillan, 2011).

FUNKENSTEIN, Amos, *Theology and the Scientific Imagination from the Middle Ages to the Seventeenth Century*, (Princeton: Princeton University Press, 1986).

GAUKROGER, Stephen, *Francis Bacon and the Transformation of Early- Modern Philosophy*, (New York: Cambridge University Press, 2001).

GILSON, Etienne, *Orta Çağ Felsefesinin Ruhu*, çev. Şamil Öçal, (İstanbul: Açılım Kitap, 2003).

GÖRENER, İbrahim, “Âdem’in Cennetten Yeryüzüne İnişi”, *Bilimname*, VIII/18 (2010), s. 39-53.

GRANT, Edward, *God and Reason in the Middle Ages*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

GÜNGÖR, Ali İ., “Hristiyanlıkta Püriten Anlayış ve Etkileri”, *Dinî Araştırmalar*, 7/21 (2005), s. 7-26.

HANKINS, James, "Marsilio Ficino and the Religion of the Philosophers", *Rinascimento*, 48 (2008), s. 101-121.

HARRISON, Peter, "The Fall, the Passions, and Dominion over Nature", *The Soft Underbelly of Reason: The Passions in the Seventeenth Century*, ed. Stephen Gaukroger, (London: Routledge, 1998), s. 49-78.

-----, "Subduing the Earth: Genesis 1, Early Modern Science, and the Exploitation of Nature", *The Journal of Religion*, 79 (1999), s. 86-109.

-----, "Original Sin and Knowledge in Early Modern Europe", *Journal of the History of Ideas*, 63/2 (2002), s. 239-259.

-----, "Physico-Theology and the Mixed Sciences: The Role of Theology in Early Modern Natural Philosophy", *The Science of Nature in the Seventeenth Century*, ed. Peter R. Anstey ve John A. Schuster, (Netherlands: Springer, 2005), s. 165-183.

-----, "The Metaphor 'the Book of Nature' and Early Modern Science", *The Book of Nature in Early Modern and Modern History*, ed. Klaas van Berkel and Arjo Vanderjagt, (Leuven: Peeters, 2006), s. 1-26.

-----, "Miracles, Early Modern Science, and Rational Religion", *Church History* 75, (2006), s. 493-511.

-----, "Religion, The Royal Society And The Rise Of Science", (2007), s. 1-25. (Makalenin yeniden düzenlenmiş versiyonu: *Theology and Science*, 6/3 (2008), s. 255-271.)

https://www.academia.edu/16420944/Religion_the_Royal_Society_and_the_Rise_of_Science (04.02.2019 11:53).

-----, *The Fall of Man and the Foundations of Science*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

-----, “Francis Bacon, Natural Philosophy, and the Cultivation of the Mind”, *Perspectives on Science*, 20/ 2 (2012), s. 139-158.

-----, *The Territories of Science and Religion*, (Chicago: The University of Chicago Press, 2015).

HARRISON, Peter ve D. C. Lindberg, “Early Christianity”, *Science and Religion around the World: Historical Perspectives*, ed. John H. Brooke- Ronald L. Numbers, (Oxford: Oxford University Press, 2011), s. 67–91.

HENRY, John, “Religion and The Scientific Revolution”, *The Cambridge Companion to Science and Religion*, ed. Peter Harrison, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), s. 39-58.

HOLSTEEN, Nathan D. ve M. J. Svigel, *Exploring Christian Theology*, C. 2, Exploring Christian Theology: Creation, Fall, and Salvation (Bloomington: Bethany House, 2015).

HUMPHRIES, Mark, *Early Christianity*, (New York: Routledge, 2006).

IRVING, Sarah, “Beyond Dominion and Stewardship: Humanity and Nature in Puritan Theology”, *American Theological Inquiry*, 8/1 (2015), s. 49-61.

KÜÇÜKALP, Kasım ve Ahmet Cevizci, *Batı Düşüncesi Felsefi Temeller*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2014).

LANCASTER, James A. T., “Natural Histories of Religion: A (Baconian) ‘Science’?”, *Perspectives on Science*, 20/2 (2012), s. 246-267.

-----, “Francis Bacon on the Moral and Political Character of the Universe”, *Francis Bacon on Motion and Power*, ed. G. Giglioni vd., (Switzerland: Springer International Publishing, 2016), s. 231-248.

LESLIE, Marina, *Renaissance Utopias and the Problem of History*, (Ithaca: Cornell University Press, 1998).

LOSEE, John, *A Historical Introduction to the Philosophy of Science*, (New York: Oxford University Press, 2001).

MALSSEN, Tom van, *The Political Philosophy of Francis Bacon -On the Unity of Knowledge*, (New York: State University of New York Press, 2015).

MARTIN, Julian, "Natural Philosophy and its Public Concerns", *Science, Culture and Popular Belief in Renaissance Europe*, ed. Stephen Pumfrey vd., (Manchester: Manchester University Press, 1991), s. 100-118.

-----, *Francis Bacon, the State, and the Reform of Natural Philosophy*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

MATTHEWS, Steven, *Apocalypse and Experiment: The Theological Assumptions and Religious Motivations of Francis Bacon's Instauration*, (Gainesville: University of Florida, Doktora Tezi, 2004).

-----, *Theology and Science in the Thought of Francis Bacon*, (Aldershot: Ashgate, 2008).

MCGRATH, Alister E., *Christian History: An Introduction*, (Chichester: Wiley-Blackwell, 2013).

MCKNIGHT, Stephen A., "Francis Bacon's God", *The New Atlantis*, 10 (2005), s. 73-100.

-----, *The Religious Foundations of Francis Bacon's Thought*, (Columbia: University of Missouri Press, 2006).

MONTUSCHI, Eleonora, "Order of Man, Order of Nature: Francis Bacon's Idea of a 'Dominion' over Nature", s. 1-25,

<https://iris.unive.it/retrieve/handle/10278/24867/23441/MontuschiBacon.pdf>

(04.02.2019 10:21).

MURPHY, George L., “Reading God’s Two Books”, *Perspectives on Science and Christian Faith*, 58/1 (2006), s. 64-67.

NICHOL, John, *Francis Bacon: His Life and Philosophy*, C. 2, (London and Edinburgh: William Blackwood & Sons, 1889).

NORTH, James, “Francis Bacon's Alphabet of Nature and The Triple Tau”, s. 1-19.

https://www.academia.edu/35452164/Francis_Bacons_Alphabet_of_Nature_and_The_Triple_Tau (28.03.2019 17:11).

PEARSE, Harry J., *Natural Philosophy and Theology in Seventeenth Century England*, (Cambridge: King’s College, Doktora tezi, 2016).

PETERFREUND, Stuart, *Turning Points in Natural Theology from Bacon to Darwin: The Way of the Argument from Design*, (New York: Palgrave Macmillan, 2012).

RUSSELL, Bertrand, *A History of Western Philosophy, and its Connection With Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day*, (New York: Simon and Schuster, 1945).

RUSU, Doina-Cristina, “Virtues and Collaborative Research in Solomon's House”, *Studii de Stiinta Si Cultura*, 6/4 (2010), s. 59-73.

-----, *From Natural History to Natural Magic: Francis Bacon's Sylva Sylvarum*, (Radboud University, Doktora Tezi, 2013).

SGARBI, Marco, “The Aristotelian Tradition and the Rise of British Empiricism”, *Logic and Epistemology in the British Isles 1570–1689*, (Dordrecht: Springer, 2013), s. 167-180.

SCHNEEMELCHER, Wilhelm, “Bartalomeus İncili”, çev. Ekrem Sarıkçıoğlu, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1 (2013), s. 97-107.

TYLER, Samuel, *A Discourse of the Baconian Philosophy*, (Maryland: D. Schley & T. Haller, 1846).

WEBSTER, Charles, *From Paracelsus to Newton: Magic and the Making of Modern Science*, (New York: Cambridge University Press, 1982).

WEINBERGER, Jerry (ed.), *New Atlantis and The Great Instauration*, (Illinois: Harlan Davidson, 1989).

-----, *Science, Faith and Politics: Francis Bacon and the Utopian Roots of the Modern Age: a Commentary on Bacon's Advancement of Learning*, (Ithaca: Cornell University Press, 1985).

WELBURN, Jude, "Empire and Utopia: Images of the New World in Francis Bacon's Works", *English Literary Renaissance*, 48/2 (2018), s. 160-190.

WHITE, Howard B., *Peace Among the Willows: The Political Philosophy of Francis Bacon*, (The Hague: Martinus Nijhoff, 1968).

WHITNEY, Charles, "Francis Bacon's Instauration: Dominion of and over Humanity", *Journal of the History of Ideas*, 50/3 (1989), s. 371–90.

ZAGORIN, Perez, *Francis Bacon*, (Princeton: Princeton University Press, 1999).

ÖZET

Ünlü, Elif, Francis Bacon'ın Din Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Sait Reçber, 90 s.

Tez Francis Bacon'ın din anlayışını eleştirel olarak incelemektedir. Çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Bacon'ın yaşadığı dönem tarihsel çerçevede incelenmekte ve Modern felsefe açısından Bacon'ın din anlayışının önemine değinilmektedir.

Birinci bölümde Bacon'ın din anlayışı açıklayıcı tarzda sunulmaktadır. Hristiyanlık ekseninde Bacon'ın düşünce yapısında var olan temel unsurlar açıklanmaktadır. İkinci bölümde ise Bacon'ın 'restorasyon/yenilenme' fikri açısından dinin nasıl bir rolü olduğu sunulmaktadır. Ayrıca The New Organon, New Atlantis, Essays, Wisdom of the Ancients isimli eserleri ekseninde bir değerlendirme yapılmıştır. Daha sonrasında Bacon'ın din anlayışı ile ilgili farklı görüş ve değerlendirmelere yer verilmektedir. Bacon'ın Protestanlık, Püritenizm ve Priska teoloji ile olan ilişkisi de bu bölümde sunulmuştur. Sonuç bölümünde ise Bacon'ın din anlayışının modern felsefe ve bilim açısından ne söylediği üzerine bir değerlendirme yapılmaktadır.

ABSTRACT

Ünlü, Elif, Francis Bacon's Conception of Religion, Master Thesis, Advisor: Prof. Dr. Mehmet Sait Reçber, 90 pp.

This thesis examines Francis Bacon's conception of religion in a critical manner. It consists of an introduction, two chapters, and a conclusion. In the introductory part, the period in which Bacon lived was examined in the historical context and the importance of Bacon's conception of religion in modern philosophy is highlighted.

*In the first chapter, Bacon's conception of religion is presented in an expository manner. Within the framework of Christianity, the basic elements of Bacon's thought are explained and the basic ideas in his thought are addressed. These ideas are original sin, fall of man and loss of domination over nature. In the second chapter, the role of religion in Bacon's 'instauration' program is presented. In addition, an evaluation was made on *The New Organon*, *New Atlantis*, *Essays*, *Wisdom of the Ancients*. Then, different opinions and evaluations about Bacon's conception of religion are examined. Bacon's relationship with Protestantism, Puritanism, and Prisca theology is also dealt with in this chapter. In conclusion, Bacon's view modern philosophy and science is evaluated.*